

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**К.И. СКРЯБИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК АГРАРДЫК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Кол жазма укугунда

УДК:372.862(575.2)(046.3)

ӨМҮРЗАКОВА ЧОЛПОН ШАЙЛООБЕКОВНА

**МААЛЫМАТТЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ
АРКЫЛУУ ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДҮҮ
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ
(7-класстын «Информатика» предметинин мисалында)**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн
тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертация

Илимий жетекчи:
педагогика илимдеринин доктору,
профессор Калдыбаев С.К.

БИШКЕК – 2017

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
----------------------	---

ГЛАВА I. НЕГИЗГИ МЕКТЕПТЕ ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДҮҮ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

1.1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун өбөлгөлөрү.....	10
1.2. «Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү жана анын мектептик билим берүү системасындагы орду.....	24
1.3. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун жолдору тууралуу адабияттарга талдоо жүргүзүү.....	43
Биринчи глава боюнча корутунду.....	60

ГЛАВА II. МААЛЫМАТТЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ АРКЫЛУУ ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДҮҮ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ИЛИМИЙ-МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

2.1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда маалыматтык технологиялардын ролу.....	63
2.2. Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун илимий негиздери.....	77
2.3. «Информатика» предметин окутууда окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун методикалык системасы.....	98
Экинчи глава боюнча корутунду.....	114

ГЛАВА III. ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДҮҮ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПРИКЛАДЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

3.1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн калыптануу деңгээлдери жана аларды баалоонун критерийлери.....	116
3.2. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата абалды аныктоочу жана изденүүчү эксперимент.....	131
3.3. Окутуучу эксперимент жана анын жыйынтыктары.....	142
Үчүнчү глава боюнча корутунду.....	153

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР	155
--	-----

ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ	161
--	-----

ТИРКЕМЕЛЕР

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Илим менен техниканын жетишкендиктери, бүткүл дүйнөлүк глобалдашуу процесси адамдын ой жүгүртүүсүн, анын жүрүм-турумун өзгөртүүгө дуушар кылып, адамдардын жүрүм-турумунун жаңы маданиятын, алардын ортосундагы карым катнаштардын жаңы формаларын жана түрлөрүн пайда кылат. Ушуга байланыштуу, акыркы жылдары Кыргыз Республикасынын билим берүү системасындагы реформалар республикадагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр менен байланышкан. Ага жараша коомдун инсанга болгон талабы дагы өзгөрдү. Азыркы коомго активдүү, креативдүү, коммуникативдүү, ар дайым өнүгүүдө жана өзгөртүүгө даяр болгон инсан керек.

Билим берүү системасы инсандын талабын канааттандыра тургандай, коомдо болуп жаткан өзгөрүүлөргө шайкеш келе тургандай, жаңы абалда адаптациялана ала тургандай инсанды тарбиялап чыгууга тийиш. Демек, коомдун талабына ылайык, билим берүү системасы ар тараптан өнүккөн инсанды тарбиялап чыгышы зарыл. Бул максатты жана тиешелүү милдеттерди аткаруу үчүн кандай технологиялар, каражаттар жана формалар колдонулушу керек? Албетте, азыркы учурда билим берүү системасы бул милдеттерди чечүүгө багыт алганы менен, алдыда дагы көптөгөн проблемалар чечүүнү талап кылат. Мектептин окутуу процесси азыркы учурда репродуктивдүү мүнөздө болуп, мугалим менен окуучунун баарлашуусу көбүнчө субъект-объект түрүндө өтүүдө. Окуучу угуучу катары гана каралып калып, сабак учурунда ал пассивдүү позицияны ээлеп калууда. Жыйынтыгында мектепти аяктаган окуучулардын ой жүгүртүүсү терең болбой, алар өз ойлорун айтуудан тартынышып, өз көз караштарын коргоодо алсыздыгын көрсөтүүдө жана баарлашуу пассивдүү түрдө өтүүдө. Мындан, мектептин окутуу процессинде окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу зарылдыгы келип чыгууда.

Азыркы учурда социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү жөн гана эки катышуучунун маалымат алмашуусу деп гана түшүнбөстөн, ага андан терең жана кенен маани берилүүдө. 2009-жылы кабыл алынган Улуттук алкактык куррикулумда, андан кийин, 2014-жылкы жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартында окуучунун үч түйүндүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу милдети коюлган. Алардын ичинен негиздүүсү жана калган компетенттүүлүктөрдү калыптандырууда таяныч болуп берүүчү компетенттүүлүк болуп социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк эсептелет [97].

Баарлашуу процессинде ар бир адам жаратуучу болуп эсептелет, анткени ал түзгөн жана жараткан кеп, анын өздүк чыгармачылыгынын натыйжасы. Адамдардын ар биринде кандайдыр бир деңгээлде чыгармачылык жөндөм бар, бирок ар биринде ал өзүнчө бир деңгээлде болот. Демек, окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу – бул жеке адамдардын ортосундагы коммуникацияны, баарлашууну эле камсыз кылуу эмес, инсандын чыгармачыл жөндөмдүүлүгүн, креативдүү ой жүгүртүүсүн камсыз кылуу. Келечектин адамы эркин сүйлөй ала турган, башка бирөөлөр менен эркин баарлаша турган, коммуникациялык актыны түзө биле турган инсан болууга тийиш. Орто жана жогорку окуу жайлары мына ушундай инсанды калыптандырып чыга тургандай болуусу зарыл.

Мындан тышкары, адатта окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесине көбүнчө гуманитардык предметтерге көбүрөөк маани берилет. Бирок, азыркы, глобалдашуунун алкагында адамдын компьютердик технологияны колдонуу менен баарлаша билүүсү, тиешелүү коммуникативдүү маселелерди чече билүүсү алдыңкы планга коюлуп олтурат. Бул компетенттүүлүктөрдү калыптандырууда информатика предметинин ролу жогору экендиги талашсыз. Изилдөөнүн натыйжасы көрсөткөндөй, азыркы учурда информатика предмети аркылуу

окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесине арналган эмгектер жетишсиз болуп, актуалдуу проблеманын пайда болушуна алып келди.

Проблеманын изилдениш абалы. Билим берүү системасында коммуникативдүү билгичтиктерди жана жөндөмдүүлүктөрдү калыптандыруу процессинин механизмдерин изилдөөгө Г.М. Андрееванын [7], А.А. Бодалевдин [21-23], И.А. Зимняянын [65], Л.А. Петровскаянын [134] эмгектери арналган. Мында коммуникация процесси иликтөөгө алынып, ал информациялык, интерактивдик жана перцептивдик компоненттерден турары, билим берүүнүн эффективдүүлүгүн арттыруучу шарт катары эсептелери далилденген. Коммуникативдүү компетенттүүлүктү мектептик окуу предметтери аркылуу калыптандыруу маселелерин иликтөөдө Е.М. Алифанова [5], Р.Р. Галиакбирова [33], А.К. Дроздова [50], В.Г. Кочеткова [92], И.И. Семенова [150], Г.С. Трофимова [168], И.М. Шаркаева [182] негиздүү салым кошушкан.

Кыргыз Республикасында бул проблеманын тегерегинде изилдөө жүргүзгөн окумуштуулардын ичинен Д.Ж. Арыпбекованын [9], С. Джолдошбекованын [43], Т.А. Джороевдин [44], А.И. Джунусованын [45], Т.А. Маковканын [103] эмгектерин атоого болот. С. Джолдошбекова кыргыз үй-бүлөөлөрүндө жаш балдардын баарлашуусу жана аларды калыптандыруудагы ата-эненин ролу тууралуу изилдөө жүргүзсө, Т.А. Джороев кептик, тилдик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруунун жолдорун изилдеген. Д.Ж. Арыпбекова кыргыз тилинде билим алган студенттердин орус тилинде дискуссиялык баарлашуусун калыптандыруу маселесине токтолгон. Т.А. Маковка педагогикалык колледжде коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун педагогикалык шарттарын жана методикасын иштеп чыккан.

Изилдөөлөрдү талдоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, азыркы учурда Кыргыз Республикасында окуучулардын социалдык-коммуникативдүү

компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесине арналган изилдөөлөр, дээрлик жокко эссе. А түгүл мындай компетенттүүлүк маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу калыптандыруу маселесине арналган изилдөөлөр жок экендиги маалым болуп олтурат.

Жогоруда айтылгандардын негизинде биз төмөнкүдөй **карама-каршылыктардын** бар экендигин белгиледик:

– азыркы мектеп окуучуларынын даярдыктарына жаңыча талаптар коюлду, бирок ошол эле учурда, мектептик билим берүү системасында бул маселеге тиешелүү көңүл бурулбагандыгы;

– мектеп окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу милдети коюлганы менен аларды маалыматтык технологиянын жардамы менен калыптандыруунун илимий методикалык камсыздоолорунун иштелип чыкпагандыгы.

Ушул жагдайда диссертациялык изилдөөнүн проблемасы окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда маалыматтык технологияларды колдонуу процесси кандай илимий негиздерге таянат? – деп формулировкаланды.

Биздин **«Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу (7-класстын «Информатика» предметинин мисалында)»** аттуу теманы тандап алуубузга, жогорудагы аталган карама-каршылыктарды жоюу зарылдыгы, проблеманын изилдениш абалы негиз болду.

Изилдөөнүн объекти: окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу процесси.

Изилдөөнүн предмети: маалыматтык технологиялар аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу.

Ижилдөөнүн максаты: окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн маалыматтык технологиялар аркылуу калыптандыруунун илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгуу.

Ижилдөөдө төмөнкүдөй милдеттер коюлду:

1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун өбөлгөлөрүн аныктап чыгуу.

2. «Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгүнүн маанисин жана билим берүү системасындагы ордун аныктоо.

3. Маалыматтык технологиялардын жардамы менен окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана методикалык системасын түзүү.

4. Иштелип чыккан методикалык системанын эффективдүүлүгүн эксперименталдык жол менен текшерүү.

Ижилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүлөр менен аныкталат: социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн мазмуну, структурасы, критерийлери, деңгээлдери такталды; социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн билим берүүчүлүк, өнүктүрүүчүлүк, тарбиялоочулук, мотивациялык, рефлексиялык жана көзөмөлдөөчүлүк функциялары негизделди; негизги мектептин окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык (ресурстук, методикалык, уюштуруучулук) шарттары аныкталды жана методикалык системасы иштелип чыкты; изилдөөнүн натыйжалуулугу практикалык экспериментте текшерилип, тийиштүү илимий-методикалык сунуштар берилди.

Ижилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. Изилдөөдө окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикасы иштелип чыкты, ал мектеп мугалимдерине ишмердүүлүктү аткарууда практикалык жардам бере алат. “Информатика” предметинин негизги бөлүмдөрү боюнча иштелип чыккан критерийлер, түзүлгөн

коммуникативдүү тапшырмалар жана аларды аткаруунун жолдору мугалимдерге методикалык жардам көрсөтө алат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Кыргыз Республикасында окуучулардын социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга төмөнкү жагдайлар өбөлгө түзөт: жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартындагы мектеп окуучуларынын даярдыктарына коюлган талаптар; дүйнөлүк ааламдашуунун билим берүү системасына тийгизген таасирлери; республиканын билим берүү системасында калыптанган көйгөйлөрдү жоюу зарылдыгы; коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруунун адистин жөндөмдүүлүгүнө тийгизген таасири.

2. Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесинин актуалдуулугу индустриалдык коомдон маалыматтык коомго өтүү, коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруу зарылдыгы менен, субъект-субъекттин баарлашуусу менен катар субъект-компьютер жана субъект-компьютер-субъект баарлашуусунун пайда болушу менен мүнөздөлөт.

3. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн ресурстук, методикалык, уюштуруучулук педагогикалык шарттардын түзүлүшү максаттуу болуп эсептелет. Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикалык системасы төмөнкүдөй компоненттерди камтыйт: окутуунун максаты окуучунун аткара турган аракеттери аркылуу коюлат; ар бир бөлүм боюнча окутуунун мазмуну социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн элементтерин камтуу менен түзүлөт; окутуунун каражаттарын тандоодо маалыматтык технологиялардын каражаттары кеңири пайдаланылат; окутуунун методдору коммуникацияга багытталган активдүү жана интерактивдүү методдорду камтыйт; компетенттүүлүктүн калыптанышынын

деңгээлин аныктоо үчүн баалоонун аутенттүү формалары диагносттук, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу түрлөрү колдонулат.

4. Коюлган максат, милдеттердин, колдонулган педагогикалык шарттардын жана методикалык системанын натыйжалуу экендигин педагогикалык эксперименттин натыйжалары тастыктайт.

Изилдөөнүн жыйынтыгын апробациялоо. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар К. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университеттин инженердик педагогика кафедрасында, ошондой эле информатика кафедрасынын жыйынында мезгил-мезгили менен талкууланып турду. Изилдөөнүн мазмунуна байланыштуу 22 илимий макала жарык көргөн, анын ичинен үч макала эл аралык (Россия, Чехия) басмадан чыккан.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча шаардык, областтык, республикалык жана Эл аралык конференцияларда, илимий-методикалык конференцияларда, илимий методикалык семинарларда докладдар окулуп талкууланды: И. Арабаев атындагы КМУнун «Жарчысы» журналынын профессор Р. Усубакуновдун 85 жылдыгына арналган Республикалык илимий конференцияда (Бишкек, 2014-ж.), Н. Исанов атындагы КМКТАУнун «Жарчысы» журналынын «Азиядагы маалыматтык технология» темасына арналган Республикалык илимий конференциясында (Бишкек, 2014-ж.), Абай атындагы КазМПУнун профессор Е.Ы. Бидайбековдун 70 жылдык мааракесине жана мектеп информатикасынын 30 жылдыгына арналган VII эл аралык илимий-методикалык конференциясында (Бишкек, 2015-ж.) баяндалды.

Диссертациянын структурасы. Диссертация киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмегинен жана тиркемелерден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 181 бет компьютердик тексттен турат, 190 аталыштагы адабияттарды камтыйт.

ГЛАВА 1. НЕГИЗГИ МЕКТЕПТЕ ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДҮҮ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

1.1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун өбөлгөлөрү

Кыргыз Республикасында акыркы жылдары мектептик билим берүү системасы боюнча бир канчалаган маанилүү документтер кабыл алынды. Бул документтер билим берүү системасы тууралуу мурда калыптанып калган түшүнүктөрдүн маңызын өзгөртүүгө, кээ бир түшүнүктөрдүн мазмунун байытууга дуушар кылды. Мисалга алсак, советтик билим берүүнүн учурунда жаш муундарга социалдык тажрыйбаны өткөрүп берүү, окуучуларга түшүндүрүп, айтып берүү, окуучунун өздөштүргөн билимин кайра калыбына келтирүү – билим берүүнүн негизги милдети деп эсептелген. Ал эми азыркы учурда коомдун өзгөргөнүнө жараша жаңыча максаттар коюлуп, мугалим менен окуучунун биргелешкен аракеттери аркылуу коюлган максатка жетүүсү билим берүүнүн негизги милдети катары эсептелип келүүдө [6; 15; 18; 20; 85; 158].

Билим берүү системасына коюлган жаңы талаптарга ылайык, окуучу менен мугалимдин биргелешкен аракеттери дагы башкача мааниге, маңызга ээ болду деп айтууга болот. Азыр билимди трансляциялоого караганда окуучунун билимди өзү өздөштүрүүсүнө, окуучунун инсандык потенциалын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө көбүрөөк маани берилүүдө [60].

2012-жылы кабыл алынган «Кыргыз Республикасында билим берүүнү 2020-жылга чейин өнүктүрүү Концепциясы» жана «Кыргыз Республикасындагы билим берүүнү 2012-2020-жылдарда өнүктүрүү Стратегиясы» биздин билим берүү системабыз натыйжага багытталышы керектигин, окутууга компетенттүүлүк мамиле кылуу зарыл экендигин баса белгилейт [91]. Ал эми 2014-жылы кабыл алынган жалпы орто билим

берүүнүн мамлекеттик стандартында инсанга багытталган мектептин болуусу жана окутуу компетенттүүлүккө негизделип уюштурулушу зарыл экендиги белгиленген. Стандартта окуучунун үч түйүндүү компетенттүүлүгү калыптануусу зарыл деп айтылган: маалыматтык компетенттүүлүк, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк, өзүн-өзү уюштуруу жана проблемаларды чечүү компетенттүүлүгү [62]. Бул компетенттүүлүктөрдүн ичинен биздин изилдөөнүн предметине ылайык келген компетенттүүлүк – бул социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу талабы кечөө же бүгүн эле капыстан пайда болуп калган жок. Ал көптөгөн жоболорго таянган, көптөгөн абалдарды, багыттарды тыкыр иликтеген талкуулардын негизинде пайда болгон документтерде орун алган талап болуп эсептелет. Бул талаптын пайда болушу бир нече себептерге дагы байланыштуу. Ошондуктан бул компетенттүүлүктү калыптандыруунун өбөлгөлөрүн изилдөө теориялык жактан дагы, практикалык жактан дагы зор мааниге ээ.

Бул маселени изилдөөдө биз алгач “өбөлгө” түшүнүгүнүн маанисин чечмелей кетели. Андан кийин окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу маселесин коюуга түрткү берген өбөлгөлөрдү иликтеп, аларды ирети менен көрсөтөбүз.

Өбөлгө – бул кандайдыр бир аргументти негиздөө үчүн же түшүндүрүү үчүн арналган ырастоо. Ал эми аргумент – ырастоолордун удаалаштыгы, алардын кээ бирлери башка бир ырастоолорду кабыл алууга себеп болот [196]. Илимий методологиянын көз карашынан алганда өбөлгө изилдөөнүн тармагынан пайда болгон проблемалык абал аркылуу аныкталат. Мисалы, колдонулуп жаткан теориянын алдын ала айткан божомолу менен реалдуу түрдө алынган натыйжанын ортосундагы дал келбөөчүлүк, же теориялык системанын элементтеринин ортосундагы келишпестиктер карама-

каршылыкты, проблемалык абалды жаратат. Аларды жоюуга болгон аракеттер кийинки изилдөө иштерин жасоого түрткү болот.

Ошондуктан окумуштуулар өбөлгөнү эки чоң топко бөлүүнү сунушташат: биринчиси, изилдөө иштеринин багыттарын аныктаган эмпирикалык факторлор, экинчиси, теориялык ой пикирлер, божомолдоолор [194]. Мына ушул эки топту эске алуу менен биз окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун өбөлгөлөрүн иликтөөгө алмакчыбыз. Демек, изилдөөнүн бул бөлүгүндө бул компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесин коюу үчүн кандай факторлор жана аргументтер, кандай проблемалык абалдар өбөлгө түзө алган деген суроого жооп берүүбүз зарыл. Биздин изилдөөдө, мектеп окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу багытын жолго коюунун негиздүү өбөлгөлөрү болуп төмөнкүлөр эсептелди:

1. Жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартындагы мектеп окуучуларынын даярдыктарына коюлган талаптар. Азыркы учурда Кыргыз Республикасында жалпы орто билим берүү системасын реформалоо боюнча мамлекеттик деңгээлде бир топ алгылыктуу иш-чаралар көрүлүүдө. 2014-жылы кабыл алынган жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартында мектептин ишмердүүлүгү инсанга багытталышы жана окутуунун жаңы мамилеси калыптанууга тийиш экендиги белгиленген [2]. Стандартта окуучулардын жекече жөндөмдүүлүктөрүн, кызыгууларын, муктаждыктарын, мектептин материалдык базасын, жергиликтүү социалдык шарттарды, эмгек рыногунун өзгөчөлүгүн эске алуу менен автордук окутуу процессин уюштуруу керектиги баса белгиленген жана окуучунун үч түйүндүү компетенттүүлүгү калыптануусу зарыл экендиги көрсөтүлгөн:

а) маалыматтык компетенттүүлүк – өз ишмердүүлүгүн пландаштыруу жана ишке ашыруу, аргументтүү тыянактарды чыгаруу үчүн маалыматты пайдаланууга болгон даярдык. Маалымат менен иштей билүү төмөнкүлөрдү: жетпеген маалыматты максаттуу издөөнү, айрым

фрагменттерди салыштырууну; бүтүн анализдөө көндүмдөрүнө ээ болууну; божомолду коё билүүнү карайт. Адамга сынчыл ой жүгүртүүгө негизделген маалыматтын негизинде ойлонулган чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет.

Азыркы күндө билим берүүнү маалыматташтыруу коомду маалыматташтыруу процессинин бир бөлүгү катары каралат жана ал коомдун келечектеги өнүгүүсүн камсыз кылууга зор салым кошот. Ошондуктан билим берүүнү маалыматташтыруу, жаңы маалыматтык технологияларды окуу процессинде максаттуу колдонуу учурдун актуалдуу маселеси экендиги талашсыз.

Бүгүнкү биз жашап жаткан мезгилдин негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири катары бизди курчап турган айлана-чөйрөдө токтоосуз өзгөрүүлөрдүн болуп турушу. Жашоонун мындай шарттарында адамдын кесиптик мобилдүүлүгүн, маалымат технологиялары менен бирге башка көптөгөн жаңы технологияларды өздөштүрүүгө даярдыгын камсыз кыла турган негизги билим берүү абдан маанилүү болуп саналат. Инсанды коомдогу болуп турган ылдамдыгы өтө тез өзгөрүүлөргө даярдоо муктаждыгы окуучулардагы ой жүгүртүүнүн ар түрдүү формаларын, окуучуларда өздүк билим алуу ишмердүүлүгүн уюштуруу жөндөмдүүлүгүн, алардын ишмердүүлүгүнүн жашоо позициясына багытталуусун калыптандырууну талап кылат;

б) *социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк* – өз умтулууларын башка адамдардын жана социалдык топтордун кызыкчылыктары менен шайкеш келтирүү, позициялардын ар түрдүүлүгүн таануунун жана башка адамдардын баалуулуктарына (диний, этникалык, кесиптик, инсандык ж.б.) сыйлуу мамиленин негизинде өз көз карашын цивилизациялуу коргоого болгон даярдык. Диалогдо керектүү маалыматты алуу жана инсандык, социалдык жана кесиптик проблемаларды чечүү үчүн аны оозеки жана жазуу жүзүндө туюнта билүү зарылдыгы. Милдеттерди чечүү үчүн башка адамдардын жана социалдык институттардын ресурстарын

пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Бул компетенцияда “социалдык” жана “коммуникативдик” деп аталган предметтик жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүүгө байланышкан бардык абалдар көрсөтүлгөн. Мындай компетенттүүлүктөр өз ичине белгилүү кырдаалдарда (предметтик багыт боюнча) башкалар менен иш алып баруу, жеке жана башка социалдык баалуулуктарды предметтин контекстинде кабыл алууну билүү, окуучу коомдук маселе жана көйгөйлөргө учураганда туура жыйынтык жана тандоо жасоо, же болбосо, өз пикирин билдирүүнүн ар түрдүү формалары (жазуу жүзүндө, оозеки түрдө, символдодун жардамы менен, искусство, музыка, театр аркылуу, же физикалык жол менен) аркылуу натыйжалуу баарлашуу үчүн коммуникативдик билгичтиктерин колдонуу жөндөмдүүлүктөрүн камтыйт;

в) өзүн-өзү уюштуруу жана маселелерди чечүү компетенттүүлүгү – маалыматта, окуудагы жана турмуштук кырдаалдардагы карама-каршылыктарды табууга жана ар түрдүү ыкмаларды өз алдынча жана башка адамдар менен өз ара биргелешип колдонууга, ошондой эле андан аркы аракеттер тууралуу чечимдерди кабыл алууга болгон даярдык. Тактап айтканда өзүн-өзү уюштурууга (чынчылдык, бүтүндүк, аракетчилдик, лидерлик сапат ж.б. инсандык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү) же болбосо проблемаларды чечүүгө (проблема жана маселени аныктоо, проблеманы чечүүдөгү кадамдарды пландаштыруу, далилдерди издөө, жоопторду издөө ж.б.) багытталган компетенттүүлүктөр кирет.

Компетенттүүлүк билим берүүдө окутуунун натыйжалары – бул билим берүү процессинин белгилүү этабында окуучунун негизги жана предметтик компетенттүүлүгүнө ээ болуу деңгээли менен көрсөтүлгөн окуучунун билимдеги жетишкендигинин топтому. Предметтик компетенттүүлүктөргө окуучулар тарабынан предметти окуп-үйрөнүү учурунда өздөштүрүлгөн, предметтик тармакка тийиштүү билимдер жана жөндөмдүүлүктөр, окуу предметинин чегинде жаңы билимдерди өздөштүрүүгө, окуу, окуу-

долбоордук, социалдык-долбоордук абалдарда кайрадан түзүү жана колдонууга багытталган ишмердүүлүктүн түрлөрү, илимий ой жүгүртүү жөндөмдүүлүктөрү, негизги теориялар, мамиленин типтери жана түрлөрү боюнча илимий түшүнүккө ээ болуу, илимий терминологияны өздөштүрүү, негизги түшүнүктөргө ээ болуу, методдорду жана ыкмаларды үйрөнүү сыяктуу иш-аракеттер кирет. Мындай иш-аракеттер традициялык окутуу процессинин алкагында ишке ашпай тургандыгы белгилүү [1; 67; 105].

Стандарттын талаптары мектептик билим берүүнүн мазмунун кайра карап чыгууга, жаңы окуу китептери менен камсыз кылууга, ошондой эле маалыматтык технологияларды, окутуунун жаңы технологияларын максатуу колдонууга түрткү берет.

Азыркы учурда мектеп окуучуларына өзгөчө талаптар коюлууда:

1. Ийгиликке багыт алуу.
2. Чыгармачыл ойлоно билүү.
3. Лидердик сапатка ээ болуу.
4. Жогорку деңгээлдеги интеллект.
5. Өздүк позиция.
6. Эрдик сапаттар.
7. Коммуникативдүүлүк [169, 4-5 бб].

Бирок, ошол эле учурда бүтүрүүчүлөрдүн сапаты мындай талаптарга жооп бербей аткандыгын учурдагы абал тастыктоодо. Жогоруда айтылгандай окуучулардын билимдери, билгичтиктери жана стандарттын талабына жооп бербейт. Демек, окуучулардын компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу бүгүнкү күндө актуалдуу проблемага айланып олтурат. Аны чечүүдө мектептин ишмердүүлүгү коомдун талабына шайкеш келтирүүнүн механизмдеринде түзүлүүсү зарыл деп айтууга болот [49; 71; 78; 124; 185].

Стандарттын талаптарын аткарууда окуучунун окуу ишмердүүлүгүнүн мазмуну өзгөрүүгө дуушар болуп, анын окуп эмгектенүүсү менен катар баарлашуу билгичтиги, ийкемдүүлүгү, башка адамдар менен карым-катнаш

түзө билүү деген түшүнүктөрдүн мааниси жогорулайт, булар коом үчүн баалуулук катары каралат. Албетте, бул коюлган талаптар биздин изилдөөдө коюлган максатка ылайык, окуучулардын социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун зарылдыгын көрсөтүп турат.

2. *Дүйнөлүк глобалдашуунун билим берүү системасына тийгизген таасирлери.* Окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу зарылдыгы дүйнөлүк глобалдашуу проблемасы менен тыгыз байланышкан. Глобалдашуу татаал түшүнүк. Буга бирдиктүү аныктама берүүгө мүмкүн эмес дешет изилдөөчүлөр. Бул термин ХХ кылымдын 80-жылдарынан тартып колдонула баштаган. Америкалык окумуштуу Т. Фридман глобалдашууну улуттук-мамлекеттик базарлардын интеграцияланышы деп эсептейт, анын ою боюнча глобалдашуу индивиддерге, корпорацияларга жана улуттарга дүйнөнүн каалаган чекитине мурда болбогондой тез, терең жана арзан жетүүгө мүмкүндүк берет. Француз окумуштуусу Б. Бади глобалдашуунун улуттук чектерди жоюу аркылуу дүйнөнү универсалдаштыруунун тарыхый процесси катары карайт. “Глобалдашуу – бул бүткүл дүйнөлүк мейкиндикке интеграциялануу жана полиэтникалык топтун бүткүл дүйнөлүк мамилелерге интеграцияланышы”, – деп белгилейт окумуштуу [141, 112-б]. Глобалдашуу процесси – бул жер шарынын бир бөлүгүндөгү адамдардын иш-аракеттери, жер шарынын башка бир бөлүгүндөгү, башка континентте жашаган адамдарга түздөн-түз таасирин тийгизүүчү процесс, ушуга байланыштуу жалпы адамзаттык баалуулуктар деген түшүнүктөр пайда болгону бекеринен эмес, – деп эсептейт М.Ж. Айткеева [4, 54-б].

Глобалдашуунун шартында өзүнчө бөлүнүп, өзгөчөлөнүп жашоого болбойт. Азыркы учурда бир бүтүндүктөн бөлүнүп, бөтөнчө бөлүк болуп жашоого мүмкүн эмес. Ошол себептен, биздин оюбузча глобалдашуунун негизги мүнөзү – бул өз ара биргелешип аракеттенүүнүн негизинде бирге болуунун, чогуу жашоо зарылдыгын сезип түшүнүү. Мындан биз, адамдарда

социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптанышынын зарылдыгын байкайбыз. Глобалдашуу – ылдамдануу мүнөзүнө ээ процесс. Мында тез өзгөрүү, технологиялардын улам жаңыланып туруусу, маалыматтардын тез берилүүсү, алмашуусу закон ченемдүү мүнөзгө ээ болот [11].

Демек, заманбап адис мындай жөндөмдүүлүккө ээ болуусу шарт. Глобалдашуу экономикага, саясатка, маданиятка, эл аралык мамилелерге өз таасирин тийгизет. Жаңы технологиялардын жана алар тууралуу билимдердин өнүгүшү заманбап дүйнөнүн кадимки мүнөзүнө айланат, демек булар сөзсүз түрдө билим берүү системасына, кесиптик адисти даярдоого өз таасирин тийгизет.

Глобалдашуунун шартында дүйнөлүк билим берүү алкагына интегралдашуу биздин республика үчүн маанилүү иш-чаралардын бири болуп эсептелет. Глобалдашуу процессинин билим берүүгө тийгизүүчү таасирлери деп төмөнкүлөрдү атоого болот [35; 95; 144]:

- маалыматтык технологиялардын өнүгүшү жана алар аркылуу дүйнөнүн бардык чекиттери менен байланышуу мүмкүндүгүнүн түзүлүшү;
- дүйнөлүк масштабда глобалдык баалуулуктардын түзүлүшү (жалпы адамзаттык маданият, толеранттуулук, бөлөк маданиятты сыйлоо, биргелешип жашоо сүрүү ж.б.);
- планетардык масштабдагы экологиялык проблемаларды чечүүгө ар бир жарандын өз салымын кошуу зарылдыгы.

Ушуга байланыштуу азыркы учурда билим берүү системасын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграциялоонун шарттары катары төмөнкүлөр эсептелет:

- билим берүү системасында компетенттүүлүк мамилени жолго коюу, билим берүү системасынын натыйжага багыт алышын бекемдөө; билимди репродуктивдүү өздөштүрүүгө негизделген окутуунун традициялык

методдорунан жаңы, активдүү методдорду колдонууга, окутуу процессинин катышуучуларын өз ара кызматташуусун камсыз кылууга өтүү;

– окуучунун өзүнүн билим алуусун калыптандыруу жана шарт түзүү, анын негизинде бардык жаш куракта билим алууга мүмкүндүк түзүү;

– билим берүү чөйрөсүнүн инфраструктурасын оптималдаштыруу, мектептерди тиешелүү каражаттар, техникалар, анын ичинде маалыматтык технологиялар менен камсыздоо.

3. *Республиканын билим берүү системасында калыптанган көйгөйлөрдү жоюу зарылдыгы.* Мамлекеттик документтерде мектептердеги билим берүүнүн абалы республикалык деңгээлде изилденип, пайда болгон кемчиликтерди учурунда жоюунун иш-чаралары иштелип чыгат деп айтылган [62; 91-б.]. Орун алган кемчиликтер тууралуу документтерде кандай талдоо жүргүзүлгөндүгү дагы биздин изилдөөнүн коюлган милдеттерине жооп берет. Аталган кемчиликтерди атоо жана аларды жоюу үчүн аракеттерди көрүү кандайдыр бир деңгээлде окуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандыруунун зарылдыгын түз болбосо дагы учкай билдирип турат. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү» жөнүндөгү мыйзамында жалпы орто билим берүү: «Инсандын фундаменталдык теориялык даярдыгын камсыз кылат, жалпы маданиятын калыптандырат жана окуучунун кызыгуусу жана жөндөмү боюнча профилдик тереңдетилген даярдыгын камсыз кылат», – деп белгиленген [62].

Кыргыз Республикасындагы билим берүүнү 2012-2020-жылдарда өнүктүрүү Стратегиясында мектептик билим берүүнүн чечүүнү талап кылган проблемаларынан деп төмөнкүлөр эсептелген:

1. Мектептик билим берүүнү каржылоонун азыркы формасы (мектептердин айыл өкмөттөрү аркылуу каржылануусу) мектепти өнүктүрүүгө кеткен чыгымдарга мониторинг жүргүзүүнү жана көзөмөлдөөнү оордотот.

2. Окуу программаларынын ашыкча жүктөлүшүнүн негизинде окуучулардын жетишүүсүнүн төмөндүгү. Кыргыз Республикасында бир окуучунун бир жылдык окуу көлөмү – 1088 саат. Ошол эле учурда Россия Федерациясында – 893 саат, көпчүлүк алдыңкы өлкөлөрдө, мисалы, Японияда 750 саат бөлүнөт. Демек, Кыргызстанда окуу жүктөмүнүн жогору болушу окутуунун сапатын өстүрүүгө мүмкүндүк берген эмес. Кыргыз окуучуларынын эл аралык изилдөөлөрдөгү абалы начар.

3. Кыргызстандын географиялык жайгашышында жана окутуу тилинде дагы айырмачылыктар бар. ЖРТ жыйынтыгы боюнча айыл мектептеринин окуучуларынын билим деңгээли шаардык мектептердин билим деңгээлинен төмөн экендиги белгиленип келүүдө. Ошондой эле орус тилдүү окуучулардын билими кыргыз жана өзбек тилдүү окуучулардын билим деңгээлинен жогору экендиги дагы аныкталган. Бул кыргыз тилиндеги окуу китептеринин жетишсиздиги, мугалимдердин квалификацияларындагы айырмачылыктар, компьютер жана Интернеттин тартыштыгы менен түшүндүрүлөт.

4. Окуучунун билимин баалоодо дагы кемчиликтер бар экендиги маалым. Окуучулардын билимдерин баалоонун бирдиктүү ченеми жок. Мугалимдердин койгон баалары менен 2011-жылы 3000 бүтүрүүчү эң жакшы аттестатка татыктуу деп эсептелген. Ал эми Улуттук тастирлөөнүн текшерүүсүнүн негизинде 95 бүтүрүүчү гана кызыл аттестатка татыктуу экендиги тастыкталган.

5. Азыркы күндө мектептерге квалификациялуу кадрлар жетишпейт жана мугалимдердин эмгек акыларына аз акча каражаттары төлөнөт. 2011-жылы мугалимдердин эмгек акылары жогорулаган, бирок ал дагы республиканын азыркы абалына салыштырганда төмөнкү деңгээлде болууда. Мындан тышкары, мугалимдик кесиптин престиждүү эместиги, мугалимдерге карата социалдык колдоолордун жоктугу дагы мектептик билим берүүнүн абалына терс таасирин тийгизет.

6. Мектепке окуучулардын тартылышы дагы начар жолго коюлган. Республикада жалпы социалдык экономикалык абалдын начардыгынан кээ бир мектеп жашындагы балдар мектепке тартылбай калууда [91, 16-17-бб].

Ушул жагдайлар республикада билим берүүнү жакшыртуунун жана өнүктүрүүгө карата тиешелүү иш-чараларды кабыл алуунун зарыл экендигин айгинелеп олтурат. Бул дагы бүгүнкү мектеп окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун зарылдыгына жол ачып берет деп айтууга болот.

4. Коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруунун адистин жөндөмдүүлүгүнө тийгизген таасири.

Маалыматташтыруу – бул информатиканын жана маалыматтык технологиялардын методдорунун жетишкендиктерин коомдук жашоого, илимий-техникалык, социалдык, экономикалык, укуктук жана башка институттарга жайылтуунун системалык процесси, мында башкы максат болуп, институттардын эффективдүүлүгүн жогорулатуу, инсанды ар тараптан өнүктүрүү [133]. Маалыматташтыруу процессинде адамдын эмгек ишмердүүлүгүн жана жашоо шартын жакшыртуу үчүн маалыматтык каражаттар жана технологиялар иштелип чыгып, практикага сунушталат.

Окумуштуулардын изилдөөлөрүндө маалыматтык коом төмөнкүдөй белгилери менен мүнөздөлөт:

1. Көпчүлүк жумушчулар маалымат чөйрөсүндө, б.а. маалыматты өстүрүү жана маалыматты тейлөө чөйрөсүндө эмгектенишет.
2. Коомдун каалагандай мүчөсүнө, каалагандай жерде жана ыңгайлуу убакта техникалык, технологиялык жана укуктук мүмкүнчүлүк берилет.
3. Маалымат коомдун стратегиялык ресурсуна айланат жана ал экономикада, билим берүүдө жана маданиятта маанилүү орунду ээлейт.
4. Компьютердик тармак адамдын бардык ишмердүүлүгүндө жайылтылган жана ал жыл сайын жаңы муундагы компьютерлер менен толукталып турат.

5. Коомдун мүчөсү маалыматтык маданиятка ээ, б.а. маалыматтык технология жөнүндө тиешелүү маалыматка ээ болгон жана аларды ийгиликтүү колдоно алышат [39, 111-б.].

Мындан тышкары маалыматташтыруу процесси илимий-техникалык, экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөрдү алып келет, адамдын калыптанып калган жашоо шарттарын, өндүрүш жана тейлөө ишмердүүлүктөрүн өзгөртөт.

Коомду маалыматташтыруу, аны менен байланышкан маалыматтык технологиялардын тез өнүгүшү, билим берүүнү маалыматташтырууну шарттайт жана технологиялар өнүккөн сайын алардын билим берүүдө колдонулушунун ыкмалары, жолдору дагы бир жагынан тереңдей баштаса, экинчи жагынан жакшыртыла баштайт. Мугалимдер жана окуучулар маалыматтык технологиянын жаңы каражаттары менен камсыз болуп, аларды окуу процессине максаттуу колдоно баштаган сайын, окутуу процессинин структурасы жана маңызы дагы өзгөрө баштайт.

Жаңы маалыматтык технологиялар улам өзгөрүп, жакшыртылган учурда окутуу процессинде окутуунун методдору жана формалары дагы кескин өзгөрүүгө дуушар болушат. Бул технологияларды колдонуунун негизинде:

– окуучунун өзүнүн инсандык өзгөчөлүктөрүн, жекече жөндөмдүүлүктөрүн кеңири ачып, реализациялоо үчүн стимулдаштырууга мүмкүндүк түзүлөт;

– мугалим окуучунун таанып билүү жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырууга, коюлган милдетти чечүү үчүн өз алдынча ишмердүүлүктөрдү уюштурууга, өзүн-өзү өнүктүрүүгө кеңири мүмкүндүк алат;

– маалыматтык технологияларды колдонуунун негизинде предметтер аралык байланыш ишке ашырылат, мугалимдер жана окуучулар компьютердик технологиянын мүмкүнчүлүгү аркылуу физикалык

кубулуштардын, географиялык көрүнүштөрдүн өзгөчөлүктөрүн көрө алышат, мындан информатика предмети менен табигый-математикалык предметтердин, гуманитардык жана искусство предметтеринин ортосундагы байланыш орун алгандыгын көрүүгө болот;

– маалыматтык технологиянын негизинде окутуу методдору жана формалары улам жаңыртылып, улам алмашылып турат.

Билим берүүнү маалыматташтыруу компьютердик аппараттык жана программалык жабдылыштардын улам жаңырып турушун көздөйт, ансыз билим берүүнү маалыматташтыруу ишке ашпай тургандыгы белгилүү. Демек, билим берүүнү маалыматташтыруу процесси маалыматтык коммуникативдик технология каражаттарынын өркүндөшү, өнүгүшү жана улам жакшыртылышы менен тыгыз байланышта. Бул каражаттарды кээде маалыматташтыруунун каражаттары деп дагы аташат.

Дал ушул аппараттык жана программалык жабдылыштардын жаңылануусунун натыйжасында билим берүүнүн ар түрдүү түрлөрү жана технологиялары пайда болду. Анын мисалы катары аралыктан же болбосо дистанттык окутуунун технологиясын атасак болот. Бул технологиянын мүмкүнчүлүгүн колдонуу аркылуу ар кайсы өлкөлөрдүн, шаарлардын тургундары бир виртуалдык аудиторияга чогулуп, “on-line” курстарына катышууга мүмкүндүк алды. Алдыңкы окуу жайларынын профессордук окутуучулук курамы өз сабактарынын электрондук варианттарын видео-сабак катары жаздырышып, персоналдык сайттарга, же окуу жайынын атайын сайтына жүктөп коюуга мүмкүнчүлүк алышты. Мындай сабактардын көпчүлүгү студенттердин бекер пайдалануусуна мүмкүндүк берет.

Демек, заманбап мугалим өз окуу предметин эле жакшы билип өздөштүрбөстөн, бул предметти башка предмет менен, турмуш менен байланыштырып өтүүгө даяр болушу керек. Бул – *биринчиден. Экинчиден*, заманбап мугалим маалыматтык технологияны өз предметинде ийгиликтүү пайдалана алгыдай чеберчиликке ээ болушу зарыл шарт болуп калды.

Мындай чеберчилик азыркы учурда мугалимдин маалыматтык-коммуникативдүүлүк компетенттүүлүгү деп аталып, бул чеберчиликтин андан ары өнүгүшүнүн негизинде мугалимдин маалыматтык коммуникациялык маданияты калыптанат деп белгилешет окумуштуулар [14; 56; 119]. Албетте, билим берүүнү маалыматташтыруунун башкы ресурсу болуп квалификациялуу педагогикалык кадрлар эсептелет, дал ушул педагогикалык кадрлар коомдун мүчөлөрүнүн маданиятын калыптандырышат жана коомдо маалыматтык коммуникативдүү маданиятты жайылтуучулардан болушат.

Маалыматтык технологиялардын өнүгүшү менен катар, биздин изилдөөбүзгө түздөн-түз тиешеси бар түшүнүк – бул “телекоммуникациялык тармак” түшүнүгү. Телекоммуникациялык тармак – бул маалыматты байланыш сызыгы аркылуу берүүгө арналган технологиялык система, мында байланыш мүмкүндүгү компьютердик технологиянын жардамы менен ишке ашырылат [76]. Телекоммуникациялык тармак бир нече объектти камтыйт, ал эми объекттер генерациялоо, кайра куруп чыгуу, сактоо жана колдонуу функцияларын аткарышат. Коммуникациялык тармактын өзгөчөлүгү – бул абдан алыстыкта жайгашкан пункттарды бири-бири менен байланыштыруу. Пункттарды байланыштырган каражаттар – бул компьютер, Интернет каражаттары.

Телекоммуникациянын каражаттары болуп техникалык каражаттардын, алгоритмдердин жана программалык жабдылыштардын жыйындысы эсептелет, алар сөздү, маалыматтык берилишти, мультимедиялык маалыматтарды кабыл алышат жана аралыкка жөнөтүшөт. Телекоммуникациялык тармакта кеңири таралган сервистер бар, алар техникалык каражаттардын топтому аркылуу адамга маалыматтарды кабыл алууга жана жөнөтүүгө мүмкүндүк түзөт. Каалаган аралыкка үндү, сүрөттөлүштөрдү, тексттерди жиберүүгө ыңгайлашкан каражаттар адамдарды бири менен байланыштырууга, маалыматтар менен алмашууга

ушул тармак мүмкүндүк берет. Берилиштерди кысууда жаңы алгоритмдерди пайдалануу үндүн сапатын арттырууга мүмкүндүк түзө алган жана анын негизинде жаңы Интернет-телефония технология пайда болду. Бул технология адамдарга аудио жана видео конференцияларды уюштурууга мүмкүндүк бере алат. Телекоммуникациялык тармактын өнүгүүсүнүн негизинде маалыматты издөө тейлөөсү кеңири колдонула баштаган. Анын негизинде адам өзүнө керектүү маалыматтарды издеп, өзүнө чогултуу мүмкүнчүлүгү түзүлгөн. Демек, азыркы учурда маалыматтык коом түшүнүгү, анын ичинде билим берүүнү маалыматташтыруу түшүнүгү жана анын негизинде коммуникациянын элементтерин колдонуу жаңы мазмун менен толукталып олтурат десек болот.

Мына ушулар билим берүү процессинде окуучунун социалдык-коммуникативдүү жөндөмдүүлүктөрүн, компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү маселелерин көтөрүп чыгууга өбөлгө түзгөн.

Жогоруда айтылгандардын негизинде белгилүү болгондой, мектеп окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу зарылдыгынын келип чыгышына бир нече факторлор, б.а. эмгек рыногунун азыркы адистерге койгон талаптары, глобалдашуунун натыйжасында адамдардын бири-бири менен болгон байланышынын жаңы багыттары, коомду, анын ичинде билим берүүнү маалыматташтыруудагы адам менен адамдын ортосунда, адам менен жаңы маалыматтык технологиялардын ортосундагы байланыштардын өзгөрүшү негиздүү себеп болгон.

1.2. «Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү жана анын мектептик билим берүү системасындагы орду

Диссертациялык изилдөөнүн бул бөлүгүндө “коммуникативдүү компетенттүүлүк”, “социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк” деген түшүнүктөрдүн маани-маңызына токтолобуз. Бул түшүнүктөр өз ичинен “баарлашуу”, “коммуникация”, “коммуникативдүүлүк”, “компетенция” жана

“компетенттүүлүк” түшүнүктөрү менен байланышта экендиги маалим жана ушул түшүнүктөрдүн айкалышында пайда болгондугун байкоого болот.

«Коммуникация» жана «байланыш» терминдери бири-бири менен маанилешпи деген суроонун туулушу табигый көрүнүш. Баарлашуунун түпкү максаты – бир аң-сезимдеги элес, түшүнүктөрдү башка аң-сезимге көчүрүү. Көчүрүүдө элестерди ташуунун, алып жүрүүнүн каражаты болуп кеп кызмат кылат. Адамзаттын жашоосун байланышсыз, бири-бири менен карым-катнашысыз, б.а. адамды коммуникациялык ишмердүүлүгү жок элестетүү мүмкүн эмес. Адамдар жаш курагына, жынысына, алган билимине, социалдык, улуттук жана территориалдык абалына карабастан дайыма бири-биринен маалымат сурайт, алган маалыматты сактайт, бир сөз менен айтканда өз ара бири-бири менен байланышта, карым-катнашта болушуп, коммуникативдүү ишмердүүлүктү жүргүзүшөт. Коммуникация учурунда адам маалыматка, адамзаттык тажрыйбага, баалуулукка, билимге жана ишмердүүлүктүн ар түрдүү ыкмаларына ээ болот. Ушул коммуникация аркылуу адам ишмердүүлүктүн субъекти катары калыптанат.

“Коммуникация” термини латын сөзүнөн которулганда жалпы кылам, байланыштырам, баарлашам деген маанини билдирет. Советтик энциклопедиялык сөздүктө “Коммуникация” – бул баарлашуу, ишмердүүлүк процессинде адамдан адамга маалыматты берүү деп чечмеленет [156, 617-б.]. Демек, коммуникация – бул баарлашуу жана маалымат алмашуу процесси. Психологиялык сөздүктө “Коммуникация – социалдык өз ара аракеттенүүнүн маңыздуу аспектиси”, – деп белгиленген [142, 168-б].

Ар кандай жекече аракет адамдардын ортосундагы түз жана каймана катыштарды шарттайт, ошондуктан бул аракеттин курамында коммуникативдик аспект бар экендигин баамдоого болот. Башка адамдын кабыл алуусуна багытталган атайын аракеттер кээде коммуникативдүү аракеттер деп да айтылат.

Кээ бир адабияттарда коммуникация байланыштарды, жекече аракеттерди жалпылап түшүнүү жана бул байланышты жаңы биргелешкен аракетте ишке ашыруу деп дагы белгиленет [5; 17-б.]. Бул учурда субъект-субъект катышы ишке ашырылат. Азыркы учурда жаңы маалыматтык технологиялардын адамдын турмушунун бардык чөйрөсүндө колдонулуп жатышынан улам коммуникациянын субъект-объект катышы дагы ишке ашырылып жаткандыгын байкоого болот. Коммуникация процесс катары өзүнүн курамына төмөнкүдөй этаптарды камтыйт:

- пландаштыруу;
- контакт тургузуу;
- маалымат алмашуу;
- рефлексия жүргүзүү [5].

Окумуштуулар коммуникациялык процессти жана аны түзүүчү актыларды бөлүп карашат. Орус изилдөөчүлөрү И.Н. Горелов, В.Р. Житников, Л.А. Шкатова «коммуникация» түшүнүгүн баарлашуунун акты катары аныкташат. Алардын сунушу боюнча, коммуникация төмөнкүдөй компоненттерди камтышы керек:

- коммуниканттар (экиден кем эмес болгон баарлашуучулар);
- баарлашууну билдирген аракеттер (сүйлөө, жестикуляциялоо, мимика ж.б.);
- кандайдыр бир форма же маңыз аркылуу мүнөздөлгөн баарлашуунун мазмуну;
- байланыш каналдары (сүйлөө, угуу, көрүү, визуалдуу-вербалдуу органдары);
- баарлашуучулардын мотивдери (максаты, каалоо-ниети) [36, 8-9-бб.].

Коммуникативдик актыны окумуштуулар алардын тиби боюнча карашып, төмөнкүдөй түрлөрүн келтиришет:

- ишке ашыруу каражаттары боюнча (вербалдык жана вербалдык эмес);

- мазмуну боюнча (өндүрүштүк, практикалык-турмуштук, инсан аралык, илимий-теориялык ж.б.);
- контакт түзүүнүн формасы боюнча (түз, каймана);
- байланыштын тиби боюнча (эки багыттуу, бир багыттуу);
- коммуниканттардын өз ара дал келишүүсүнүн даражасы боюнча (жогорку, канааттандыруу, анчалык эмес, канааттандыруу эмес, тескери);
- натыйжасы боюнча (негативдүүлүктөн позитивдүүлүккө) [5; 17; 36].

Коммуникациянын ичинен мектептин окуучулары үчүн маанилүү болуп эсептелгени – бул речтик же кептик коммуникация. Украиналык изилдөөчүлөр М.Я. Демьяненко жана К.А. Лазаренко кептик коммуникациянын беш негизги компонентин бөлүп көрсөтүшөт:

- баарлашуу кырдаалы;
- кепти жөнөтүүчү;
- кепти кабыл алуучу;
- кептик аракеттин жүрүү шарты;
- кептик кабарлоо [42].

Кеп коммуникациясы кепти жөнөтүүчүнү, кепти кабыл алуучуну, алардын кеп ишмердүүлүктөрүн жана кептин продуктусу катары кабарлоону камтыйт.

Байланыш каналы мында кептик аракеттин жүрүү шартына туура келип, кепти берүүчү жана кабыл алуучу – коммуниканттардын кеп механизминин касиетине дал келет. Кептик баарлашууда баарлашуунун кырдаалы эске алынат.

Окуу процессинде коммуникацияны уюштуруу көбүнчө кеп ишмердүүлүгү аркылуу ишке ашат. Мында кеп ишмердүүлүгү үчүн түзүлүүчү кырдаалды мугалим даярдайт. Кеп ишмердүүлүгүнүн предмети болуп акыл-ой эсептелет, ал кандайдыр бир аныкталган мотив менен байланышта болуп, белгилүү бир теманын чегинде туюнтулат. Кепке тартуу

ички (адамдын өзүнүн муктаждыгынан келип чыгат) жана сырткы (башка бирөөлөрдөн келип чыгат) болушу мүмкүн. Кырдаалдын өзү карама-каршылыкты камтышы мүмкүн жана алар коммуникация учурунда чечилиши зарыл. Мындай кырдаал проблема деп аталат. Кырдаалдын динамикалуулуугу коммуниканттардын активдүүлүгүнө, баарлашууга кызыгуусуна, кызыгууларынын жалпылуулугуна, бири бирине, кырдаалга болгон мамилесине жараша болот [17; 33; 42].

«Коммуникация» түшүнүгүн жөн гана баарлашуу, же байланыш түзүү процесси деп карабастан, бул түшүнүктү илимий түшүнүк катары дагы карашат. Орус окумуштуусу И.П. Яковлев, коммуникацияны коомдогу ролу жана орду, анын өнүгүшү жана структурасы, коммуникациялык процесс жана анын каражаттары тууралуу илимий дисциплина деп эсептейт [188]. Коммуникациянын социалдык илимдин өз алдынча дисциплина катары түзүлүп чыгышына маалыматты берүүнүн техникалык каражаттарынын, мисалы, телеберүүлөрдүн, компьютерлердин өнүгүүсү, маалыматтык коомдун түзүлүшү ж.б. себеп болгонун айта кетүү зарыл.

Адамдын коммуникацияга, б.а. баарлашууга болгон жөндөмдүүлүгү коммуникативдүүлүк деп аталат. Коммуникативдүүлүк – бул окуучунун ар кандай аракетинин мотивдешкендиги, сырткы стимулдашуудан эмес, ички ниет аркылуу аракеттин келип чыгышы [101]. Изилдөөлөрдө «коммуникативдүүлүк» түшүнүгү боюнча бир нечелеген аныктамалар келтирилген. Биздин оюбузча төмөнкү аныктама бул түшүнүктүн маани-маңызын толук чагылдырып турат: *коммуникативдүүлүк – бул жөндөмдүүлүк, коммуникацияга (баарлашуу учурунда маалыматты берүүгө), контакт түзүүгө, баарлашуу үчүн байланыш түзүүгө болгон ынтаа* [88, 176-б]. Коммуникативдүүлүк адамдардын ортосундагы өз ара карым катнашты пайда кылат, ар бир инсан баарлашууга ынтаа койгонунун негизинде инсандардын бири-бири менен байланыштары жана катыштары калыптанат.

Коммуникативдүүлүк адамдардын бири-бири менен ой жана сезим алмашуусун, тынчсызданууларынын сыртка чыгарылышын шарттайт. Инсандын коммуникативдүүлүгү тууралуу кеп кылганда анын кызыгуусунун, аткарыла турган баарлашуусунун бир максатка багытталгандыгы тууралуу билүүгө болот. Демек, коммуникативдүүлүк – бул активдүүлүк, эмоция, ишенимдүүлүк менен дагы мүнөздөлөт. Бул касиеттери белгилүү болгон адамды коммуникативдүү адам деп аташат.

Адам өзүнүн керектөөсүн жана кызыгуусун, баалуулуктарын андап билиши керек, айлана чөйрөнү бурмалабастан, объективдүү кабыл алууга жөндөмдүү болушу керек, сырткы чөйрөдөгү жаңылыктарды кабыл алууга даяр, башка социалдык топтордо өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн баалай алышы зарыл. Ушундай касиеттерге ээ адамды коммуникативдүү адам деп атоого болот.

Коммуникативдүү адам кырдаалга бат адаптацияланат, социалдык жүрүм-турумдун вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарын максаттуу түрдө колдоно алат. Коммуникативдүүлүктү калыптандырууда негизги булак болуп тажрыйба, жалпы эрудиция жана атайын илимий методдор эсептелет дейт адистер [90]. Ушулардын бардыгы адам үчүн субъективдүү маанилүү, бирок булардын ичинен маанилүүсү болуп тажрыйба эсептелет. Тажрыйбаны талкуулоодо негизги орунду инсан аралык баарлашуу ээлейт.

Коммуникативдүү болушу үчүн адам коммуникативдүү билгичтиктерге ээ болушу керек. Окумуштуулар баарлашуу концепциясынын алкагында төмөнкүдөй коммуникативдүү билгичтиктин комплексин бөлүп карашат:

- инсандар ортосунда коммуникация түзүү билгичтиги;
- инсандар ортосундагы өз ара аракеттенүү билгичтиги;
- инсандар ортосундагы кабыл алуу билгичтиги [7].

Билгичтиктердин биринчи түрү өзүнө вербалдуу жана вербалдуу эмес баарлашууну колдонууну, рационалдуу жана эмоционалдуу маалыматты берүүнү камтыйт. Билгичтиктердин экинчи түрү тескери байланышты түзүү,

айлана чөйрөнүн өзгөрүшүнө байланыштуу маңызды интерпретациялоо жөндөмүн билгизет. Үчүнчү түрү аңгемелешүүчүнүн позициясын кабыл алуу, аны угуу, баарлашууга кошулуу жана уюштуруу билгичтигин мүнөздөйт. Бул билгичтиктерди өздөштүрүү продуктивдүү баарлашууга жөндөмдүү боло турган инсанды калыптандырууга жана өнүктүрүүгө мүмкүндүк түзөт.

Бул билгичтиктерди өздөштүрүүнүн негизинде адам коммуникативдүү компетенттүүлүккө ээ болот дешет окумуштуулар. Коммуникативдүү компетенттүүлүк адамдын жашоосунда өзгөчө маанини ээлейт, демек, аны калыптандырууга өзгөчө көңүл бөлүнүүсү керек.

«Коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү «компетенттүүлүк» жана «компетенция» түшүнүктөрүнүн маанилүү бир компоненти экендиги изилдөөлөр аркылуу далилденген.

Мектеп окуучуларынын компетенциясы жөнүндө сөз болгондо, бул – натыйжалуу жана продуктивдүү ишмердик үчүн зарыл болгон окуучунун билим берүү даярдыгына коюлган социалдык талап (норма) деп белгиленет. Көпчүлүк окумуштуулар компетенцияны бул белгилүү бир чөйрөдөгү ишмердүүлүктү эффективдүү жүргүзүү үчүн коюлган талап деп, ал эми компетенттүүлүктү инсандын белгилүү бир чөйрөдө топтогон тажрыйбасы жана анын өздүк сапаттарынын жыйындысы деп белгилешет [6; 46; 77; 98; 179]. Бул учурда компетенттүүлүк компетенцияларга ээ болгондон кийин пайда болгон инсандык сапат.

Биздин оюбузча, компетенттүүлүк – билимдерди, билгичтиктерди жана ишмердик ыкмаларды өз алдынча белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) колдонууга ылайыкталган интеграцияланган жөндөм. Компетенттүүлүк бир канча түрлөргө ээ. Англиялык окумуштуу Дж. Равен компетенттүүлүктүн 37 түрүн сунуштаган. Ошону менен бирге ар бир компетенттүүлүк когнитивдик жана практикалык билгичтиктердин, билимдердин, мотивдердин, баалуулуктардын, багыттардын, эмоциялардын

жана башка социалдык жана жүрүм турумдук компоненттердин жыйындысынан (анын ичинде коммуникативдик компетенттүүлүк дагы) турат, булар эффективдүү аракеттерди аткаруу үчүн бирдиктүү түрдө ишке ашырылат [143; 193].

Коммуникативдүү компетенттүүлүк проблемасын изилдөө, аны калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн жолдорун иликтөө көптөгөн чет элдик изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таандык. Коммуникативдүү компетенттүүлүктүн теориялык негизин жана уюштуруучулук-методикалык аспектилерин изилдөөдө Е.М. Алифанова [5], А. Бодалев [21; 22], Ю.Н. Емельянов [55], А.Н. Занковский [63], И.А. Зимняя [65], А.Т. Ибраева [70], А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров [82], В.Г. Кочеткова [92], Л.А. Петровская [134], А.П. Панфилова [130], А.В. Хуторской [177] жана башкалар зор салым кошушкан. Окумуштуулардын айтымында «коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү алгач орус окумуштуусу А. Бодалев тарабынан колдонулган, анын ою боюнча коммуникативдүү компетенттүүлүк – бул ички ресурстардын (билим, билгичтик) жардамы аркылуу башка адамдар менен эффективдүү контакт түзүү жана колдоо жөндөмдүүлүктөрү.

Психологияда «Коммуникативдүү компетенттүүлүк – билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө, инсан аралык өз ара аракеттенүүсүнүн чөйрөсүндө индивиддин сезүү жана социалдык тажрыйбасына негизделген, баарлашуунун ар кандай кырдаалдарында багыт алуучулук, – деп белгиленет [7; 22-б.].

Социологиялык энциклопедияда коммуникативдүү компетенттүүлүк жөнүндө төмөнкүдөй аныктама берилген: *«Коммуникативдүү компетенттүүлүк – бул индивиддин билимдерине жана сезүү тажрыйбаларына; курчап тургандар менен эффективдүү өз ара аракеттенүү жөндөмдүүлүгүнө; инсан аралык катыштарга жана социалдык чөйрөнүн шарттарына негизделген баарлашуунун ар кандай кырдаалдарына карата инсандын багытталгандыгы»* [148].

«Коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү боюнча тиешелүү адабияттарды талдоонун жыйынтыгында биз окумуштуулардын төмөнкүдөй көз караштары бар экендигин байкадык

– инсан аралык баарлашуу тармагында багыт алуу билгичтигин шарттаган татаал, көп кырдуу түзүлүш (В.Г. Кочеткова);

– билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн жыйындысы (А.П. Панфилова);

– инсандын коммуникативдүү кырдаалда катышуу жөндөмдүүлүгү (Ю.Н. Емельянов);

– коммуникативдүү милдеттерди эффективдүү аткаруу жөндөмдүүлүгү (Л.А. Петровская);

– баарлашуучунун жекече өзгөчөлүгүн эске алуу менен кеп аракеттерин пландаштыра билүү (А.Т. Ибраева);

– тилдин каражаттары аркылуу кеп ишмердүүлүгүн ишке ашыруу жөндөмү (И.А. Зимняя);

– адамдар жана окуялар менен өз ара аракеттенүү ыкмаларын билүү, топто иштей алуу көндүмү, коллективде ар кандай социалдык ролго ээ болуу билгичтиги (А.В. Хуторской);

– адамдын контакт түзүүгө дайыма даяр болуусу (А.Б. Добрович, А.Н. Занковский);

– адам жашоосунун составдык курамы (А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров).

Бул маселенин тегерегинде ата мекендик изилдөөчүлөр дагы өз эмгектерин арнашкан. С. Джолдошбекова кыргыз үй-бүлөөлөрүндөгү 5-7 жаш курагындагы жаш балдардын баарлашуу маданиятын өстүрүү жана аларды калыптандыруудагы ата-эненин ролу тууралуу диссертациялык изилдөөсүн жүргүзгөн [43]. А.И. Джунусова англис тили боюнча студенттердин кептик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун жолдорун изилдеген жана кептик компетенттүүлүк боюнча өзүнүн көз караштарын

сунуштаган [45]. Т.А. Джороевдин изилдөөсү кыргыз тилин окутууда дидактикалык оюндарды колдонуунун негизинде окуучулардын тилдик, коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өстүрүүгө арналган [44]. Д.Ж. Арыпбекова кыргыз тилинде билим алган студенттердин орус тилинде дискуссиялык баарлашуусун уюштуруунун методикасын изилдеген [9]. Т.А. Маковканын изилдөөсү педагогикалык колледждин окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын жана методикасын иштеп чыгууга арналган [103].

Коммуникативдүү компетенттүүлүк – башка адамдар менен вербалдык жана вербалдык эмес түрдө (мимика, жаңдоо, дене кыймылдары) өз ара аракеттенүүгө адамдын даярдыгы жана жөндөмдүүлүгү. Коммуникативдүү компетенттүүлүк эффективдүү коммуникацияны уюштура турган ички ресурс экендигин дагы ата мекендик окумуштуулар белгилешет.

Окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн иликтөөгө арналган эмгектердин ичнен Т. Абдырахманов менен М. Ногаевдин «Компетентностный подход в современном образовании» аттуу эмгегин белгилей кетүүгө болот. Бул эмгекте авторлор Россиялык жана чет элдик изилдөөчүлөрдүн эмгектерине талдоо жүргүзүшүп, коммуникативдүү компетенттүүлүктүн түрлөрүн, компоненттерин аныкташкан [2]. Эмне себептен коммуникативдүү компетенттүүлүк түйүндүү болуп эсептелет деген суроонун үстүнөн ой жүгүртүү менен, окумуштуулар төмөнкүдөй себептерин келтиришет:

- 1) коомдун талабы;
- 2) билим берүү системасынын өзүнүн муктаждыгы;
- 3) коммуникация вербалдык коммуникация менен эле чектелип калбайт, ал адамдардын макро жана микро бирикмесинин жашоосунун ыкмасы жана шарты.

Ата мекендик жана чет элдик окумуштуулар жалпы жонунан коммуникативдүү компетенттүүлүктү адамдардын бири-бири менен

аракеттенүүсү, инсандар ортосундагы карым-катнаштын алкагындагы билимдер жана билгичтиктер, маалымат менен алмашуу жана адамдардын бири-бирин таануу ишмердүүлүктөрүндөгү коммуникативдүү жана уюштуруу билгичтиктери, адамдын өзүнүн жана башкалардын жүрүм турумун башкаруу менен байланышкан сапаттар деп аныкташат.

Коммуникативдүү компетенттүүлүккө ээ болгон адам ийгиликке жетишет жана анын келечектеги карьерасы үчүн ыңгайлуу шарт түзүлөт. Н.А. Морева «Тренинг педагогического общения» деген китебинде [113] жогорку деңгээлдеги коммуникативдүү адам төмөнкүдөй белгилери менен айырмаланат деп белгилейт:

- өз ара аракеттенүү кырдаалында тез, өз убагында жана так багыт ала алат;
- ачык-айкын кырдаалда башка адамды түшүнүүгө аракет кылат;
- өзүнө ишенимдүүлүгү, кырдаалга адекваттуу кирише алат;
- кырдаалды түшүнө алат, ийкем, баарлашуу учурунда демилге көрсөтүүгө даяр, демилгени өз өнөктөшүнө берүүгө даяр;
- баарлашуудан канааттана алат жана коммуникация учурунда өзүн эркин сезе алат;
- өз алдынча контакт түзүп жана колдоо менен ар кандай абалда эффективдүү баарлаша алат;
- бул же тигил коллективде жогорку статуска жана популярдуулукка ээ боло алат;
- топтук иште өз ара аракеттене алат, ишмердүүлүктүн жогорку натыйжасына ээ боло алат;
- коллективде ыңгайлуу климатты түзө билет.

Бул аталган касиеттер жогорку коммуникативдүү компетенттүүлүккө ээ болгон адамды мүнөздөйт. Бул деңгээлге жетүү үчүн максаттуу практикалык аракеттер зарыл болот.

Коммуникативдүү компетенттүүлүк кандай курамда болушу мүмкүн деген суроого жооп издөө дагы маанилүү болуп эсептелет. Анткени бул түшүнүктүн курамында адамдын ички өзгөчөлүгү, аткара турган иш-аракеттери камтылган. Бул аркылуу коммуникативдүү компетенттүүлүктүн маанисин тереңирээк түшүнүүгө болот.

И.Н. Зотова коммуникативдүү компетенттүүлүктүн курамында түрдүү пландагы элементтер камтылгандыгын белгилейт:

- коммуникативдүү билимдер;
- коммуникативдүү билгичтиктер;
- коммуникативдүү жөндөмдүүлүктөр [66, 109-б].

Коммуникативдүү билимдер – бул баарлашуу деген эмне, анын түрлөрү кайсы, өнүгүүнүн фазасы жана законченемдүүлүктөрү кандай болот деген суроого жооп берүүчү билимдер. Мындан тышкары, коммуникативдүү методдор жөнүндөгү, анын мүмкүнчүлүктөрү жана чектелгендиги тууралуу, ар кандай кырдаалда жана ар кандай адамдардын курамында кайсы метод эффективдүү болоору тууралуу билимдер коммуникативдүү билимдердин курамына кирет.

Коммуникативдүү билгичтиктер – булар:

- кабар берүүчү текстти адекваттуу формага уюштуруу;
- кептик билгичтиктер;
- ички жана сырткы пайда болууну гармониялаштыруу;
- тескери байланышты алуу билгичтиги, коммуникативдүү тоскоолдуктардан өтө алуу билгичтиги;
- гумандуу, демократиялык негизде баарлашуунун уюштуруу, ыңгайлуу эмоционалдык-психологиялык атмосфераны түзүү билгичтиги;
- өзүн-өзү текшерүү жана өзүн-өзү жолго салуу билгичтиктери;
- карым катнашты түзүү билгичтиги;
- кесиптик этиканын принциптерин жана эрежелерин колдонуу билгичтиги;

- активдүү угуу билгичтиги;
- баарлашуу учурунда өнөктөштүн жүрүм турумун адекваттуу кабыл алуу жана баалоо билгичтиги;
- баарлашуучунун абалын, каалоосун жана жүрүм турум мотивин вербалдуу эмес сигналдар аркылуу аныктоо билгичтиги;
- баарлашууга жагымдуу таасир калтыруу билгичтиги.

Коммуникативдүү жөндөмдүүлүктөр – булар инсандын жекече-психологиялык касиеттери, булар коммуникативдүү ишмердүүлүктүн талаптарына жооп берет жана бул ишмердүүлүктөрдү тез ишке ашышын камсыз кылат.

Азыркы учурда окуучу өзүн тааныштыра билүүсү, кат жаза билүүсү, анкета түзө жана арыз жаза билүүсү, суроо бере алуусу, дискуссия алып бара алуусу зарыл. Бул компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу үчүн окуу процесс реалдуу коммуникациялык объектилер менен камсыз болуусу керек, аны менен иш алып барууга карата тиешелүү ыкмалар жана каражаттар билим берүү мекемелеринде болуусу шарт.

Мындан тышкары, коммуникативдүү компетенттүүлүк тилдерди, курчап турган адамдар менен баарлашуунун жана өз ара аракеттенүүнүн ыкмаларын билүүнү, топто, коллективде иштөөнүн көндүмдөрүн өздөштүрүүнү шарттайт.

Мындан, коммуникативдүү актыны ишке ашыруу үчүн адам керектүү көндүмдөргө жана билгичтиктерге ээ болуусу зарыл экендигин байкоого болот. Демек, окуу процессинде мугалим алдын ала инсандын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга карата максаттуу багыт жана көрсөтмө аныктап алуусу керек жана ал үчүн тиешелүү методдорду жана каражаттарды тандап алуусу зарыл.

XX кылымдын 90-жылдарында педагогика жана психология илимдеринде изилдөөчүлөр “социалдык компетенттүүлүк” түшүнүгү

жөнүндө сөз кылышып, бул түшүнүктүн мазмунун жана ички структурасын, аткаруучу функцияларын аныктоого аракет кыла башташкан.

Е.В. Коблянская социалдык компетенттүүлүктү социалдык багыт тандап алуу жана өз ишмердүүлүгүн ушул багытталышына карата уюштура алуу билгичтиги деп аныктаган [86].

Н.В. Калинина социалдык компетенттүүлүк жөнүндө өз оюн төмөнкүчө билдирет: бул – адамдын коом жөнүндө жана өзү жөнүндө билимдерин, коомдогу жүрүм-турум билгичтиктерин жана көндүмдөрүн, системага бириктирүүчү интегративдүү инсандык түзүлүш, жана ошондой эле адамдын социалдык максатына жетүү үчүн жана проблемаларды чечүү үчүн керек болгон инсандык сапаттарындагы, мотивдериндеги, баалуулук ориентациясындагы карым-катнаштар [81].

Социалдык деген сөздүн өзүнөн эле адамдын башка адамдар менен мамиледе болушун билүүгө болот. Демек, социалдык компетенттүүлүк башка адамдардын өзгөчөлүгүн, күтүүлөрүн эске алуу менен өзүнүн жүрүм-турумун жөнгө салуу, адамдардын өзгөчөлүгүн эске алуу менен баарлашууну уюштуруу, карым-катнаштарды түзүү, социалдык компетенттүүлүк – бул коомдо кабыл алынган жүрүм турумдун стандарттарын, нормаларын билүү, жаңы нормаларды стандарттарды өздөштүрүүгө даяр болуу, кырдаалдарды талдоодо башкалардын көз карашынан карай алуу, башкалардын ордуна өзүн кое билүү, кандайдыр бир абалды же жорукту коммуникациялык өнөктөш кандай кабыл ала тургандыгын баалай билүү.

Коммуникативдүү жана социалдык компетенттүүлүктөрдүн азыркы коом үчүн зарыл экендиги, жаш муундардын коммуникация билгичтиктерине ээ болушу маанилүү экендиги Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн 2020-жылга чейин өнүктүрүү Стратегиясында дагы баса белгиленген. Бул эмне себептен? Азыркы окуу процессинде окуучулардын билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу процесси жогоруда биз карап өткөн коммуникация процессин ишке ашырууну,

коммуникативдүү билгичтиктерди пайдаланууну шарттайт. Азыркы учурда окуучунун предметтик жана универсалдуу билгичтиктерин калыптандыруу маселеси да ушул коммуникативдүү билгичтиктерди колдонуу аркылуу ишке аша турганын жана универсалдуу билгичтиктердин курамында коммуникацияны ишке ашыруу аракеттери камтылып тургандыгын белгилей кетүү зарыл. Социалдык жана коммуникативдүү компетенттүүлүктөр бири-бири менен тыгыз байланышта, булардын айырмачылыктарынан дагы окшоштуктары көбүрөөк экендигин баамдоого болот. Социалдуулук дайыма коммуникативдүү, анткени коммуникациясыз социалдашуу болбойт. Социалдашуунун өзөгүндө коммуникация жатат.

Бул компетенттүүлүктөрдүн структурасында дагы ошол эле элементтер жайгашкан – жүрүм-турум билгичтиктери жана көндүмдөрү кээде социалдык деп аталса, кээ бир учурда ушулар кайра коммуникативдүү деп аталышат. Эки компетенттүүлүктө тең жөндөмдүүлүк, интегралдашкан сапаттар, этикалык жана баалуулук компоненттер, социалдык жана инсан аралык өз ара аракеттенүүнүн билгичтиктери камтылган.

Изилдөөчүлөр бул эки компетенттүүлүктүн биригүүсүн максаттуу деп эсептешип, жаңы терминди сунуштоону маңыздуу деп эсептешкен. Бул учурда инсандык жөндөмдүүлүктүн өзгөчө аспектиси пайда болот. Бул жөндөмдүүлүк социалдык өз ара аракеттенүүдө жана инсан аралык баарлашууда өзгөчө мааниге ээ болот: инсандын курчап турган чөйрө менен карым катнашта болуусу, диалог уюштуруусу, өнөктөш менен макулдашышы, социалдык жана коммуникативдик каатчылыкты жеңүүдө конструктивдүү мамиле кылуу, өзүн-өзү уюштуруу жана өзүн өзү контролдоо ж.б. Бул психологиялык жаңы түзүмдөр жашоо мейкиндигинде субъект-субъект катышын өркүндөтүү менен бирге инсандын жаңы компетенттүүлүгүн – социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү камсыз кылат.

Окумуштуулардын бул маселе боюнча иликтөөлөрүнө таянсак, Ю.Н. Емельянов социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү төмөндөгүдөй сапаттардын жыйындысы деп эсептейт [55]:

- адамдын ар кандай социалдык ролдорду аткаруусу;
- социалдык кырдаалдарда жана топтордо адаптациялануу жөндөмдүүлүгү;
- вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарды эркин колдоно алуусу;
- адамдар менен баарлашуу учурунда «инсандар аралык мейкиндикти» түзө алуу жана башкара алуу жөндөмдүүлүгү;
- өзүнүн баалуулук багыттарын жана керектөөсүн андап түшүнүүсү;
- адамдар иштей алуу техникасы;
- адамдардын перцептивдүү мүмкүнчүлүктөрү.

Ошол себептен, окумуштуулар «социалдык компетенттүүлүк» жана «коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүктөрүн жаңы мазмун менен толуктоонун аракетинде «социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү менен алмаштырууну сунушташат.

Бул түшүнүк субъекттин реалдуу жөндөмдүүлүгүн чагылдырат, анткени бул жөндөм инсандын инсан аралык контакт түзүү кырдаалындагы жана социалдык турмуштагы ар кандай субъекттердин өз ара аракеттенүү маселесиндеги компетенттүүлүгүн шарттайт. Демек, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү субъект-субъект катышынын чөйрөсүндө орун алган компетенттүүлүк деп түшүнүүгө болот.

Кыргыз Республикасында кабыл алынган стандартта дагы социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк ушул көз караштан чечмеленет: «Социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүк – бул өз умтулууларын башка адамдардын жана социалдык топтордун таламдары менен айкалыштырууга даярдык, өз көз карашын позициялардын ар түрдүүлүгүн таануунун жана башка адамдардын (диний, этностук, кесиптик, инсандык)

баалуулуктарына урмат менен мамиле кылуунун негизинде цивилизациялуу коргоп калуу. Маектешүүдө зарыл маалымат алууга даярдык жана аны жеке, социалдык жана кесиптик маселелерди чечүү үчүн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүү. Милдеттерди чечүү үчүн башка адамдардын ресурстарын жана социалдык институттарды пайдаланууга мүмкүндүк берет» [37; 97]. Стандартта жана улуттук алкактык куррикулумда окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу билим берүүнүн маанилүү милдеттери катары саналган [37; 97; 146].

Демек, «социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү «коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгүнө караганда татаал жана интегративдүү инсандык түзүлүш экендигин байкоого болот. Бул түшүнүк ар кандай мотивациялык, когнитивдик жана процессуалдык компоненттердин жана элементтердин жыйындысы менен мүнөздөлөт. Бул элементтер социалдык чөйрөдө окуучуга ийгиликтүү өз ара аракеттенүүгө, баарлашууларды уюштурууга, баарлашуунун кырдаалын көрө билүүгө жана ага ийгиликтүү таасир этүүгө мүмкүндүк берет.

Биздин оюбузча, социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүк ички жекече өзгөчөлүктөрдүн функционалдык системасы, анын негизинде коммуникациянын проблемаларын чечүү жана адамдын башка адамдар менен, топтор менен, социалдык уюмдар менен өз ара аракеттенүүсү болуп эсептелет. Мындан социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк коммуникативдүү компетенттүүлүккө караганда социалдык чөйрөгө карата багытталгандыгы менен айырмаланарын байкоого болот.

Бул компетенттүүлүк адамда кантип билинет жана байкалат, кандай иш-аракеттерден анын калыптангандыгын көрүүгө болот анын негизинде калыптануу деңгээли кандай болот деген суроо коюлат. Бул маселени чечүүгө карата окумуштуулар изилдөөлөрүн жүргүзүүдө жана аны чечүүнүн жолдорунун бири катары социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн компоненттерин сунушташат.

Окумуштуулардын эмгектерин талдоонун негизинде, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн төмөнкүдөй структуралык элементтери бар экендиги аныкталды:

- курчап тургандар менен өз ара аракеттенүүнүн ыкмаларын билүү;
- баарлашуунун шартына жараша оозеки кептин тил каражаттарын пайдалануу, билүү жана көндүмдөргө ээ болуу;
- диалогдуу жана монологдуу кепке практикалык тажрыйбага ээ болуу;
- оозеки жана жазуу кептин маданиятына ээ болуу;
- окуу жана турмуштук баарлашуунун кырдаалдарында кеп этикетинин нормасына ээ болуу;
- топто, коллективде иштөөнүн көндүмдөрүнө ээ болуу;
- окуу кызматташтыгын ишке ашыруунун жөндөмүнө ээ болуу;
- ар кандай социалдык ролдорго ээ болуу;
- башка адамдардын ойлорун жана аракеттерин критикалык бирок чечкиндүү критикалык эмес баалоо билгичтиги.

Бирок социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк түшүнүгүнүн курамына кептик жана тилдик билимдердин зарыл топтомун өздөштүрүү эле кирбестен, кеп ишмердүүлүгүндө тилди практикалык жактан пайдалануунун билгичтиктерин калыптандыруу дагы кирет. Бул маселе социалдык активдүү инсанды калыптандыруу боюнча тарбиялоонун милдеттерин чечүү маселеси менен шайкеш келет. Мында социалдык-коммуникативдүү компетенция коммуникативдүү маданияттын бир бөлүгү деп эсептелет, анткени ал инсандын жалпы гуманитардуу маданиятын өстүрүүгө алып келет, ар тараптуу ишмердүүлүккө катыштырууга мүмкүндүк бере турган инсандын жогорку чыгармачыл, дүйнөтаанымдык жана жүрүм-турумдук сапатын калыптандырууга жол ачат.

Социалдык коммуникативдик компетенттүүлүктүн төмөнкүдөй аспектилери стандартта келтирилген:

- коммуникациялык кырдаалды талдоо;
- коммуникациялык ишти пландаштыруу жана даярдоо;
- коммуникациялык милдеттерди жүзөгө ашыруу;
- коммуникациянын ийгиликтерине баа берүү (рефлексия).

Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк азыркы учурда заманбап билим берүүнүн бир бөлүгү болуп калууда, анткени азыркы билим берүү окуучунун гуманитардык маданиятын көтөрүүгө, анын чыгармачыл, дүйнөтаанымдык жана жүрүм-турумдук сапатын калыптандырууга көбүрөөк басым жасайт. Дал ушул компетенттүүлүк адамдардын өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүктөрүн билүүгө, топто иштөө көндүмдөрүн калыптандырууга, ар кандай социалдык ролдорду аткаруунун жолдорун үйрөнүүгө ык коет.

Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесин окуу процессине киргизүү билим берүүнүн мазмунуна, окуу процессине, мугалимдин ишмердүүлүгүнө олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү шарттайт. Окуу процессинин уюштурулушунда коммуникациялык процесс жүрөт. Мугалим менен окуучу баарлашат, окуучу менен окуучу баарлашат.

Жогоруда айтылгандардын негизинде мындайча кыскача корутунду чыгарууга болот.

«Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү боюнча биз талдоо жүргүзгөн аныктамаларда окумуштуулар бирдей пикирге келе албагандыгын байкайбыз. Чынында эле бул түшүнүк татаал түшүнүк экени, ошол эле учурда бул түшүнүк билим берүү системасы үчүн, мектептин окуу процесси үчүн эң маанилүү жана түйүндүү түшүнүк экени дагы иликтөөнүн негизинде маалым болду. Окумуштуулардын бир пикирге келе албагандыгы, бул түшүнүктүн педагогика илимине эле эмес, психология жана социология илимдерине дагы таандык экенинен деп айтууга болот. Ошол себептен окумуштуулар өз илимий изилдөө алкагынан бул түшүнүккө аныктама

берүүгө аракеттенишет. Бирок ошол эле учурда бардык жогоруда каралган илимдер үчүн бирдей көз карашты аныктоого болот.

Ар кандай кырдаалга жараша компетенттүү адам тиешелүү максаттарды жана милдеттерди коет. Мисалы: коммуникациянын максатын коюу; кырдаалды баалоо; контактка чыгуучу коммуниканттын каалоосун, анын жана өзүнүн коммуникациялык каражаттарын эсепке алуу; коммуникациянын адекваттуу стратегиясын тандап алуу; коммуникациянын ийгиликтүүлүгүн баалоо; өзүнүн коммуникациялык жүрүм турумуна өзгөртүү киргизүүгө даяр болуу ж.б.

Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк интегралдашкан, салыштырма стабилдүү, бүтүн психологиялык түзүм, ал адамдын жекече психологиялык, жүрүм-турумдук өзгөчөлүгүнөн жана баарлашуусунан байкалат. Бул түшүнүктүн маңызы, компоненттери тууралуу ар кандай ой толгоолор калыптанганына карабастан, бардык авторлор муну жөндөмдүүлүк жана адамдын ички сапаты экендиги, болгондо да адамдардын ортосунда зарыл контактты, баарлашууну түзүү жана колдоо жөндөмдүүлүгү экендиги тууралуу бирдей пикирде экендигин белгилей кетүү зарыл.

1.3. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун жолдору тууралуу адабияттарга талдоо жүргүзүү

Изилдөөнүн милдетине ылайык, биз бул бөлүмдө мектептин окутуу процессинде коммуникативдүү компетенттүүлүктү жана социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу проблемасын окумуштуулар жана алдыңкы методист мугалимдер кандайча чечкендигин изилдедик. Бул маселе боюнча топтолгон тажрыйбаларга талдоо жүргүзүү биздин теманын маанилүү милдетин чечүүгө, б.а. маалыматтык технологияларды колдонуунун шартында негизги мектептин окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн

кандайча аракеттерди көрүү керек деген суроого жооп берүүгө мүмкүндүк берет.

Бул маселени иликтөөдө биз коммуникацияны, окуучу менен окуучунун ортосундагы, мугалим менен окуучунун ортосундагы байланышты түзүү жана баарлашуу боюнча илимий эмгектердин мазмунуна, практикалык иш-тажрыйбаларга талдоо жүргүздүк. Мындан тышкары, коммуникативдүү компетенттүүлүктүн айрым бир компоненттери катары каралган коммуникативдүү билгичтиктер, коммуникативдүү жөндөмдөр, аларды калыптандыруу маселеси тууралуу дагы эмгектерге, тажрыйбаларга иликтөө жүргүздүк.

“Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк” түшүнүгү актуалдуу маселеге айланганга чейин эле окуучунун баарлашуу жөндөмүн өнүктүрүү, коммуникативдүү билгичтиктерди калыптандыруу маселелери коюлуп, окумуштуулар тарабынан тиешелүү сунуштар айтылып келген. Мына ушундай маннилүү эмгектердин бири болуп, А. Бодалевдин “Психология о личности” деген эмгеги эсептелет [23]. Адамдардын ортосундагы баарлашуу көптөгөн психологиялык компоненттерден көз каранды. Баарлашуучунун көңүл коюусу канчалык деңгээлде өнүккөн, баарлашып жаткан адамды ал канчалык деңгээлде кунт коюп угат, канчалык деңгээлде баарлашуучунун маалыматын кабыл алып жатат, эске сактоосу кандай, элестетүүсү, ой жүгүртүүсү канчалык өнүккөн, мына ушулар баарлашууну жогорку деңгээлге жеткире алат, анткени ушул мүнөздөмөлөр адамдын интеллектин түзүп турат. Баарлашуу ишмердүүлүк катары адамдын эмоционалдык чөйрөсүнүн, сезиминин калыптангандыгына чоң таасир этет. Адам баарлашууга даяр болуусу үчүн ал психологиялык маданияттуу болушу зарыл. Бул түшүнүктүн ичине негизги үч элемент камтылат: башка адамды түшүнө билүү жана анын психологиясын баалай билүү; анын жүрүм-турумуна жана абалына адекваттуу эмоционалдык жооп бере алуу; ар бир адамдын жекече өзгөчөлүгүнө дал келген баарлашуунун тиешелүү

ыкмаларын тандап алууга жөндөмдүү болуу. Ошол себептен мейли үй-бүлөдө болобу, же мектепте, же коомдук уюмдарда болобу, адам баарлашууга карата көнүгүүлөр менен иштеп каныгуусу зарыл. Бул учурда баарлашуу натыйжалуу жана жемиштүү болот [23, 122-124 бб].

Баарлашуу көбүнчө вербалдык жана вербалдык эмес каражаттар аркылуу ишке ашырылат. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгынан белгилүү болгондой, коммуникациялык процессте вербалдык каражаттарды (мисалы, сөздү) колдонууда болгону маалыматтын 7% маалыматты берүүгө, интонацияны колдонгон учурда маалыматтын 38% берүүгө болот. Ал эми вербалдык каражаттарды колдонууда маалыматтын 55%, кээ бир учурда 65% берүүгө болору дагы аныкталган [135; 152].

Орус изилдөөчүсү О.М. Арефьева “коммуникативдүү универсалдуу окуу билгичтиктер” түшүнүгүнүн төмөнкүчө мүнөздөмөсүн келтирген: бул – публикалык кырдаалда уюштуруучулук менен жана удаалаш түрдө аракеттене билүү; баарлашуу учурунда демилгени башкара билүүчүлүк; таасирдүүлүккө жана эмоционалдуулукка, кептин интонациялык жана логикалык техникасына ээ болуу; маалыматты образдык түрдө берүү; кыскача диалог түзө билүү [8].

Ал эми бул билгичтикти калыптандыруу үчүн сабакта бир нече иш-аракеттерди жасоо зарыл деп эсептейт автор. Окуучулардын уюштуруучулук менен аракеттене билүүсүн калыптандырууда мугалим окуучуларга удаалаш суроолорду берүү жана алардын жоопторун талдоо менен сабакты уюштурууга окуучулардын даярдыгын аныктайт. Окуучулардын оозеки кеп маданиятын калыптандыруу, өз көз караштарын айтуу билгичтиктин, окуган текст боюнча суроолорго жооп берүү көндүмдөрүн, классташтарынын көз караштарын уга билүүсүн калыптандыруу үчүн мугалим атайын кырдаалдарды түзүп, окуучуларды бул кырдаалдарга катыштырат.

Мугалим окуучулардын жуптарда иштөө, мимика жана жест аркылуу өзүнүн ички сезимин билдирүү билгичтиктин калыптандыруу аракетинде

болуп, окуучулардын оозеки кептерин жана сөздүк запастарын, анализдөө жана синтездөө, рефлексиялоо билгичтиктерин өнүктүрүү максатында окуучуларды тиешелүү кырдаалдарга катыштырат.

Коммуникативдүү билгичтиктерди калыптандыруу боюнча Н.М. Полуэктова төмөнкүдөй төрт этапты сунуштайт:

1. Мотивациялык этап – баарлашууда ийгиликке жетүү үчүн коммуникативдүү билгичтиктердин маанилүү экенин окуучулардын өздөрү аңдап билүүсү;

2. Таанышуу этабы – коммуникативдүү биличтиктердин мазмуну менен окуучуларды тааныштыруу, ал жөнүндө билимдерди чогултуу;

3. Билгичтиктерге ээ болуу – окуу диалогунун шартында коммуникативдүү билгичтиктерге ээ болуу үчүн окуучулар менен мугалимдин ортосунда мазмундук-предметтик өз ара аракеттердин кырдаалын түзүү;

4. Билгичтиктерди өркүндөтүү – баарлашуу процессинде окуучулардын өз алдынча коммуникативдүү билгичтиктерди колдонуусу, чыгармачыл иштерди аткаруусу [139].

Аталган проблема боюнча атайын адабияттарды изилдөө көрсөткөндөй, негизги мектептин мугалимдери класстагы ар бир окуучуну активдүү таанып билүү процессине тартуу үчүн коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруучу ыкмаларды жана методдорду пайдаланышат. Окумуштуулардын жана методист мугалимдердин ою боюнча коммуникативдүү компетенттүүлүк жок жерден эле пайда болбойт, анын калыптанышында негизги орунду адамдардын ортосундагы баарлашуу ээлейт. Коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда негизги булак катары элдик маданиятта топтолгон тажрыйбалар, элдик маданиятта колдонулган баарлашуу тилдери, инсандар аралык баарлашуулардын тажрыйбалары, искусствону таануунун тажрыйбалары эсептелет. Демек, мектепте коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда

гуманитардык предметтердин анын ичинде тил жана адабият предметтеринин ролу дагы жогору экендигин белгилешет.

Орус окумуштуусу Л.Н. Булыгина “Формирование коммуникативной компетентности подростков в школьном обучении” аттуу диссертациясында мектеп окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн окуу процессинде атайын ыкмаларды колдонгон [28]. Бул үчүн автор коммуникативдүү кырдаалдарды түзүп жана ылайыктуу окуу тексттерин тандап алып, окуучуларды бул кырдаалдарда багыт алууга жана окуу тексттерин талдоонун негизинде проблеманы түшүнүүсүн камсыз кылууга аракеттенген. Мисалы, математика сабагында “бөлүүчүлөр жана орток бөлүмдөр” темасы боюнча окуучулар жупта иштешип, туурасы бирдей болгон горизонталдык жана вертикалдык (эки же үч) тилкеден, бирок ар кандай түстөн турган (ак, жашыл, кызыл жана көк) мамлекеттик тууну проектилөөгө мүмкүн болгон эсептерди чыгарышты. Мындай берилиштердин жардамы менен канча туу түзүүгө болот жана мында Россиянын Мамлекеттик туусун түзүүгө болобу деген суроого жооп издөөдө, окуучулар бири-бири менен жупта иштөөгө, бири-бирин угуп сыйлоого, коюлган максатка биргелешип жетүүгө үйрөнүшөт. Мындан тышкары, окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн практикалык жактан калыптандыруу жана өнүктүрүү максатында мугалим мастер класстарды, актуалдуу темалар боюнча окуу дискуссияларды жана семинарларды крайтаануу музейинде, көркөм искусство музейинде, балдар китепканасында жана филармонияда уюштурган.

С.Г. Батырева диссертациялык изилдөөсүндө кенже класстын окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышына таасир тийгизе турган бир нече факторлорду аныктаган:

1. Кенже окуучулардын жаш жана психологиялык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу.

2. Коммуникативдүү ишмердүүлүктө кенже окуучунун субъектик позициясын кабыл алуу.

3. Педагогикалык ишмердүүлүктө авторитардык стилден баш тартуу.

4. Кенже окуучунун жекече өзгөчөлүгүн эске алуу менен ага дифференцирленген мамиле жасоо.

5. Кенже окуучунун коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессин позитивдүү тажрыйбага таянып уюштуруу [12].

Окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда автор бир нече удаалаш кадамдарды сунуштайт:

- кенже окуучулардын психоологиялык өзгөчөлүктөрүн диагноздоо;
- коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун мазмунун, формасын, методдорун жана каражаттарын дифференцирлөө;
- коммуникациянын максатына жеткендигинин даражасын баалоо.

Автор окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун когнитивдик, аксиологиялык, интерактивдик жана эмпирикалык компоненттерин аныктап, ар бири боюнча окуучулардын деңгээлерин баалоону сунуштаган.

Дебаттык технологияны колдонуунун негизинде жогорку класстын окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн жолдорун казак изилдөөчүсү К.У. Касентаева изилдеген. Компетенттүүлүктү калыптандырууда ал үч этапты сунуштаган [83]:

- 1) актуалдаштыруу жана «Дебат» элективдүү курсун окуп-үйрөнүү;
- 2) окуу процессинде (сабак учурунда) билгичтиктерди көнүктүрүү;
- 3) дебаттык клубда, класстан тышкары иш-чараларда көндүмдөрдү бекемдөө.

Окуучулардын коммуникативдүү ишмердүүлүктөрүн баалоо аркылуу автор алардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн калыптаныш деңгээлдерин аныктаган. Төмөнкү деңгээлге ээ болгон окуучулар баарлашуу жана коммуникация чөйрөсүндө структуралашпаган билимдерге ээ болушат,

окуучунун баарлашууга жана анын катышуучусуна болгон мамилеси кырдаалга жараша болот. Орто деңгээлдеги окуучуларга мүнөздүү болуп баарлашуу чөйрөсүндө негизги билимдер, баарлашууга жана анын катышуучусуна, башка адамдар менен өз ара аракеттенүүгө кызыгуу эсептелет.

Жогорку деңгээлдеги коммуникативдүү компетенттүүлүк төмөнкүлөрдү шарттайт: коммуникативдүү компетенттүүлүктү ийгиликтүү жүргүзүүгө даярдык, баарлашууда демилгелүүлүк, баарлашуунун катышуучуларына кызыккандык, жогорку эмоционалдуулук; баарлашуунун маалыматтарынын мазмунуна кызыккандык ж.б. Жогорку деңгээлде коммуникативдүү компетенттүүлүктүн когнитивдүү, мотивациялык жана процессуалдык компоненттеринин бардык белгилери бирдиктүү түрдө байкалат, окуучунун маанилүү сапаттары билинет.

Мындан тышкары, коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууга өз сунуштарын берген орус окумуштуулары Т.О. Губареванын [40], Ю.Н. Емельяновдун [54; 55], Ю.М. Жуковдун [59], С.Ю. Курилованын [96], А.И. Павлованын [126] эмгектерин атоого болот. Методикалык адабияттарда жана Интернет булактарында окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга карата мектеп мугалимдеринин топтогон тажрыйбалары чагылдырылган.

Методист И.М. Шаркаева өзүнүн методикалык ишмердүүлүгүндө коммуникативдүү компетенттүүлүккө ээ болгон, ар тараптан өнүккөн окуучуну тарбиялап чыгууну өз максаты деп эсептейт [182].

Анын ою боюнча окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууда атайын уюштурулган көнүгүүлөр, адабий окуу сабагында ар кандай кырдаалдарды түзүү жана талкуулоо иш-аракеттери жакшы жагдай түзүшөт. Анткени дал ушул адабият предмети, классикалык образдар, интеллигенттүү адамдардын, мугалимдердин сөздөрү окуучулардын сөздүктөрүн байытууга жардам берет. Ал эми адабият сабагындагы

окуяларды талкуулоо, өз ойлорун айтып берүү, кичи топтордо талкуу жүргүзүү окуучулардын коммуникативдүү ишмердүүлүгүн калыптандырат. Окуучулардын коммуникативдүү ишмердүүлүктөрүн активдештирүү алардын максаттуу баарлашууларга катышуусун камсыз кылат. Сабактын көпчүлүк бөлүгү мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучунун баарлашуусунан турат, ошол себептен, баарлашуу – бул окуу процессинин ажырагыс бөлүгү. Демек, баарлашуу аркылуу окуу-тарбия процессинин сапаты артат десек болот.

Адабий окуу учурунда кырдаалдарды түзүү жана колдонуу адабий каармандардын кылган жоруктарын, каармандар менен болгон окуяларды окуучулардын өзү басып өтүшүнө багытталат жана ал кырдаалдарды сын көз караш менен кароого, талкуулоого мүмкүндүк берет. Сабак учурундагы мындай мамиле окуучунун өнүгүүсүн шарттайт, адабий каармандын кылык жоруктары тууралуу диалогдук талаш-тартыштарды уюштурууга, алар аркылуу окуучулардын өз ойлорун, көз караштарын бекемдөөгө, далилдөөгө, коргоого үйрөтөт.

Сабак учурунда коммуникативдүү кырдаалдарды түзүү үчүн автор оюн ыкмаларын колдонууну сунуштайт. Мисалы, С. Аксаковдун “Кызыл гүл» аттуу жомогунан карата таанып билүү оюнду уюштуруу үчүн автор төмөнкүдөй коммуникативдүү тапшырмаларды окуучуларга сунуш кылат:

1. “Баш каармандын атынан баяндама түзүү жана талкуулоо”. Мисалы, кичүү кызынын көз карашынан окуяны баяндоо: атасына боору ооруган кичүү кызы, укмуш жаныбардан (чудовище) коркпостон, анын сарайына өзү жөнөйт; кандайдыр бир предметтин көз карашынан баяндоо: мисалы, кызыл гүлдүн көз карашынан ж.б.

2. ”Комплимент”. Мындай ыкмалар каарман тууралуу оң пикирлерди айтууга окуучуну үйрөтөт. Мисалы көпөстүн кичүү кызы тууралуу, же укмуш жаныбар тууралуу комплимент айтуу, укмуш жаныбар, сырткы келбети коркунучтуу болсо дагы, ички дүйнөсү таза экендигин мактоо зарыл,

сыйкырчы менен кармашып, акырында жеңишке жетишип, королдун сулуу баласы болуп чыкты ж.б.

3. “Берилген ачкычта жомокту түзүү”. Бул ыкманы колдонууда окуучуларга берилген жомоктун темасын өзгөртүү жана жомокту башкачалап баяндоо сунушталат. Мисалы, жогорудагы жомокту башкачалап атоо сунуш кылынат (кызыл гүл жана каардуу сыйкырчы) анын негизинде окуучуларга окуяны башкачалап баяндоо тапшырмасы берилет.

4. “Жомок чечилишин өзгөртүү”. Бул ыкмада окуянын аягын башкачалап баяндоо тапшырмасы берилет.

Мында мугалим үчүн эң маанилүүсү, окуучулардын өз ойлорун айта билүүгө, өз теңтуштарынын ойлорун уга билүүгө жана аларды сыйлай билүүгө үйрөтүү. Бул ыкмаларды пайдаланууда окуучулардын жупташып иштөөсү, топто иштөөсү жакшы натыйжа бере алат (мисалы, каармандардын жоруктарын талдоо: эмне үчүн атасы кызыл гүлдү алды, эмне үчүн улуу эжелери атасына жардам берүүгө макул болушкан жок ж.б.). Мындай кырдаалдарды түзүү жана топтордо иштөө окуучуларды баарлашууга тартат, ар бир окуучу өз оюн айтууга мүмкүнчүлүк алат.

Демек, диалогду түзүүдө негизги шарт болуп, ишенимдүүлүк, боорукерлик, эркиндик жана өз ара түшүнүүчүлүк атмосферасын түзүү эсептелет. Окуучулардын оюнга катышуусунда жана көнүгүүлөрдү иштөөсүндө анын өнөктөштүк сезими калыптанат, ал эми окуучу кандайдыр бир ойду айтып, же бир нерсени аткарып жаткан учурда топтун колдоосу окуучу үчүн коргонулгандык жана колдоо сезимин пайда кылат, демек, окуучу өзүн эркин сезип, коркуу сезими, өзүн өзү ыңгайсыз сезүүсү акырындык менен жоголот.

Орто мектептин чет тил мугалими И.И. Семенова окуучуларды чет тилге үйрөткүбүз келсе, анда окуучу көбүнчө баарлашууга активдүү катышуусу зарыл деп эсептейт [150]. Ал эми баарлашуу коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун негизин түзөт. Бул багытты ишке

ашырууда коммуникацияны алдын ала пландаштыруу жана ишке ашыруу маанилүү болуп эсептелет. Чет тилди үйрөнүү чет элдин маданиятын үйрөнүү деп кабыл алынат, демек, окуучу чет тилин үйрөнүп жатканда мугалимдин жетектөөсүндө болбой, колдон келишинче окуучу өзү таанып билип, өзү өнүгүүсүн камсыз кылуусу, чет элдин маданиятына өзү аралашуусу зарыл.

Бул учурда окуучу кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүндө, б.а. сүйлөөдө, аудиолаштырууда, жазууда жана окууда коммуникативдүү компетенттүүлүктүн жок дегенде элементардык деңгээлине ээ болуусу шарт.

Сүйлөө: сүйлөшүүдө контакт түзүү жана аны колдоо, маалыматты жарыялоо жана сураштыруу, өз пикирин билдирүү жана аңгемелешүүчүнү жооп берүүгө шыктандыруу;

Аудирлөө: тил ээсинин адабий-сүйлөшүүчү кебин түшүнүү, аудиотексттин негизги мазмунун түшүнүү;

Жазуу: жөнөкөй анкетаны толтуруу, чет элдик өзү теңдүү окуучуга майрамдык куттуктоо открыткасын жазуу;

Окуу: ар кандай мүнөздөгү жана типтеги адаптацияланган тексттерди, жеңил публицистикалык, көркөм жана илимий-популярдык тексттерди окуу билгичтиги.

Демек, тил, өзгөчө чет тили баарлашуунун, тарбиялоонун, курчап турган чөйрөнү таанып билүүнүн маанилүү каражаты катарында адамдын жана коомдун жашоосунда зарыл стратегиялык ролду ойнойт. Мындан тышкары тилди үйрөнүү – коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууга багытталган окутуунун негизги максаты болуп дагы эсептелет. Мында окутуунун башкы багыты болуп билимдердин суммасы эмес, азыркы адамдын керектөөсүнө жооп бере турган турмуштук кырдаалдарга ылайыкталган билимдерге ээ болуу.

Дагы бир мектеп мугалими А.К. Дроздова музыка сабагында окуучунун коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча өз

оюн бөлүшөт [50]. Ал өз макаласында коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда эки милдетти маанилүү деп эсептейт:

1) музыкалык терапияны жана арттерапиялык методдорду колдонуунун негизинде окуучулардын кеп өнүгүүсүн камсыз кылуу;

2) коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруучу жана өнүктүрүүчү заманбап педагогикалык технологияларды (инсанга багытталган, оюн, ИКТ, ден соолукту сактоочу) колдонуу.

Биринчи милдетти аткаруу үчүн автор музыкалык терапиянын ар кандай курамын пайдаланат: вокалдык көнүгүүлөрдү, оюндарды, А. Стрельникованын системасына ылайык дем алуунун өнүктүрүүчү ыр көнүгүүлөрүн, жаңылмачтарды, музыкалык-кыймыл көнүгүүлөрүн. Мисалы, музыкалык добуштар менен тааныштырууда автор ар кандай добушту чыгара турган предметтердин сүрөтү тартылган карточкаларды пайдаланууну сунуштайт. Бул оюнда окуучулар карточкада тартылган предметтердин атын атайт, анын добушун өзү туурап берет жана бул добуштун же музыкалык же чуулуу (шум) экендигин аныктап берет.

Мындан сырткары, мектеп мугалимдери башка предметтер боюнча дагы коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча өз тажрыйбалары менен бөлүшөт [58; 100; 108; 147; 183].

Коом таануу сабагында окуучунун коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн Н.А. Раскопкина интерактивдүү методдорду колдонууну сунуштайт. Мында дискуссиялык сабактар, ролдук оюндар активдүү түрдө колдонулат. Булар аркылуу окуучулардын практикалык активдүүлүгүнө жол ачылат, окуучулар өзүлөрү менен дагы, мугалим менен дагы баарлашууга катышышат. Жыйынтыгында класс ичинде эсептерди чыгаруу үчүн техникалары, изилдөөчүлүк ишмердүүлүктөрү, өзүн өзү презентациялоо билгичтиктери калыптанган чыгармачыл коллектив пайда болот [147]. Орус тилин окутууда коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууга арналган Я.Л. Матвееванын

макаласында баарлашуунун активдештирүүчү ыкмаларды колдонуу негизги орунду ээлейт:

- синтаксикалык беш мүнөттүк;
- лингвистикалык «таап алуу»;
- лингвистикалык «эмне үчүндөр»;
- окшоштуруп жаз;
- текстти айтып берүү;
- текстти лингвистикалык талдоо;
- текстти комплексттүү талдоо [108].

Математика предметин окутууда окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрү төмөнкүдөй мүнөздөмөлөрдөн билинет:

- математикалык эсептерди чыгаруунун удаалаштыгын түшүнүктүү формада келтирүү;
- окуу жана окуудан тышкары ишмердүүлүк аркылуу математикалык эсептерди чыгаруунун мазмунун түшүндүрүп берүү;
- математикалык эсептөөлөрдүн аткарылышын башка адамдарга талап кылынган формада түшүндүрүп берүү [108].

Аны калыптандыруу үчүн авторлор төмөнкүдөй методдорду жана ыкмаларды сунушташат:

- эсептерди жана көнүгүүлөрдү комментарийлөө менен аткаруу, тапшырманы кенен түшүндүрүп берүү менен оозеки аткаруу;
- үй тапшырмаларынын жоопторун оозеки рецензиялоо;
- сабакта математикалык софизмдерди колдонуу;
- топто иштөө, мисалы: парталашына эрежени, аныктаманы айтып берүү, жообун угуу, туура аныктаманы топто талкуулоо;
- оозеки зачетторду тапшыруу.

Физика предметин окутууда төмөнкүдөй методика сунуш кылынат: атайын тапшырмалардын системасын түзүү; окутуунун активдүү методдоруна негизделген сабактардын системасын иштеп чыгуу;

коммуникативдүү эсептерди жана кырдаалдарды түзүү жана колдонуу; баалоочу-диагноздоочу каражаттарды колдонуу [100].

Коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда информатика предметинин ролу жогору экендигин изилдөөчүлөр жана практик мугалимдер баса белгилешет. Анткени маалыматтык технологиялар аркылуу коммуникация түзүү, электрондук даректер аркылуу баарлашууну уюштуруу коммуникативдүү компетенттүүлүк проблемасынын заманбап өзөктүү маселелери болуп эсептелет. В.С. Жиркова информатика предметин окутууда төмөнкүдөй ыкмаларды жана каражаттарды сунуштайт [58]: диспут; дискуссия; телеконференция; жупта иштөө; мээ чабуул; процесстин алгоритмин түзүүдө талкуулоо жүргүзүү жана жыйынтыгын талдоо; бири-биринин ишмердүүлүгүн баалоо.

О.В. Вербицкая жана Е.П. Гайдамака информатика предметин окутууда окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн өстүрүү үчүн окуучуларга чыгармачыл тапшырмаларды сунуштоо эффективдүү натыйжа бере алат деп эсептешет [32]. Информатика сабагында 11-класска Томск шаарынын сайты түзүү тапшырмасы берилген. Ал үчүн окуучулар 6-7 топко бөлүнүшүп, ар бирине тиешелүү тапшырмалар берилген. 1-топ сайттын структурасын түзөт; 2-топ таблицанын стилдерин түзөт; 3-топ барактын алдыңкы бетин түзөт; 4-топ “шаардын ЖОЖдору” баракчасын түзөт; 5-топ “Шаардын чиркөөлөрү” баракчасын түзөт; 6-топ “Жыгач курулуштар” баракчасын түзөт; 7-топ “Аврора” баракчасын түзөт. Сайттын жалпы структурасына ушул бөлүктөр жыйынтыгында бириктирилет. Ушул жумуштар аркылуу окуучулардын өз алдынча изденүү, чогулуп талкуулоо, тиешелүүсүн тандап алуу, талкуунун уюштуруу жөндөмдүүлүктөрү калыптанат. Муну менен бирге окуучунун курчап турган чөйрө, адамдар жана кырдаалдар менен өз ара аракеттенүү ыкмалары калыптанат, топто иштей алуу көндүмдөрү, коллективде социалдык ролдорду аткаруу жөндөмдүүлүктөрү калыптанат.

Мектеп мугалимдеринин коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча иш-тажрыйбаларына өзгөчө көңүл бөлүп жаткандыгыбыздын себеби, дал ушул мектеп мугалимдери өз тажрыйбаларынын калыптанышы үчүн практикалык (эксперименталдык) аракеттерди жасашат жана калыптанып калган, эффективдүү натыйжа бере турган тажрыйбалары менен ой бөлүшөт. Тилекке каршы, Кыргызстандын мектептеринде мындай тажрыйбалардын топтолушу, бул боюнча мектеп мугалимдеринин ой бөлүшүүлөрү тууралуу мейли мезгилдүү басма сөздөрдөн болсун, мейли илимий басылмалардан болсун тиешелүү маалымат таба албадык.

Бул проблеманын тегерегинде кыргыз изилдөөчүлөрү дагы эмгектенип келишет. Азыркы күндө алардын эмгектери жарыяланган жана илимий диссертациялары жакталган [9; 43; 44; 45; 103].

Коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу проблемасына түздөн-түз тиешеси болбосо дагы анын айрым компоненттерин калыптандыруу маселелерине арналган изилдөөлөрдү атай кетүү зарыл. Мисалы, изилдөөчү С. Джалдошбекова кыргыз үй-бүлөөсүндөгү 5-7 жаш курагында жаш балдардын баарлашуу маданиятын өстүрүү боюнча диссертациялык изилдөөсүндө [43] үй-бүлөдөгү тарбия илимий жактан негизделген улуттук маданияттын негизинде уюштурулушу зарыл деп эсептейт. Ан үчүн үй-бүлөдө ата-эне, ага-эже ж.б. үй мүчөлөрү бири бири менен мамилелешүү, өз ара сыйлоо маанисин, эрежелерин туура түшүнө билүүсү керек жана карым-катнаш маданиятын калыптандыруучу шарттар түзүлүп, ал мектепке чейинки мекемелердин күн тартибиндеги таалим тарбия программасына киргизилиши зарыл. Мектепке чейинки мекемелерде балдардын психикалык өзгөчөлүктөрүн, баарлашуу маданиятына жөндөмдүүлүктөрүн эске алуу менен кыргыздын улуттук каада-салттары жөнүндөгү түшүнүктөр калыптандырылышы зарыл. Кээ бир үй-бүлөөлөрдө ата энелер балдарды баарлашууга тартпастан алардын баарлашууга болгон

аркеттерин жаш кезинен эле тыйуу салып койгондугу кездешет. Ошондуктан бул проблеманы чечүүгө комплекстүү мамиле жасап, үй-бүлөдө, бала бакчаларда мектеп жашына чейинки балдар менен ачык сезим менен баарлашууга аракет жасалуусу, ата-эне жана бала бакча тарбиячылары 5-7 жаштагы баланын карым-катнаш маданиятын жогорулатуу максатында өзүлөрү педагогикалык-психологиялык адабияттар менен тааныш болуусу жакшы натыйжа бере алат деп эсептейт автор.

А.И. Джунусова чет тили боюнча студенттердин кептик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн окутуунун мазмунуна оозеки кептин төмөнкүдөй жанрларын камтуу керек деп эсептейт: монологиялык оозеки кеп (баяндоо, доклад жана обзор жасоо, рецензиялоо) жана диалогдук оозеки кеп (талкуулоо, сураштыруу, дискуссия, консультация) [45].

Бул багытта ал англис тилин окутуунун үч баскычтуу методикасын сунуштаган. Биринчи баскычта баарлашуу боюнча студенттин базалык деңгээли калыптанат. Биринчи баскычтын максаты болуп практика жана баарлашуу үчүн керектүү болгон билим жана билгичтик менен камсыз кылуу. Экинчи баскыч – студентти англис тили аркылуу баарлашууга окутуу. Мында максат – англис тилин окуп-үйрөнүүдө тилдик жана кептик материалда чагылдырылган “маданият” аспектиси менен, тилдик компетенция жана анын негизги мүнөздөмөлөрү менен, тилдик компетенттүүлүктүн калыптанышы үчүн тилдик түзүлүштүн өзгөчөлүгү менен таанышуу болуп эсептелет. Үчүнчү баскычта студент англис тилинде баарлашууга даяр болот. Мында негизги максат болуп – эки этаптан турган (башкаруучу жана эркин) баарлашууга үйрөтүү эсептелет.

Изилдөөчү Д.Ж. Арыпбекова улутук топтогу студенттерге орус тилин үйрөтүүдө дискуссиялык баарлашууну уюштуруунун методикасын иштеп чыккан [9]. Мында атайын көнүгүүлөрдүн комплекси жана коммуникативдүү тапшырмалар иштелип чыккан жана алар келечектеги адистердин коммуникативдүү компетенцияларын калыптандырууга, тагыраак айтканда,

студенттердин дискуссиялык билгичтиктерин калыптандырууга максатталган. Ал үчүн изилдөөчү *төрт этапты* – байкоочу-репродуктивдүүлүк, аналитика-синтездөөчүлүк, структуралык-репрезентациялык, контексттүү-креативдүүлүк этаптарын сунуштаган.

Байкоочу-репродуктивдүүлүк этабында студенттин метатилдик билгичтиктери калыптанат, аналитика-синтездөөчүлүк этабында студенттин метакоммуникативдик билгичтиктери калыптанат: кошумча маалыматты издөө, интерпретациялоо, кайра иштетип чыгуу, маалыматты план формасында компрессиялоо, өздүк кеп айтылыштарды түзүү. Структуралык-репрезентациялык этапта кептин ар кандай функциялары ишке ашырылат: активдүү таасир этүүнүн ийкемдүү формаларын тандап алуу, баарлашуучунун жооп берүүсүн прогноздоо, адекваттуу баарлашуунун кырдаалдарын тандап алуу, сүйлөөнүн планын түзүү. Контексттүү-креативдүү этапта студенттердин дискуссиялык мүнөздөгү проблемаларды сунуштай алуу, метакоммуникативдүү таасир этүү, дискуссиянын резюмесин түзүү билгичтиктери калыптанат.

Кыргыз тилин окутууда дидактикалык оюндарды колдонуунун негизинде окуучулардын тилдик, коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өстүрүүгө арналган Т.А. Джороевдин диссертациялык изилдөөсүндө изилдөөнүн объектиси катары башталгыч класстын окуу-тарбия процесси тандалып алынган [44]. Кенже класстын окуучуларынын коммуникативдик компетенттүүлүгүн өстүрүү жагдайында төмөнкүдөй төрт багытты эске алуу сунушталган:

– сөздүк минимумун байытуу, б.а., окуучулар мурда билбеген жаңы түшүнүктөрдү туюнткан сөздөрдү өздөштүрүүсүн камсыздоо;

– сөздүгүн тактоо, б.а., аларга белгилүү болгон сөздөрдү тереңдеп түшүнүү, кошумча маанилерин билүү, синонимдер арасындагы айырмачылыктарды байкоо, антоним сөздөрдү табуу, көп маанилүүлүктөрдү анализдөө, кабыл алынган сөздөрдү өздөштүрүү;

– сөздү колдонуусун активдештирүү: ар бир окуучунун кебинде мүмкүнчүлүккө жараша сөздөрдүн кеңири түрүн колдонуу, сүйлөмдөрүндөгү сөздөрдү байытуу, сөздөрдү мүмкүнчүлүктөрүнө жараша башка сөздөр менен айкашуусун күчөтүү, аларды бул же тигил кырдаалга жараша ыктуу пайдалана алууларына жетишүү;

– кебинде адабий тилге жатпаган сөздөрдү чектөө: өспүрүмдөрдүн кебинде кээ бир сөздөрдүн туура эмес интонация менен айтылышын оңдоо, кээ бир сөздөргө туура эмес коюлган басымды түзөтүү, пайдаланылып жаткан диалектилик сөздөрдү адабий тилдин нормасындагы сөздөр менен алмаштыруу же оңдоо, түзөтүү.

Бул багыттар боюнча программалык материалдарды негиз кылуу менен дидактикалык оюндардын түрлөрү, типтери сунушталган.

Бул багыттарды ишке ашырууга карата дидактикалык оюндардын үлгүлөрү иштелип чыккан жана өздөштүрүлүүчү тилдик материалга карай бөлүштүрүлгөн, аны менен бирге эксперименттик класста өтүлүүчү сабактардын иштелмелери даярдалып, изилдеп жаткан жумушка байланыштуу окуучулардан, мугалимдерден, ата-энелерден алынуучу анкеталардын, тесттердин, интервьюлардын суроолору такталып чыккан, мониторинг жүргүзүүнүн ыкмалары даярдалган.

Т.А. Маковка педагогикалык колледжде коммуникативдүү компетенцияны калыптандыруунун жолдорун иликтеген. Бул максатта ал мазмундук жана процессуалдык бөлүктөн турган методиканы иштеп чыккан. Мазмундук бөлүк практикалык жана лекциялык сабактарды, студенттердин өз алдынча иштерин, педагогикалык практиканы камтып, аларды уюштуруунун технологиясы окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталган [103].

Методиканын процессуалдык бөлүгү пландоочу-прогноздоочу, диагноздоочу-аналитикалык, уюштуруучу-аткаруучу, рефлексиялык-

баалоочулук этаптарды камтыйт. Ар бир этап өзүнө тиешелүү болгон ишмердүүлүктөр менен мүнөздөлгөн.

А.И. Чокушева окуучулардын предметтик жана түйүндүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн төмөнкүдөй шарттын аткарылышын максаттуу деп эсептейт:

– окуу предметтеринин максатынын күтүлүүчү натыйжанын айкындыкка багытталышы;

– окуу предметтеринин окуучулардын өз алдынча изденүүсүн эске алуу менен окуу материалынын структураланышына багытталышы;

– окуу методдорунун жана формаларынын субъекттердин интерактивдүү өз ара аракеттенишине багытталышы;

– окуу каражаттарынын окуучулардын реалдуу жетишкендиктерине багытталышы.

Биз талдоо жүргүзгөн окумуштуулардын эмгектеринин жана мугалимдердин сунуштарынын дээрлик бардыгы окуучунун коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу маселесине арналгандыгы белгилүү болду. Мында окуучунун ички өзгөчөлүктөрүн, жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу маселеси алдыңкы орунда. Ал эми окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган эмгектер жана практикалык сунуштар дээрлик жокко эсе экендиги адабияттарга талдоо жүргүзүүдө маалым болду. Биздин оюбузча, окуучунун мындай жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуу маселеси окуучунун ишмердүүлүгүнүн социумга, айлана чөйрөгө багытталышы, адамдардын ортосундагы баарлашууну жана коммуникациялык актыларды уюштурууну жолго салуу менен байланышын камсыз кылуу керектигин эске алуу керек.

Биринчи глава боюнча корутунду

Негизги мектептин окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун теориялык маселелерин

иликтөөгө арналган изилдөөнүн натыйжасы төмөнкүдөй кыскача корутундуларды жасоого мүмкүндүк берди.

Кыргыз Республикасында мектеп окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу маселесинин коюлушуна, тиешелүү нормативдик документтерди кабыл алууга шарт түзүп берген, анын мектеп практикасында ишке ашышына түздөн-түз жол ачкан өбөлгөлөр бар. Биздин изилдөөдө ушундай өбөлгөлөрдөн болуп төмөнкүлөр эсептелди:

- жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартындагы мектеп окуучуларынын даярдыктарына коюлган талаптар;

- дүйнөлүк глобалдашуунун билим берүү системасына тийгизген таасирлери;

- республиканын билим берүү системасында калыптанган көйгөйлөрдү жоюу зарылдыгы;

- коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруунун адистин жөндөмдүүлүгүнө тийгизген таасири.

Диссертациялык изилдөөдө “социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк” деген түшүнүктүн маани-маңызы иликтөөгө алынды. Бул түшүнүк “баарлашуу”, “коммуникация”, “коммуникативдүүлүк”, “компетенция” жана “компетенттүүлүк” түшүнүктөрү менен тыгыз байланышкан жана ушул түшүнүктөрдүн айкалышынан келип чыккан.

Социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүк – бул өз умтулууларын башка адамдардын жана социалдык топтордун таламдары менен айкалыштырууга даярдык, өз көз карашын позициялардын ар түрдүүлүгүн таануунун жана башка адамдардын (диний, этностук, кесиптик, инсандык) баалуулуктарына урмат менен мамиле кылуунун негизинде цивилизациялуу коргоп калуу. Маектешүүдө зарыл маалымат алууга даярдык жана аны жеке, социалдык жана кесиптик маселелерди чечүү үчүн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүү. Мектептердеги окуу процессинде мугалимдер көбүнчө

окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу багытында иш алып барышат. Ал эми окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун маселелери Кыргызстанда теориялык жактан дагы, практикалык жактан дагы иликтөөгө алынган эмес. Бул боюнча натыйжалуу изилдөөлөрдүн жүргүзүлүшү, практикалык сунуштардын иштелип чыгып, окутуу процессинде ийгиликтүү практикаланышы келечектин иши деп айтууга болот.

Изилдөөдө мектептин окутуу процессинде коммуникативдүү компетенттүүлүктү жана социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу проблемасын окумуштуулар жана алдыңкы методист мугалимдер кандайча чечүүдө жана бул маселе боюнча алар кандай кеңештерди беришет, мына ушул маселенин үстүндө биз өз иликтөөбүздү жүргүздүк. Бул маселени иликтөөдө биз, окуучу менен окуучунун ортосундагы, мугалим менен окуучунун ортосундагы байланышты түзүү жана баарлашуу боюнча илимий эмгектердин мазмунуна, практикалык иш-тажрыйбаларга талдоо жүргүздүк. Мындан тышкары, коммуникативдүү компетенттүүлүктүн айрым бир компоненттери катары каралган коммуникативдүү билгичтиктер, коммуникативдүү жөндөмдөр, аларды калыптандыруу маселеси тууралуу дагы эмгектерге, тажрыйбаларга токтолдук. Ал эми окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган эмгектер жана практикалык сунуштар дээрлик жокко эсе экендиги адабияттарга талдоо жүргүзүүдө маалым болду. Биздин оюбузча, окуучунун мындай жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуу маселеси окуучунун ишмердүүлүгүнүн социумга, айлана чөйрөгө багытталышы, адамдардын ортосундагы баарлашууну жана коммуникациялык актыларды уюштурууну жолго салуу менен байланышын камсыз кылууну эске алуу керек экендигин шарттайт.

ГЛАВА 2. МААЛЫМАТТЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ АРКЫЛУУ ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК- КОММУНИКАТИВДҮҮ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ИЛИМИЙ МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

2.1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда маалыматтык технологиялардын ролу

Билим берүүнү маалыматташтыруу коомду маалыматташтыруу процессинин бир бөлүгү катары каралып, коомдун келечектеги өнүгүүсүн камсыз кылууга зор салым кошот. Ошондуктан азыркы күндө билим берүүнү маалыматташтыруу процессинин маңызын иликтөө жана анын окуучулардын түйүндүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруудагы ролун изилдөө маселеси азыркы учурда актуалдуу экендиги талашсыз.

«Маалымат» сөзү латын тилинен которулганда түшүндүрүү, баяндоо дегенди билгизет. Маалымат – бул объект, субъект же процесс жөнүндө баяндоо. Аны сактоого, берүүгө, өзгөртүүгө болот [13; 26; 49; 57; 123]. Маалыматты берүү, чогултуу үчүн каражаттарды колдонуу боюнча тажрыйбалар топтолуп, анын негизинде маалыматтык технологиялар түшүнүгү пайла болгон. В.А. Красильникованын айтымында: “маалыматтык технология – бул заманбап компьютердик технологияларды колдонуунун негизинде маалыматтарды чогултууну, сактоону, иштетүүнү жана жөнөтүүнү камсыз кылуучу математикалык жана кибернетикалык методдордун, техникалык каражаттардын жыйындысы” [93, 12-б.]. Жаңы маалыматтык технологиялар улам жакшыртылып, адамдын турмушундагы ар кандай операцияларды автоматташтырууга мүмкүнчүлүк түзүүдө. Карапайым адамдар, мисалы, маалыматтык технологиялардын жардамы менен ар кандай соода операцияларын жүргүзүүгө, заказ кылууга, алдын ала пландоого мүмкүндүк алышат. Ал эми ушул операцияларды аткара турган, маалыматтык технологияларды иштете турган, ар кандай кызматтарды

көрсөтө алуучу адистер маалыматтык технологиялар менен толук иш алып баруу көндүмдөрүнө ээ болушат.

Орус окумуштуулары Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. билим берүү системасын маалыматташтыруу тууралуу эмгегинде бүгүнкү күндө алты маалыматтык революция болуп өткөндүгүн белгилешет [39, 12-13 бб]. Маалыматтык революция маалыматты сактоонун жана берүүнүн ыкмаларынын өзгөрүшү менен, маалыматтын өсүшү менен мүнөздөлөт.

Биринчи маалыматтык революция адамдын тилинин жана алгачкы сөздөрүнүн пайда болушу менен, *экинчи* маалыматтык революция кагаздын пайда болушу жана анын негизинде жазуунун пайда болушу менен мүнөздөлөт. Бул революциялардын негизинде маалыматты сактоого жана топтоого ыңгайлуу мүмкүнчүлүк пайда болгон. Мунун негизинде маалыматтын аныктуулугунун өсүшү камсыз болгон, маалыматты жайылтууга ылайыктуу шарттар түзүлө баштаган.

Үчүнчү маалыматтык революция XV кылымда китеп басып чыгаруунун башталышы менен байланыштуу. Анын негизинде гезит, журнал өңдөнгөн массалык маалымат каражаттары пайда болуп, маалыматты сактоо, кайра иштетип чыгуу жана берүү ишмердүүлүгүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүн пайда кылган. Албетте, мындай мүмкүнчүлүктөр менен катар адамдардын баарлашуусунун жаңы ыкмалары (кат аркылуу баарлашуу), коммуникациянын жаңы багыттары (почта кызматы) пайда болгонун дагы белгилей кетүү керек.

Төртүнчү маалыматтык революция XIX кылымда пайда болду. Мында маалыматты берүүнүн, жайылтуунун жаңы каражаттары деп эсептелген радио, теле көрсөтүү, телефон жана телеграфтар пайда болгон. *Бешинчи* маалыматтык революция XX кылымда электрондук эсептөө машинасынын пайда болушу менен байланыштуу. Илимий маалыматтарды электрондук эсептөөчү машинанын жардамы менен кайра иштетип чыгуу адамдын мүмкүнчүлүгүн андан ары кеңейте алган. Адамзат биринчи жолу интеллектуалдык эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуучу каражатка ээ

болгон. Азыркы күндө биз *алтынчы* маалыматтык революцияга күбө болуудабыз. Бул телекоммуникациялык компьютердик тармактын пайда болушу менен жана анын мультимедиа технологиясы менен жана виртуалдуу чындык менен интеграцияланышы аркылуу мүнөздөлөт. Ушул алты революция коомду өзгөрттү дешет авторлор.

Биздин изилдөөнүн көз карашынан алганда дагы ушул революциялар коммуникациянын, баарлашуунун дагы түп тамырынан бери өзгөргөнүн белгилеп турат десек болот. Маалыматтык революциялар адам менен адамдын ортосундагы коммуникациянын алкагынан чыгып, адам менен түзүлүштүн (б.а.компьютер) ортосундагы, а түгүл түзүлүш менен түзүлүштүн ортосундагы коммуникацияны түзүүгө мүмкүндүк берди. Экинчи жагынан бул революциялар байланыштын ылдамдыгын тездетүүгө, ошондой эле байланыштын сапатын жогорулатууга дагы шарт түздү деп айтууга болот. Бул мүмкүнчүлүктөр коомду маалыматташтыруу проблемасын, анын ичинде билим берүүнү маалыматташтыруу проблемасын пайда кылган.

Окумуштуулардын ырастоолору боюнча билим берүүнү маалыматташтыруу – бул окутуунун жана тарбиялоонун психологиялык-педагогикалык максаттарын ишке ашыруу максатында билим берүүнү жаңы маалыматтык технологиялардын методологиясы менен жана практикалык технологиялары менен камсыздоо [39; 93].

“Маалыматташтыруу” термини эң алгачкы жолу 1978-жылы Францияда адистердин биргелешкен изилдөөсүнүн негизинде даярдалган “Коомду маалыматташтыруу” аттуу докладында колдонулган [73]. Советтик окумуштуулардын ичинен А.И. Ракитов маалыматташтыруу түшүнүгүн философиялык көз караштан чечмелеген [145]. Билим берүү системасын маалыматташтыруу маселесине алгачкылардан болуп көңүл бөлгөн жана атайын “билим берүү системасын маалыматташтыруу” терминин киргизген окумуштуу – бул академик А.П. Ершов болгон [57]. Ал XX кылымдын 80-

жылдарында бул проблема боюнча бир кыйла эмгектерин жарыялап, маалыматты коомдун стратегиялык ресурсу деп белгилеп, маалыматташтырууну адамдын ишмердүүлүгүндө колдонууга багытталган иш-чаралардын комплекси деп аныктаган.

Бул жылдары А.П. Ершов баштаган окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн негизинде билим берүүнү маалыматташтыруунун төмөнкүдөй багыттары белгиленген:

- окуучулардын компьютердик сабаттуулугун камсыз кылуу;
- маалыматтык технологиянын негизинде окутуунун мазмунун жана методдорун өнүктүрүү;
- компьютердик технологияны кесиптик деңгээлде колдонууга үйрөтүү;
- компьютерди бош убакытта дагы пайдалануу;
- маалыматтык технологияны эмгек куралы катары пайдалануу;
- билим берүүнү башкарууда компьютерди колдонуу.

90-жылдары билим берүүнү маалыматташтыруунун жалпы түшүнүгүн чагылдырган концепция пайда болгон. Ага ылайык билим берүүнү маалыматташтыруу төмөнкүдөй эки максатты көздөгөн [57; 109]:

- жаңы маалыматтык технологияларды массалык түрдө өздөштүрүү;
- маалыматтык технологияларды педагогикалык процеске жайылтууга багытталган изилдөөлөрдү уюштуруу.

Билим берүүнү маалыматташтыруу – бул үзгүлтүксүз процесс. Бул процессте маалыматтык технологияны түзүү жана аны билим берүү системасында колдонуу маселеси ишке ашат. Демек, билим берүү процессинде заманбап маалыматтык технологияны колдонуу окуучулардын билимдерди ийгиликтүү өздөштүрүүсүнө таасир этет. Маалыматтык технологияларды окуу процессинде колдонуу менен окуучулар маалыматты чогултуу, сактоо жана кайра иштетүү, коммуникативдик актыны түзүү

жагдайында өзгөчө билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болушат.

Орус окумуштуулары Е.С. Полаттын, В.А.Трайневдин, И.В.Трайневдин, И.Г. Захарованын, Е.В. Сидорованын ойлору боюнча окуу процессин маалыматташтыруу, компьютерлештирүү жана компьютердин негизинде методикалык жана дидактикалык материалдарды иштеп чыгуу маалыматтык жана коммуникативдүү компетенттүүлүктөрдүн негизин түзөт [64; 138; 166]. Е.С. Полат өз илимий ишинде билим берүү системасын маалыматтык жактан камсыздоолорго, б.а. маалыматтык базаны башкаруучу системаларга, виртуалдык мультимедиага, виртуалдык китепканаларга токтолгон. Аларды колдонуу боюнча тиешелүү жөндөмдүүлүктөр жана атайын билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр талап кылынаарын маалымдаган. И.В. Трайнев билим берүү системасын маалыматташтыруу жеке эле мугалимге эмес, окуучуга дагы маанилүү шарт түзө тургандыгын белгилеген.

Бүгүнкү күнү компьютердик технологияны башкаруу, маалыматты иштете билүү менен адам өзүнүн интеллектуалдык денгээлин жогорулата алат, оптималдуу чечимдерди кабыл алат, экономика, маданият, техника, илим чөйрөсүндөгү жаңы толуктоолордун ачылышына көмөк көрсөтөт, ошону менен бирге бул учурда адистерди кесиптик жактан тарбиялоого мүмкүнчүлүк түзүлөт [48]. Азыркы кезде маалыматтык технологиялар мекемелерди маалымат менен камсыздоонун негизин түзүүдө жана адистердин кесиптик ишмердүүлүгүн камсыз кылуучу факторлордон болуп эсептелүүдө. Бул кырдаал адистин кесиптик ишмердүүлүгүндө маалыматтын ролу жогору экендигин билгизип турат. Ал эми ушул маалыматты толук кандуу иштете ала турган, аны эффективдүү пайдалана ала турган адистердин болушу мекеменин ишмердүүлүгүндө маанилүү орунду ээлейт. Ошондуктан, азыркы күндө динамикалуу өзгөрүп турган маалыматтык чөйрөдө эффективдүү аракеттене ала турган, алар менен иш алып барууда

илимдин жана техниканын жаңы жетишкендиктерин колдоно ала турган адистер менен камсыз кылуу маселеси абдан актуалдуу болуп турат.

Компьютердик технологиянын күндөн-күнгө жакшыртылышы, күчтөлүшү окутууда аны колдонуу үчүн жаңы көрсөтмөлөрдү түзүп чыгууга мажбур кылууда. Азыркы талапка ылайык компьютердик технология багытында бардык жарандар сабаттуу болуусу абзел. Бул коомчулуктун элестетүүсү жана учурдун талабы. Окумуштуулардын ырастоолоруна ылайык компьютердик технология адамдын ыкчам ой жүгүртүүсүн, оптималдуу чечимдерди кабыл алуусун калыптандырат [13; 34; 51; 131; 192]. Компьютердик технологияларды башкара билүү кесиптик ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун өркүндөтөт жана кесиптик өнүгүүнүн зарыл шарты болуп эсептелет [25; 26].

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда дагы маалыматтык технологиянын ролу чоң. Окутуунун маалыматтык технологиясы – бул билим берүү системасын башкарууда маалыматтык мамилеге негизделген илимий концепция, окуу курстарындагы маалыматка негизделген билимдер, маалыматтар технологиясынын негизинде жаңы каражаттардын колдонулушу менен уюштурулган окутуунун методдору [155].

Маалыматтык технологияны колдонуунун натыйжасында адистин дүйнөлүк маалымат чөйрөсүндө кенен иштөөсүнө ыңгайлуу шарт түзүлөт. Жаңы методикалык каражаттарды пайдалануу, анын негизинде методдорду жакшыртуу, маалыматтын жыштыгы менен иштей билүү компьютердик технологиянын маңызы болуп эсептелет. Жаңы маалыматтык технологиялар билим берүүнү маалыматташтыруунун негизин түзөт жана маалыматтык компетенттүүлүктү камсыз кылуучу негизги каражат болуп эсептелет. Аларды окуу процессинде колдонууда төмөндөгүдөй жаңы мүмкүнчүлүктөр түзүлөт [171, 41-42-б.]:

– жекелештирүү аркылуу окутуу процессинин сапаты артат;

- керектүү маалыматтарды алып, аларды пайдалануу аркылуу окутуунун сапаты жакшыртылат;
- окутуунун жаңы технологияларын түзүп чыгууга мүмкүнчүлүк пайда болот;
- бирдей методологиянын алкагында ар кандай ишмердүүлүктү (окуу, изилдөө, методикалык, илимий) интегрлештирүү маселеси чечилет;
- окуп-үйрөнүүчүлөрдү маалыматтык коомдо жашоого азыртадан даярдоо үчүн мүмкүндүк түзүлөт;
- болочок адистердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө жол ачылат [171, 41-42-б.].

Билим берүү системасын маалыматташтырууда мугалимдин ролу чоң экендиги белгиленген. Ал жаңы окутуу методдорун өз ишмердүүлүгүндө пайдаланып, электрондук окуу методикалык материалдарды, жогорку денгээлдеги окуу методикалык комплекстерди иштеп чыга турган болсо, ал өз ишмердүүлүгүндө ийгиликке жетише алат.

Билим берүү системасын маалыматташтыруу үчүн маалыматтык технологиялар менен камсыздоо зарыл. Анткени маалыматтык технологиялар маалыматты алууда, кайра иштетип чыгууда жана жайылтууда чоң ролду ойнойт. Демек, республиканын билим берүү системасында жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу учурдун актуалдуу маселелеринен экендигин баамдоого болот.

Компьютердик технологиянын алкагында изилдөөлөрдү жүргүзүү учурдун күн тартибине коюлган негизги проблемалардан болуп эсептелет [14; 124; 125; 127; 128; 129]. Акыркы жылдары илим жана техникадагы жетишкендиктер жаңы маалыматтык технологиянын мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңейтилишине жараша болуп жаткандыгы маалым [155].

Азыркы учурда окутуу процессин уюштурууда заманбап окутуу каражаттары, анын ичинде компьютердик технологиялар активдүү колдонулуп жаткандыгын белгилей кетүү зарыл. Билим берүү системасында

компьютердик технологияны колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүн, ордун, эффективдүүлүгүн көптөгөн окумуштуулар өз эмгектеринде аныкташкан [24; 34; 38; 84; 114; 172; 175; 178].

Билим берүүдө компьютердик технологияларды колдонуу, педагогикалык, маалыматтык жана телекоммуникациялык технологиялардын өнүгүүсү менен тыгыз байланышкан. Окумуштуулардын эмгектеринде окуу жайларында маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды окуп-үйрөнүү боюнча, аларды окутуунун объектиси жана каражаты катары колдонуунун дидактикалык негиздери боюнча олуттуу проблемалар коюлган [20; 34; 110; 174; 190]. Мультимедиялык технологиялардын пайда болушу менен адамдардын ортосундагы коммуникациялык актыны уюштуруунун эффективдүүлүгү жогорулай баштаган. Тексттик, графикалык, үндүк, видео-маалыматтык жана анимациялык колдоолор баарлашуунун сапатын арттыра алган [14; 138; 180].

Адамдардын ортосундагы баарлашуунун өнүгүшүнө Интернет түйүнүнүн пайда болушу чоң таасир эткен. Анткени бул түйүн аркылуу алыскы аралыкка ар түрдүү маалыматтарды жөнөтүүгө, түйүндүк маалымат базаларына түздөн-түз кошулууга, маалыматтарды эркин издөөгө, колдонуучунун компьютерине жүктөөгө мүмкүнчүлүктөр түзүлгөн.

Бул процессте Кыргыз Республикасынын билим берүү системасы дагы өз салымын кошо алды деп айтууга болот. Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгон жылдардан тартып, маалыматтык технологияларды билим берүү системасында колдонуу боюнча олуттуу иш-аракеттер жүргүзүлгөн. 2002 жылы республикада маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды колдонууга арналган Улуттук стратегия кабыл алынган. Мында электрондук башкаруу, электрондук экономика жана билим берүү (ИКТ боюнча кадрларды даярдоо) мамлекеттик саясаттын үч негизги приоритети катары белгиленген [157]. Ал эми маалыматтык жана коммуникациялык

технологияларды колдонууда төмөндөгүдөй багыттар аныкталган [16; 68; 120; 157]:

1. Билим берүүнү маалыматташтыруу, жогорку окуу жайларын жана мектептерди 100% компьютерлештирүү, баардыгын жалпы минималдуу компьютердик сабаттуулук менен камсыз кылуу, Интернетке акысыз кирүү мүмкүндүктөрүн түзүү.

2. Жаңы маалыматтык коммуникациялык технология багытында адистерди даярдоо, алар аркылуу адамзат ресурстарын өнүктүрүү.

3. Жаңы маалыматтык коммуникациялык технологияларды билим берүү системасында, аралыктан билимдерди берүүдө, мамлекеттик кызмат органдарында жана айыл өкмөттөрүндө маалыматтык системаларын өздөштүрүү, мугалимдерди кайра даярдоодо пайдалануу.

4. Илим изилдөө жана билим берүү максатында улуттук, корпоративдик компьютердик түйүндөрдү түзүү, виртуалдык илимий-окуу мейкиндигин калыптандыруу, дүйнөлүк маалыматтар каражаттарына кирүү мүмкүнчүлүктөрүн түзүү.

Азыркы билим берүү адамдын эркин өнүгүүсүнө, чыгармачыл демилгелүүлүгүнө, конкуренттүүлүгүнө, келечектеги адистердин мобилдүүлүгүнө багытталууда. Азыркы учурдун өзгөчөлүктөрүнөн болуп, маалыматтык-коммуникативдик технологиянын өнүгүшү эсептелет. Маалыматтык технологиянын турмуштун бардык тармагында колдонулуп жатканына байланыштуу азыркы учурда маалыматтык чөйрө түшүнүгү пайда болду. Бул ар бир ишканада, мекемеде маалыматтык технологиянын колдонулушу, мекемелерде глобалдык тармактын (Интернет) кеңири колдонулушу, бир тектүү ишканалардын ушул тармактар аркылуу байланышы жана баарлашы дегенди түшүндүрөт. Бул технологияларды колдонуу талабы адистин бул технологиялар менен иштей билишин шарттайт, ошондуктан адиске жогорулатылган талаптар коюлууда.

Маалыматтык чөйрөнү азыр маалыматтык технологиясыз элестетүүгө болбойт. Ишканаларда, мекемелерде маалыматтык технологиясыз ишмердүүлүк толук кандуу жүрбөй турган учурда, адистердин квалификациясын маалыматтык-коммуникативдик компетенттүүлүккө ээ болуу аттуу өзгөчө талаптар менен толуктоо зарылдыгы келип чыгууда. Демек, билим берүү кызматынын мазмуну дагы маалыматтык технологияларды камтый ала тургандай болуп өзгөрүшү зарыл.

Азыркы учурда Кыргызстанда жаңы маалыматтык коммуникативдик инфраструктура түзүлүүдө деп айтууга толук негиз бар. Бардык мекемелерде, ошондой эле бардык окуу жайларында заманбап базар шартына ылайыкташуу жана адаптациялануу жүрүүдө. Ага ылайык билим берүү кызматы дагы маалыматтык технологиянын негизинде уюштуруу багытына бет алды. Мамлекеттик органдар жана ар кандай деңгээлдеги мекемелер дагы мындай технологияларды колдонууга негизги көңүлдөрүн бурууда. Демек, азыркы шартта адистин коммуникативдүү компетенттүүлүгү, компьютердик технологияны максаттуу түрдө пайдалана билүүсү алдынкы орунга чыкты деп айтууга болот.

Маалыматтык технологияларды мекемелерде максаттуу колдонуу жана аларга маалыматтык компетенттүү адистерди тартуу, ал мекемелердин эмгек өндүрүмдүүлүгүн арттырат жана адистердин билим деңгээлдерин замандын талабына жараша улам өркүндөтүп турууга мүмкүндүк түзөт. Демек, маалыматтык коммуникативдик технологияларды колдонуу аркылуу мекемелердин ишмердүүлүгүн арттыруу зарылдыгы, Кыргызстандын окуу жайларында маалыматтык жана коммуникативдүү компетенттүлүктөрдү калыптандыруу азыркы күндө актуалдуу проблемага айлангандыгын далилдеп турат.

Бул проблеманын алкагында мектептерди маалыматтык коммуникациялык технологиялар менен жабдуу маселеси келип чыгат. Жаңы маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын

дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңири колдонуу менен предметтерди өздөштүрүүнүн инновациялык ыкмалары, каражаттары жана формалары пайда болуп, алар окутуу процесстеринде практикаланууда. Мындан тышкары, маалыматтык технологиялардын улам жаңыланышына жараша информатика предметинин мазмуну дагы улам толукталып, өзгөрүүгө дуушар болууда.

Мектепте информатиканы окутуунун базалык мазмуну билим берүүнүн азыркы учурдагы негизги аспектерин чагылдырган үч багытты өзүнө камтыйт [123]:

1) Дүйнөлүк көз караш. Бул айлана-чөйрөнү анализдөөнүн системалык-информациялык ыкмалары тууралуу түшүнүктөрдү калыптандырууга, башкаруудагы маалыматтын ролуна, өзүн-өзү башкаруу системаларынын өзгөчөлүгүнө, кибернетиканын негизги жоболоруна жана жаратылыштын жалпы мыйзам-ченемдүүлүктөрүнө байланышкан аспектер;

2) Алгоритмдик (программисттик). Бул окуучулардын ой-жүгүртүүлөрүн өнүктүрүүгө көбүрөөк байланышкан аспект;

3) «Колдонуучулук». Бул маалыматтык технологияны кеңири пайдалануу шартында мектеп окуучуларына компьютердик сабаттуулукту калыптандырууга жана аларды практикалык ишмердикке даярдоого байланышкан аспект.

Бул каралып жаткан үч аспектиде тең окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга чоң мүмкүнчүлүктөр бар. Коммуникативдүү компетенттүүлүктүн негизги элементи болгон маалымат жана баарлашуу түшүнүктөрүнө ушул аспектилерди окуп-үйрөнүүдө окуучулар ээ болушат. Алгоритм түшүнүгү аркылуу окуучу маалыматты алуунун, сактоонун жана сунуштоонун, баарлашуучу менен карым катнаш түзүүнүн эрежесин, жолун жана иретин үйрөнөт. Ал эми маалыматтык технологияларды окуучулар жөн гана окуп-

үйрөнбөстөн, аларды баарлашуунун каражаты катары кароого көнүгөт жана тажрыйбага ээ болот.

Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын окуучулардын социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн жалпысынан алганда төмөнкүдөй категорияларга бөлүүгө болот:

1. *Локалдык түйүн технологиялары.* Окуу жайдын бири-бири менен маалыматтык технологиялар аркылуу байланышы локалдык түйүндүн негизинде ишке ашырылат. Бул түйүн “мугалим-окуучу” байланышын дагы камсыз кыла алат. Азыркы учурда мындай байланышты камсыз кыла турган LocalHost системасы активдүү колдонулууда. Localhost системасынын негизинде билим берүүчү максаттагы Web барактары даярдалат. Анын ичине мугалимдер тарабынан иштелип чыккан окуу колдонмолор, методикалык көрсөтмөлөр, текшерүү иштеринин суроолору ж.б көп керектүү маалыматтар топтолуп, алар окуучуларга сунушталат [68].

Local Host системасы сервер менен байланышкан жана бирдей даректе жайгашкан баардык компьютерлердеги атайын даярдалган Web баракчасын чагылдыра алат. Жаңы маалыматтык технологиянын мындай дидактикалык мүмкүнчүлүгү, окуучуларга түйүн ичине кошулган класстардагы компьютерлерден каалаган убакта тиешелүү маалыматты ачып иштөөгө шарт түзөт. Localhost системасы окуучулардын локалдык түйүн ичинде бири-бири менен баарлашуусуна, биргелешип окуу милдеттерин чечүүгө жол ачат.

2. *Мультимедиялык технологиялар:* Жаңы маалыматтык технологиялар боюнча окуучулардын билим-көндүмдөргө ээ болуусунда мультимедиялык технологиялардын ролу жогору. Окутуу процессинде жана өз алдынча иште аудио-видео окутуучу дисктердин жана программалардын, электрондук окутуу китептеринин, компьютердик тестирилөөнүн кеңири

пайдаланылышы окуучулардын маалыматтык жана коммуникациялык маданияттуулугун камсыз кылууга өбөлгө түзөт.

Жаңы маалыматтык технологиянын мүмкүнчүлүгүн пайдаланууда мугалимдер мультимедиялык презентацияларды, видео сабактардын жыйнактарын, же болбосо өз алдынча иштерге багытталган аудио жана видео маалыматтарды топтоп, аларды оптикалык, магниттик дисктерге жаздырып, окуучуларга сунуштай алышат. Экинчиден, окуучулар өзүлөрү дагы ушул сыяктуу продуктуларды жасай алышат. Бул жерде окуучулардын биргелешип иштөөсү, продуктуларды жасоодо кеңешүүсү, талкуу жүргүзүүсү социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн маанилүү болуп эсептелет.

Алардын ичинен окутуу процессинде окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга мүмкүндүк түзө турган технологиянын бир бөлүгү болуп, электрондук окутуу комплекстери (ЭОК) эсептелет [122; 153; 161; 162]. ЭОКту колдонуу учурунда окуучунун коммуникативдүү ишмердүүлүгү өзгөчөлөнгөн мүнөзгө ээ болуп, алар төмөнкүлөрдөн байкалат: а) электрондук окутуу каражаттары менен окуучулардын ортосундагы карым катнаштар уюштурулат; б) мугалим менен окуучунун ортосундагы окуу байланышы үзгүлтүксүз ишке ашырылат; в) Интернет түйүнүнө кошулуу же локалдык түйүн ичиндеги (LocalHost) байланыш аркылуу окуучулардын баарлашуу мүмкүнчүлүктөрү жогорулайт.

Мультимедиялык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү окуучунун коммуникативдүү ишмердүүлүгүнө таасир тийгизүүсү менен окуу процессинде төмөнкү функцияларды өркүндөтүүгө жардам берет:

3. *Интернет технологиялары.* Азыркы күндө Интернет технологияларын билим берүү системасында пайдалануу багытында бир топ иш-тажрыйбалар топтолгон. Мисалы, кээ бир окуу жайларында телекоммуникациялык каражаттар аркылуу видео телеконференцияларды

уюштуруу, же аларга катышуу, Web-квесттердин тобун түзүү, интерактивдүү пикир алмашуу форумдарын уюштуруу, электрондук почталарды колдонуу багыттарында алгылыктуу иштер жүргүзүлүүдө. Бул окуу жайларында билим берүү процессинин катышуучуларынын ортосундагы коммуникациялык байланыштар жана маалымат алмашуулар Интернет технологиялары аркылуу ишке ашырылат.

Компьютердин жардамы менен мындай коммуникациялык актыларды түзүү аркылуу окуучу көптөгөн пайдалуу маалыматтарга ээ болот. Окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда электрондук почтанын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү чоң. Ал аркылуу мугалимдер же окуучулар төмөнкүдөй тексттик-графикалык формадагы маалыматтар менен алмаша алышат:

- жөнөтүлүүчү жана кабыл алынган тексттик кабарларды даярдоо, редакциялоо;

- файл түрүндө мурда даярдалган маалыматтарды жөнөтүү;

- келип түшкөн маалыматтарды компьютердин эсине сактоо менен принтерге басып чыгаруу;

- электрондук каттын мазмунун компьютердин экранында чагылдыруу, үндүк коштоолор менен түзүлгөн маалыматтарды кабыл алуу жана жөнөтүү.

Электрондук почта керектүү окуу маалыматтарын алууда же жөнөтүүдө маанилүү каражат, окуучу менен мугалимдин ортосундагы үзгүлтүксүз байланыштарды түзүүнүн эң ылайыктуу жолу болуп эсептелет [68]. Электрондук почтаны пайдалануу үчүн жөнөкөй тексттик редакторлордо иштөөнү жана текстти түзүүгө, жөнөтүүгө, каттарды кабыл алууга карата бир нече буйруктарды билип алуу жетиштүү.

Мына ушул жогоруда келтирилген жаңы маалыматтык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү окуучулардын коммуникативдүү билгичтиктерин калыптандырууда эң чоң роль ойноорун

белгилей кетүү зарыл. Мында окуучуларды мотивдештирүүчү негизги факторлордон болуп, өз алдынча иштерди даярдоо жана ага окуучулардын өзүлөрүн тартуу эсептелет [69]. Алардын катарына окуучуларды электрондук форумдарга катыштыруу, кызыктуу Web-серверлер менен тааныштыруу жана аларды окуу ишмердүүлүгүндө пайдалануу, Web-квесттердин топторун сунуштоо менен алардын өз алдынча иштерди аткаруусуна түрткү берүү ж.б. кирет.

Билим берүүнү маалыматташтыруу, окутуу процессинде маалыматтык технологияларды эффективдүү колдонуу боюнча изилдөөлөргө талкуу жүргүзүү төмөнкүдөй кыскача корутунду жасоого мүмкүндүк берет.

Маалыматтык технологиялардын окутуу процессинде колдонулушу азыркы учурда мыйзам ченемдүү көрүнүшкө айланды деп айтууга болот. Заманбап талаптарга ылайык, азыркы адис компьютердик технологиянын жетишкендиктерин өз ишмердүүлүгүндө пайдалануу аркылуу маанилүү маселелерди чече билүүсү зарыл. Биздин изилдөөдө коюлган милдеттерге ылайык, мектеп окуучулары маалыматтык технологиянын жардамы менен коммуникацияны түзө билүүгө, коммуникациялык кырдаалдарды талдай билүүгө, коюлган коммуникациялык милдеттерди чеч билүүгө, адамдар менен баарлаша билүүгө тийиш. Ан үчүн мектеп окуучуларынын маалыматтык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу, маалыматтык технологияларды колдонуунун негизинде алардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өркүндөтүү маселелери колго алынуусу зарыл.

2.2. Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун илимий негиздери

Мектеп окуучуларынын түйүндүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу окутуу процессинин компетенттүүлүк мамилеге

багытталынышын шарттайт. Бул учурда окутуунун максатын коюудан баштап окутуунун жыйынтыгын алууга чейинки этапта окуучунун компетенттүүлүгү негизги көңүл борборунда болуп, окутуу процесси окуучунун инсандык потенциалын өстүрүүгө, ар бир сабак окуучунун ички сапаттарын өркүндөтүүгө багытталышы зарыл. Бул социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу процессине дагы таандык. Бул процессти ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн тиешелүү жоболор иштелип чыгып, алар окутуу процессинде жетекчиликке алынуусу зарыл. Процессти натыйжалуу жүргүзүү үчүн бул процесстин аткара турган милдетин дагы тактап чыгуу зарыл. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн интерактивдүү методдор жана каражаттар талап кылынат. Ошол эле учурда, окутуу процессине ыңгайлуу жагдайларды түзүү керектигин дагы белгилей кетүү керек.

Ошондуктан изилдөөнүн бул бөлүгү социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун илимий негиздеринен болгон, бул процессти уюштуруунун принциптерин жана функцияларын аныктап алуу, процессти ийгиликтүү уюштуруу үчүн тиешелүү педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу маселесине арналмакчы.

Адабияттарда принциптер теория менен практикалык ишмердүүлүктүн ортосундагы байланышты түзүүчү звено деп белгиленет. Ушул мааниден алып караганда, принциптер – бул жетектөөчү жоболор болуп эсептелет, алар практикалык ишмердүүлүктү жетектейт жана аны регламенттөөгө жардам берет. Демек, принциптер – эрежелердин системасы, нормативдүү жоболор, талаптардын жыйындысы. Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси дидактиканын жалпы принциптерине баш иет.

Инсанга багыттап окутуунун алкагынан алып караганда окутуунун жалпы принциптери болуп төмөнкүлөр эсептелет [10; 15; 132; 136; 154]:

– окутуунун өнүктүрүүчү жана тарбиялоочу мүнөзү инсандын ар тараптан өнүгүшүнө жана жекелүүлүгүнө багытталган;

– окутуу процессинин мазмунунун жана методдорунун илимийлүүлүгү заманбап илимий билимдер менен коомдун демократиялык түзүлүш практикасынын байланышын чагылдырат;

– илимдин, маданияттын жетишкендиктерин, ишмердүүлүктүн тажрыйбаларын өздөштүрүүдө системалуулук жана удаалаштык принциби окуучунун окуу ишмердүүлүгүнө, теориялык билимдерине жана практикалык билгичтиктерине системдүү мүнөз берет;

– окуучунун аң сезимдүүлүгү, активдүүлүгү жана өз алдынчалуулугу окутуунун натыйжалуулугун камсыз кылууга багытталат жана бул процесс мугалимдин жетекчилиги алдында жүргүзүлөт;

– көрсөтмөлүүлүк, айкындык менен абстракттуулуктун бирдиктүүлүгү принциби окутуу процессинде комплекстүү мамиле кылууну шарттайт.

Мындан тышкары, окутуу процесси жеткиликтүүлүк, бекемдик, турмуш менен байланышкандык жана өнүктүрүүчүлүк принциптерин дагы жетекчиликке алат. Бул аталган принциптер өзүлөрүнүн жалпылыктуулугу менен мүнөздөлүшөт. Бул принциптер бардык окутуу системалары бирдей жетекчиликке ала турган жоболор.

Бирок, ар бир окутуу системасынын өзгөчөлүгүнө, аткара турган милдеттерине жараша калыптанып калган принциптер жаңы мазмун менен толукталат жана кошумчаланып турат. Бул биринчиден. Экинчиден, жаңы окутуу системасынын өзгөчөлөнгөн, өзүнө гана таандык болгон принциптери дагы болот. Ошол сыяктуу эле, окуучунун социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинде, жогоруда аталган принциптер жаңы талаптар менен кошумчаланат жана толукталат. Окуучунун социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси өзгөчөлөнгөн процесс, ошондуктан бул процесс

дагы өзүнө тиешелүү болгон принциптерге баш ийиши керек. Изилдөөчүлөр социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктүн объективдүүлүк, кырдаалдуулук, гумандуулук принциптерин сунушташат [22; 168; 185 ж.б.].

Биздин оюбузча, жогоруда аталган принциптер толуктоого муктаж. Аталган принциптердин курамында *толуктуулук принцибинин* орун алышы максаттуу деп эсептейбиз. Бул принциптин курамында төмөнкүдөй талаптар орун алышы зарыл.

1) Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартында келтирилген социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн элементтери окуу предметтеринин, окуу программаларынын мазмунунда чагылдырылышы керек. Стандартта келтирилген компетенттүүлүктүн калыптандырылышы окуу предметтеринин алкагында ишке ашырылат. Окуу предметтеринин мазмунуна бул компоненттин мазмуну адекваттуу чагылдырылбаса, аны калыптандыруу мүмкүн эмес.

2) Бул компетенттүүлүктү калыптандыруунун натыйжасы кандай болмокчу, бул компетенттүүлүктү калыптандырууда окуучу кандай деңгээлге жете алат жана аны кандай критерийлер менен баалоого болот деген суроого жооп берүү зарыл. Стандартта социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн өздөштүрүү критерийлери жана деңгээлдери келтирилген. Бул жыйынтыктоочу мүнөзгө ээ. Ал эми предметтин деңгээлинде бул маселе чечилген эмес. Демек, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн элементтеринин окуу предметтеринде, окуу программаларында адекваттуу чагылдырылышы, баалоо үчүн критерийлердин иштелип чыккандыгы толуктуулук принцибин мүнөздөп турат жана муну жетекчиликке алуу зарыл.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу процессинде *ишмердүүлүк принциби* жетекчиликке алынууга тийиш. Бул жобого ылайык: 1) Окуучуларды коммуникативдүү

ишмердүүлүккө тартуу зарыл. Ар бир предмет боюнча окутуу процесси окуучунун бул компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталышы керек. Демек, окутуу процессинде ушул компетенттүүлүктү калыптандырууга багытталган заманбап активдүү жана интерактивдүү методдор колдонулуусу зарыл; 2) окуучулардын коммуникативдүү ишмердүүлүгүн камсыз кылуу үчүн тиешелүү окуу милдеттери, окуу тапшырмалары, окуу кырдаалдары түзүлүп чыгып, комплекстүү түрдө окутуу процессинде колдонулушу зарыл.

Бул принциптерди жетекчиликке алуу социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу процессин системалуу, пландуу түрдө ишке ашырууга көмөк көрсөтөт.

Окутуу процессинде принциптерди жетекчиликке алуу окутуу процессинин функцияларын аныктоого жана ишке ашырууга өбөлгө түзөт. Изилдөөчүлөр А.Н. Занковский [63], О.Е. Ломакина [102], Е.А. Шумилова [186] коммуникативдүү жана социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн мотивациялык, когнитивдик, тарбиялоочулук, социомаданий, интеративдүүлүк, өнүктүрүүчүлүк, практикалык-операциялык, автономдуулук, рефлексиялык-баалоочулук функцияларын сунушташкан. Бул эмгектерди талдоонун негизинде социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда төмөнкүдөй функциялардын болушун зарыл деп эсептейбиз:

а) билим берүүчүлүк – социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда баарлашуу, диалог уюштуруу аркылуу окуучунун билимдери, билгичтиктери жана көндүмдөрү калыптанат;

в) өнүктүрүүчүлүк – бул компетенттүүлүк окуучунун инсан катары калыптанышына жана өз алдынча ишмердүүлүктү уюштурууга карата жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырат;

с) тарбиялоочулук – бул компетенттүүлүктүн калыптанышы менен катар нравалык нормалары, баалуулуктары жана идеалдар тууралуу

билимдери калыптанат, социалдык-коммуникативдүү билгичтиктердин системасы калыптанат;

д) *мотивациялык* – окуучулардын окуу предметин өздөштүрүүсү үчүн, өз ара баарлашууга катышуу үчүн оң мотивациясы калыптанат;

е) *рефлексиялык* – окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинде окуучу өзүнүн ар бир аракетинде рефлексия кылып туруусу маанилүү, бул аркылуу окуучу өзүнүн аракетин баалап, коррекциялап турат.

ф) *көзөмөлдөөчүлүк* – окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси мугалим тарабынан көзөмөлгө алынып туруучу процесс, анын натыйжасында процесстин туура жолдо баратканы текшерилип турат.

Негизги мектептин окутуу процессинде социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн ыңгайлуу жагдайларды түзүүнүн негиздүү жолу болуп тиешелүү педагогикалык шарттарды түзүү эсептелет. Тиешелүү шарттар түзүлгөн учурда социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууга ыңгайлуу жол түзүлөт.

Жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартында дагы тиешелүү шарттар түзүлгөн учурда гана түйүндүү компетенттүүлүктөр калыптандырыла тургандыгы тууралуу айтылат [97, 5-б.]. Албетте, бул шарттардын түзүлүүсү негизги көңүл борборунда турууга тийиш.

Окуучунун түйүндүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн жогорудагыдай тиешелүү кырдаалдар түзүлүүсү зарыл. Жок дегенде эле өздөштүрүлгөн билимдерди бышыктоо үчүн, аларды практикада колдонуп терең түшүнүү үчүн, турмушта колдонуу жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн тиешелүү кырдаал түзүү керек. Мындай кырдаалды мугалим түзө билиши зарыл. Мындан тышкары, билим берүүнүн мамлекеттик стандартында билим берүү программасын ийгиликтүү ишке ашырууга карата тиешелүү талаптар коюлган. Ага ылайык, мектеп

администрациясы дагы окутуу процессин тиешелүү шарттар менен камсыз кылуусу тийиш. Мындай шарттар билимди терең өздөштүрүүгө жана аны менен бирге маалыматтык технологиянын каражаттарын эффективдүү пайдаланууга өбөлгө түзүшөт.

Азыркы талапка ылайык окуучу өзү аракеттенүүсү менен ар кайсы тармактардан, булактардан маалымат алуусу, алар менен иштей алышы, практикада колдоно билүүсү, тиешелүү булактар, каражаттар менен иш алып баруусу зарыл. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда окуучунун коммуникативдүү билгичтиктери жана көндүмдөрү, таанып билүү жөндөмдөрү, окуу материалына болгон кызыгуусу, топто иштей алуу жөндөмү калыптанууга тийиш. Бул иштерге мугалимдин жетектөөсү камсыз кылынбаса, уюштурууга тиешелүү чаралар көрүлбөсө, анда бул компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу эффективдүү натыйжа бербейт. Ошондуктан бул ишти уюштуруунун педагогикалык шарттары алдын ала түзүлүүгө тийиш.

“Шарт” түшүнүгү каралып жаткан предметтин курчап турган кубулуштарга карата болгон катышын билгизип турган категория, аларсыз предмет өз жашоосун жүргүзө албайт – деп белгиленет Википедияда [170]. Педагогикалык шарт – бул окутуунун максатына жетүүнүн ийгилигин камсыз кыла турган, бири-бири менен байланышта болгон жана толуктап турган комплекстүү чаралар [115; 163]. Педагогикалык шартты түзүү үчүн төмөнкүдөй аракеттер талап кылынат:

а) максатка жетүүгө тиешеси бар негизги компоненттерди аныктоо, аларды талдоо жана канчалык тиешеси бар экенин аныктоо;

б) ар бир компоненттин эффективдүүлүгүн арттыра турган иш-аракеттерди тандап алуу;

в) алынган шарттарды иретке келтирүү (ашыкчаларын алып салуу, окшошторун бириктирүү ж.б.);

г) ар бир шартты жана алардын комплексин текшерип чыгуу.

Е.И. Мащбиц педагогикалык шартты – педагогикалык процессти эффективдүү уюштурууга карата түзүлгөн, бири-бири менен байланышкан жана бири-биринен көз каранды болгон ички жана тышкы факторлор деп эсептейт [109]. Изилдөөчү Д.М. Ажыбаев «педагогикалык шарт» түшүнүгүн эки мааниде аныктайт: биринчиден, бул – чөйрө, анын негизинде студенттердин окуу таанып билүү ишмердүүлүгүнүн эффективдүү уюштурулушу камсыз болот. Экинчиден, ушул чөйрөнү түзүү үчүн көрүлгөн педагогикалык чаралар [3]. А. Ибраев педагогикалык шарт атайын түзүлгөн чөйрө жана ага тиешелүү болгон педагогикалык каражаттар деп аныктайт [68]. У. Бейшеналиева педагогикалык шартты түзүү – бул коюлган максатка жетүүгө карата объективдүү мүмкүнчүлүктөрдү түзүү деп эсептейт [14].

Россиялык педагог-изилдөөчү В.И. Смирнов педагогикалык шарттардын объективдүү жана субъективдүү компоненттерин бөлүп көрсөткөн [154]:

Субъективдүү шарттар: муктаждык жана мотив; субъекттин тажрыйбасы жана даярдыгы; субъекттин эмоционалдык-психологиялык жана физикалык абалы.

Объективдүү шарттар: а) уюштуруучулук жана чөйрөлүк шарттар;
б) ресурстар шарттар.

“Педагогикалык шарт” түшүнүгүнүн маанисин чечмелеп алгандан кийин, биз социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу жана өнүктүрүү максатында окумуштуулар кандай педагогикалык шарттарды сунуштап жаткандыгы тууралуу сөз кылмакчыбыз.

Мектептин окутуу процессинде окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн өз ара байланышта болгон төмөнкүдөй психологиялык-педагогикалык шарттар зарыл дешет россиялык изилдөөчүлөр [52]:

1) окуучуларды коммуникациянын социо-маданий мейкиндигине аралаштыруу;

2) окутуу процессинде окуу-педагогикалык кызматташтыкты камсыз кылуу;

3) окуучулардын өзүн-өзү жана биргелешип таанып билүүсүнө багытталган окуу диалогунун ар кандай формаларын жана методдорун жайылтуу;

4) активдүү, оюн, интерактивдүү, кырдаалдарды моделдештирүү методдорунун негизинде окутуу процессин уюштуруу.

Л.Н. Булыгина жаш өспүрүмдүн коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн төмөнкүдөй шарт түзүлүүсү керек дейт [27]:

– аракеттердин удаалаштыгы (максат коюу, пландаштыруу, демилгелүү кызматташтык, коммуникативдүү рефлексия);

– коммуникативдүү милдеттердин (тапшырмалардын) комплекси (функционалдык багытталышы боюнча, предметтик мазмуну боюнча, татаалдыгы боюнча, ишмердүүлүктү уюштуруунун формасы боюнча);

– коммуникативдүү милдеттерди чечүүнүн методикасы (ар бир кийинки коммуникативдүү аракеттер мурдагы өздөштүрүлгөн аракеттерге таянат).

Эки тилдүү чөйрөдө окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесине арналган макалада дагы тиешелүү шарттардын түзүлүүсү негиздүү деп эсептелет. Мындай чөйрөдө коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу өзгөчө проблема деп эсептешет изилдөөчүлөр [31]. Бул компетенттүүлүктү калыптандырууда алар шарттардын эки түрүн сунушташат: уюштуруучулук-педагогикалык жана дидактикалык. Уюштуруучулук-педагогикалык шарттын ичинен изилдөөчүлөр үч компонентти бөлүп алышкан: окуу-методикалык, материалдык-техникалык жана маалыматтык-методикалык.

Коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун педагогикалык шарттары тууралуу изилдөөлөрдү талдоо, бизге, бул маселеде кандайдыр бир деңгэлде законченемдүүлүктөр орун алгандыгын жана бул

маселе боюнча туруктуу пикирлер калыптанып келе жаткандыгын көрсөттү. Изилдөөлөрдү талдоодо окумуштуулардын дээрлик көпчүлүгү мугалимдин педагогикалык кызматташтыкты уюштура билүүсүн, окуучунун оң мотивациясын калыптандырууну, коммуникативдүү тапшырмалардын иштелип чыгышын жана аларды колдонуу методикасын, окутуу процессинде диалогду уюштуруу иш-аракеттерин педагогикалык шарттардын катарына кошушат. Биздин изилдөөнүн милдетине жараша бул аталган шарттардын кээ бирлери социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун педагогикалык шарттарын аныктоодо колдонулат.

Мектеп шартында социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу көптөгөн факторлорду эске алуучу үзгүлтүксүз процесс, бул процессти төмөнкүдөй аспектиге кароо зарыл:

1) окутуу процессинде окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу ишмердүүлүгүн система катары, бир бүтүн жана бирдиктүү процесс катары кароо зарыл, мында окуучунун өзүнүн билим алуу траекториясында иштөөсү, өзү билим алууга ынтаа коюшу жана максаттуу түрдө иш алып баруусу, мугалимдин социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча иш-аракеттери системдүүлүктү камсыз кылуучу механизм катары каралат;

2) бул системалуу процесстин бардык этабына (максаты, мазмуну, методдору ж.б.) социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн мазмуну жана калыптандыруу механизми кеңири жайылтылышы зарыл;

3) коммуникация багытында окуучунун ишмердүүлүгүн арттыруу зарыл, мында окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун негизги каражаты болуп окуучунун аракеттери эсептелет;

4) социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда окуучунун өз алдынчалуулугун камсыз кылуу маанилүү, анткени бул компетенттүүлүк окуучунун өзүнүн аракеттеринин натыйжасында гана

калыптануу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Мында окуучунун рефлексиясы, өзүн өзү контролдоосу зор мааниге ээ.

Жогоруда аталган изилдөөчүлөрдүн эмгектерин талдоонун жана практикалык ишмердүүлүктү жалпылоонун натыйжасында биз мектеп окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн маалыматтык технологиялардын жардамы менен калыптандыруунун төмөнкүдөй педагогикалык шарттарын сунуштоону максаттуу деп эсептейбиз (1-сүрөт).

Бул шарттарды аныктоодо биз жогоруда карап өткөн В.И. Смирновдун педагогикалык шарттар тууралуу изилдөөлөрүнө дагы таяндык. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу процессинин мазмунуна жараша, бул процессте пайдаланылуучу каражаттардын вариативдүүлүгүнө жараша, бул процессте катыша турган окуучулар менен мугалимдердин ишмердүүлүктөрүнүн өзгөчөлүктөрүнө жараша педагогикалык шарттардын компоненттерин өзүнчө бөлүп кароону ылайык деп таптык.

Анткени шарттардын мындай түргө бөлүнүшү окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу процессинин татаал процесс экендигин көрсөтүп турат. Бул процессти ийгиликтүү уюштуруу үчүн материалдык жабдылыштар менен катар методикалык камсыздоолор даярдалышы керек болот. Мындан тышкары, окуучулардын өздүк ынтызары болмоюнча, мугалимдердин бул процессти ишке ашыруудагы чеберчилиги камсыз болмоюнча социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк толук кандуу калыптанбай тургандыгы белгилүү.

Алардын ар бирин чечмелеп, аткаруучу функцияларын ачып көрсөтүү социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу процесинин ийгиликтүү ишке ашышына өбөлгө түзөт.

2.1-сүрөт. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары

Ресурстук шарттар. Мында маалыматтык технологиянын каражаттары кеңири пайдаланылып, бул каражаттар аркылуу окуучулардын баарлашуусун калыптандыруу жана өнүктүрүү, коммуникациялык байланышты түзүүгө окуучуларды машыктыруу маселеси ишке ашырылат. Ресурстук шарттардын ар бирине мүнөздөмө бере кетели.

Маалыматтык технологиялар. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн республиканын мектептери тиешелүү маалыматтык технологиялары, б.а. заманбап компьютердик класс менен камсыз болушу зарыл. Бул учурда мугалим компьютердик класстагы локалдык жана глобалдык байланыштардын иштешин камсыз кылып, алардын негизинде компьютердик мүмкүнчүлүктөрдү окуучулардын баарлашуусун уюштуруу үчүн, башка социалдык тармактар менен

коммуникация түзүү максатында пайдалана алат. Маалыматтык технологиялар менен азыркы учурда республиканын мектептери дээрлик толук камсыздалган эмес, өзгөчө, региондордо жайгашкан мектептерде Интернет тармагына кошулуу маселеси чоң проблемалардан болуп турат.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн эң алгач, мектептердин компьютердик класстары ылайыктуу жаңы каражаттар менен жабдылышына көңүл бөлүү зарыл. Акыркы муундагы компьютерлердин мектептерге коюлушу, алардын локалдык түйүндөргө биригиши жана Интернет байланышына кирүү мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңейиши билим берүү системасын реформалоого реалдуу мүмкүнчүлүк түзөөрү шексиз [68]. Маалыматтык технологиялар окутуунун жаңы методдорун, формаларын түзүүгө жана колдонууга алып келет. Бул учурда мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучунун, окуучу менен компьютердин ортосундагы баарлашуулардын жаңы багыттары жана ыкмалары дагы пайда болот.

Мультимедиялык технологияларды колдонуу менен окуу материалын окуп-үйрөнүүдө окуучулардын биргелешип иштөөсүн уюштурууга, бири-бирине суроо берүү, жооп алуу, маалыматтык технология боюнча билгендерин өнөктөштөрүнө түшүндүрүп берүү аркылуу жуптук баарлашууну уюштурууга болот. Мындай каражаттарды колдонуу үчүн адегенде компьютердик класстардын мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуу зарыл. Мугалим маалыматтык технологиялардын зор мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен предметти окутууга жана алардын коммуникациялык билгичтиктерин калыптандырууга өз салымын кошо алат.

Интернет ресурстары. Адамзат акыркы жүз жылдыкта илим менен техниканын өнүгүшүндө чоң ачылыштарды жасады. Санариптик жана компьютердик технологиянын пайда болушу жана өнүгүшү, персоналдык компьютердин кеңири жайылтылышы адамдардын арасындагы өз ара аракеттенүүнүн “адам-компьютер” аттуу жаңы түрүн пайда кылды.

Интернет ресурстары адамзаттын бири-бири менен болгон байланыштарын, баарлашуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейте алды, коммуникациянын (электрондук почта, форум, конференция, мобилдүү түзүлүштөр, Wi-Fi мүмкүнчүлүктөрү ж.б.) “адам-компьютер-адам” аттуу жаңы тибинин пайда болушуна алып келди.

Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн компьютердик класстардын локалдык жана глобалдык (Интернет) түйүндөргө кошулуусу зарыл шарт болуп эсептелет. Азыркы учурда маалыматтын мүмкүн болгон агымдарын жолго салууда, баарлашууну уюштурууда Интернеттин ролу жогору экендиги анык. Баарлашуу адамдардын бири бири менен өз ара аракеттенүү ыкмаларынын бири, ал эми Интернеттин пайда болушу менен адамдардын баарлашуусу үйдүн, шаардын, ал түгүл мамлекеттин чегинен сыртка чыга алды.

Азыркы учурда Интернет аркылуу баарлашуунун көптөгөн түрлөрү пайда болду. Алардын ичинен маанилүүлөрүнөн болуп, электрондук почта, форумдар, ар кандай мазмундагы конференциялар, чаттар, вебинарлар, тармактык оюндар жана башкалар. Булар өзгөчө коммуникациялык булак катары саналып, ал окуучунун инсандык өнүгүшүнө, анын коммуникациялык жөндөмдүүлүгүнө оң таасирин тийгизет жана социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө негизги каражат болуп бере алат.

Компьютер аркылуу баарлашуунун кеңири жайылтылган каражаттарынан болуп электрондук почта эсептелет. Азыркы учурда катты жазып жөнөтүүнүн процедуралары ашып кетсе үч-беш мүнөттү ээлейт. Баарлашуучунун кайра жоопту алышы деле анчалык көп убакытты талап кылбайт. Электрондук почта кагаз почтасына караганда бир кыйла артыкчылыктарга ээ. Ал аз убакытты талап кылат, жеткирүү дагы анчалык кыйын эмес. Кат менен кошо үндүк, видео материалдарды дагы жөнөтүү мүмкүнчүлүгү бар. Бир эле маалыматты бир нече адресатка жөнөтүүгө болот

жана катты башка, үчүнчү бир адресатка кайра жөнөтүүгө болот. Интернет аркылуу окуучулар өз тендүүлөрү менен коммуникация түзүшүп, электрондук почталар аркылуу оозеки жана жазуу баарлашуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат.

Баарлашуунун дагы бир ыкмасы – бул форум. Форум маалымат алмашууда бир нече баарлашуучунун катышуусун шарттайт. Албетте баарлашуучулар ар кайсы жерден, ар кайсы өлкөлөрдөн болушу мүмкүн. Алар бир теманын алкагында талкуу жүргүзүшүп, бир чечимге келүүнү көздөшөт. Мындай форум бир кыйла артыкчылыкка ээ:

- форум болуп жаткан жерге баруунун кажети жок, компьютерди Интернетке кошуп, электрондук даректерди туташтыруу жетиштүү;
- убакыт, акча каражаты үнөмдөлөт;
- бир эле учурда бир нече форумдарга катышууга болот.

Баарлашуунун кийинки бир ыкмасы болуп конференция эсептелет. Муну жарыя доскасы деп дагы атап коюшат. Мында эч кандай конференцияга катышуучулардын тизмеси жок. Конференциянын кабарларына туташкан компьютер аркылуу маалыматты алууга жана жөнөтүүгө болот. Бардык жөнөтүлүүчү кабарлар тематика боюнча бөлүнгөн, маалымат алуу үчүн, баарлашуучу бул топко жазылып коюшу зарыл. Конференция аркылуу адамдар өз өнөктөштөрүн, бир пикирлештерин таап, алар менен дайыма баарлашып турушат. Видео-конференциялар аркылуу окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүгүн жаңыча нукта калыптандырууга зор мүмкүндүк түзөт.

Интернет мобилдүү боло баштады. Азыркы учурда мобилдүү түзүлүштөр аркылуу Интернетке кирүү мүмкүндүгү пайда болду. Демек, баарлашуучулардын саны кескин жогорулады десек болот. Бүгүнкү күндө бир миллиарддан ашык адамдар мобилдик түзүлүштөр аркылуу Интернетке киришет. Көпчүлүк мобилдик телефонду өндүрүүчүлөр телефонго компьютердин мүмкүнчүлүктөрүн кошушуп, алар аркылуу зымсыз чакан

желелерге (Wi-Fi) кошулуу мүмкүндүктөрүн түзүп берүүдө. Мындан, Интернет аркылуу баарлашуу жөнөкөйлөнөт жана ылдамдайт.

Web сайттар (маалыматтарды издөө, колдонуу). Окутуу процессинде окуучулардын баарлашуусун уюштурууга карата тиешелүү электрондук китепканалар, билим берүү сайттарынын даректери дайын болуусу керек. Бул шарттар окуучуларга керектүү маалыматтарды издөөгө, сунуш кылынган иштерди өз убагында аткаруу үчүн тиешелүү маалыматтарды колдонууга көмөк көрсөтөт. Мындай шарттын зарыл экендигин изилдөөчү А. Ибраев далилдеген жана ушул шарттар аркылуу студенттердин өз алдынча иштерин эффективдүү уюштурууга жетише алган [68]. Аталган изилдөөдө негизги көңүл студенттердин өз алдынча иштерине бурулган болсо, бул шарттарды окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн колдонуу дагы ийгиликтүү натыйжа бере тургандыгын биздин изилдөөбүз көрсөттү.

Аппараттык жана программдык каражаттар. Маалыматтык технологиялык базанын ичинен окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга түздөн-түз таасирин тийгизе турган шарттардан болуп аппараттык жана программдык каражаттар эсептелет. Компьютердик класстарда үн чыгаруучу колонкалар, үн кабыл алуучу микрофондор, визуалдуу көрүнүштү камсыз кылуучу web-камера, графикалык формадагы маалыматтарды компьютерге киргизүүчү сканердик аппараттар, окуу материалдарын, кыймылдуу сүрөттөлүштөрдү, чиймелерди чагылдыруучу телеконференциялык экран жана башка тиешелүү аппараттардын жабдылышы зарыл шарт болуп эсептелет.

Азыркы жаңы программалык каражаттардын иштөө ыкмалары педагогикалык маселелерди жаңыча чечүүгө мүмкүндүк берет. Мисалы, Skype, Chat, ICQ программалары, Moodle окуу платформасы (мугалим менен окуучунун, окуучунун өз теңдүүлөрү менен, дискуссиялык форум

уюштуруусу, кызматташтыкта биргелешип окуусу ж.б.) баарлашууну жогорку деңгээлде уюштурууга мүмкүндүк берет.

Методикалык шарттар. Эгерде маалыматтык технологиялык база окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата ыңгайлуу кандай чөйрө түзүлүшү керек деген суроого жооп берсе, методикалык шарттар окуу процессинде окуучунун бул компетенттүүлүгүн калыптандырууда эмнелер жана кантип колдонулушу керек жана ага карата мугалим кандай аракеттерди аткаруусу зарыл экенин белгилейт. Демек, бул шарттар көбүнчө мугалимдер тарабынан аткарылуучу иш материалдарды мүнөздөйт. Методикалык базаны түзүүдө төмөнкүдөй багыттардын болушун максатка ылайыктуу деп эсептейбиз:

Коммуникативдүү тапшырмалар. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн тиешелүү тапшырмалар иштелип чыгышы кажет. Мындай компетенттүүлүктү калыптандырууда коммуникативдүү тапшырмалардын мааниси зор. Коммуникативдүү тапшырмалар – бул окуучунун баарлашуу билгичтиктерин өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болгон педагогикалык каражаттар. Изилдөөчүлөр коммуникативдүү билгичтиктерди калыптандыруу үчүн коммуникативдүү тапшырмаларды түзүүнү жана пайдаланууну сунушташат [30]. Алардын ырастоолору боюнча мындай тапшырмалар окутуу процессинде окуу-педагогикалык кызматташтыкты камсыз кылат. Алар программада белгиленген коммуникативдүү билгичтиктердин мүмкүн болгон бардык тизмегин камтыйт, бул билгичтиктердин сапаттуу өнүгүүсүн жана баарлашуунун типтүү эмес кырдаалына алып өтүүнү камсыз кылат. Ошондуктан коммуникативдүү тапшырмаларды окуу милдетин аткаруунун каражаты катары кароого болот. Окуучулар менен баарлашуу учурунда мугалим ар кандай типтеги коммуникативдүү тапшырмаларды биргелешип аткарат.

Коммуникативдүү тапшырмалар окутуу процессинде колдонулуучу жана окуудан тышкаркы убакта колдонулуучу тапшырмалар болуп эки типке бөлүнөт. Окутуу процессинде колдонулуучу тапшырмалар өтүлүүчү теманын мазмунуна ылайык даярдалып, окуучулардын бул учурдагы баарлашуусуна, коммуникацияны түзө билүү билгичтигин камсыздоого багытталган. Сабактан тышкаркы коммуникативдүү тапшырмалар бир аз татаалыраак жана аткаруу үчүн көбүрөөк убакытты талап кылуучу проекттик, проблемалуу жана изилдөөчү тапшырмалар. Мындай тапшырмалар бир чейректик убакытка чейинки мөөнөттө, же окуу жылынын аралыгында аткарылуучу тапшырмалар.

Коммуникативдүү тапшырмалар жөнөкөй фактыларды аныктоого гана эмес, ар түрдүү проблемаларды, кырдаалдарды чечүүгө, окуучулардын чыгармачылыгын, вербалдык жана вербалдык эмес баарлашууларын өстүрүүгө багытталат. Класстан иштей турган жана класстан тышкаркы иштердин мазмуну окуу программаларынын мазмунуна жана талаптарына туура келгидей болушу зарыл.

Презентацияны сабакта колдоно билүү – маанилүү жана пайдалуу цифралык билим ресурстарынын элементи, анткени мугалим окутулуп жаткан материалдын мазмунун гана ачып бербестен белгилүү логикалык ой жүгүртүүнү калыптандырат. Презентация жаңы материалды түшүндүрүүдө, өз алдынча иштөө процессинде окуу материалын бекемдөөдө, ошондой эле кайталоодо, билимдерди системалоодо, окулуп бүткөн материалдарды бышыктоодо колдонулат. Презентация көрсөтмөлүүлүгү жана таасирдүүлүгү менен окуу материалын эстеп калууда эң сонун дидактикалык жана мотивациялык каражат болуп саналат. Аны системалык түрдө колдонууда окутуунун жемиштүүлүгү артат. Окулуп жаткан материалдын мазмуну кыска жана көрсөтмөлүү берилет. Мындай окутуу маалыматтарды окуучу кулагы менен гана укпастан, көрө билүүсүнө мүмкүнчүлүк түзөт.

Долбоордук тапшырмалар. Окутуунун долбоордук формасы кандайдыр бир жаңы нерсе келип чыга турган, окуу, таанып-билүү практикалык ишмердүүлүккө окуучуларды катыштыруу максатын көздөйт (мисалы, терминал менен иштөөнүн технологиясын түзүү, одноклассникте баарлашуунун механизм, электрондук почта аркылуу баарлашуунун схемасын иштеп чыгуу ж.б.). Долбоор менен иштөөдө окуучулардын баарлашуу активдүүлүгү, изилдөөчүлүк иштерди аткаруу, аткарылган ишти анализдөө билгичтиктери өнүгөт.

Текшерүүчү (тестер, анкеталар, кроссворддор) каражаттар - окуу материалынын өздөштүрүлүшүн текшерүү билимдердеги жетишпестиктерди өз убагында четтетүүгө, билимдерди системага келтирүүгө, колдонулуп жаткан окутуу методдорунун эффективдүүлүгүн баалоого жардам берет. Методикалык шарттардын катарында мындай шарттын болушу негиздүү жана максаттуу деп айтууга болот. Текшерүү каражаттарынын окутуу процессинде ролу жогору экендиги тууралуу көптөгөн окумуштуулар өз эмгектерин тартуулашкан [94; 160]. Текшерүү каражаттарынын окутуу процессин башкаруунун негизги каражаты. Окутуу процессинде текшерүү каражаттарынын төмөнкүдөй суроолорго тиешелүү маалыматтарды алууга мүмкүндүк берет [160]:

- окуучу белгиленген аракеттерди аткарып жатабы?
- аткарган аракеттери туурабы?
- окуучунун окуу аракеттери билим өздөштүрүүнүн учурдагы этабына шайкеш келеби?
- окуу аракеттери жалпылашкан түргө айланып атабы?

Текшерүү каражаттары окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессине көзөмөл кылып туруу максатын көздөйт. Анткени, көпчүлүк учурда, тиешелүү шарттар коюлган күндө да, алардын окутуу процессинин натыйжалуулугуна тийгизген таасирлери эске алынбай калат, экинчиден бул шарттардын өзүлөрүнүн

дагы кээде эске алынбай калган учурлары болот. Мисалы, мугалим окуучулар менен вербалдык жана вербалдык эмес баарлашууга, кагаздан чыгарылган текстти талкуулоо маселесине көңүл буруп, компьютердик технологиянын жардамы менен баарлашуу процессин ишке ашырбай коюшу мүмкүн.

Мындан тышкары, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк канчалык деңгээлде калыптанып жатат, коммуникативдүү тапшырмаларды окуучу тиешелүү деңгээлде аткарып жатабы, коммуникативдүү барьер канчалык даражада тоскоол болуп жатат, аны жоюу үчүн кандай иш-чараларды көрүү керек, деген суроолорго жооп берүү зарылдыгы бул текшерүү каражаттарынын керек экендигин көрсөтүп турат. Текшерүү каражаттары аркылуу мындай маалыматтарды алуу, окуу процессине түзөтүү киргизүүгө көмөк берет.

Уюштуруучулук шарттар. Бул шарттар окуучунун даярдыгына жана мугалимдин даярдыгына коюлуучу талаптарды камтыйт. Окуучу өзү аракеттенмейинче анын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгү калыптанбайт, бул компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча мугалим тиешелүү билимдерге жана көндүмдөргө ээ болбосо, бул максат ишке ашпай тургандыгы белгилүү.

Окуучунун мотивациясы жана муктаждыгы. Баарлашуу процессин стимулдаштыруучу факторлордон болуп мотивация саналат. Окутуу процессин оптималдуу уюштуруу үчүн окуучунун окуу мотивациясын билүү жана эске алуу керек дешет окумуштуулар. Мотив баарлашуу аракеттеринин мүнөзүн аныктайт, ал аркылуу угуучуга таасир этүүнүн формасын пландаштырууда баарлашуучу кандай максатты көздөгөнүн билүүгө болот – деп белгилейт И.А. Зимняя [65].

Тажрыйба аныктагандай, бир чейректин ичинде эле окуучулардын кептик ишмердүүлүккө болгон мамилеси оң же терс багытка өзгөрүп турат. Окуучунун окуу жыйынтыгы канчалык жогору болсо, окуучунун окууга

болгон мотивациясы ошончолук жогору болгонун көрүүгө болот. Тескерисинче, окуучунун начар жыйынтыгы анын окуу мотивациясынын начар калыптангандыгын көрсөтүп турат.

Окуучунун окуу мотивациясынын калыптанышына окуу ишмердүүлүгүн аткарууга карата коюлуучу талаптар жакшы таасир тийгизет. Мисалы, коммуникативдүү тапшырмаларды аткарууда окуучуга төмөнкүдөй талаптар коюлушу мүмкүн:

- коммуникативдүү тапшырманы тандап алуу жана аны менен таанышуу, мазмунун талдоо;
- тапшырманы аткарууга карата керектүү маалыматтарды локалдык жана глобалдык булактар аркылуу издөө;
- ишти компьютерде же башка каражаттар аркылуу аткаруу;
- ишти аткаруу процессинде өз өнөктөштөрү менен жана мугалим менен байланышып туруу;
- иш боюнча талкуу жүргүзүүдөн кийин тапшырманы аткаруунун жолуна керек учурда өзгөртүүлөрдү киргизүү;
- жыйынтыгын презентациялоо, баяндоо жана баарлашуу, жыйынтыктоо.

Мугалимдин даярдыгы. Окуучунун социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүккө ээ болуусунун деңгээли мугалимдин чеберчилиги менен түздөн-түз байланыштуу. Мугалим окуу ишмердүүлүгүн максатка ылайыктуу, пландуу уюштура билген учурда жана аны кылдат жетекчиликке алган учурда гана бул процесс эффективдүү натыйжа бере алат [68]. Ал үчүн мугалим бул ишке бардык жагынан даярдык көрүшү керек жана төмөнкүдөй дидактикалык талаптарды жетекчиликке алууга тийиш:

1. Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесинде мугалим тиешелүү тапшырмалардын, аларды

аткаруунун ыкмаларынын, акыл эмгегинин ар кыл жолдорунун өзүнчө бир тобу менен камсыз болуусу зарыл.

2. Окуучуларды окуу ишмердүүлүккө багыттоодо аң сезимдүүлүк, ачык айкындык, ырааттуулук, талыкпастык, үлгү болорлук принциптер сакталышы зарыл. Тапшырмаларды аткарууда окуучуларды проблемаларды көрө билүүгө жана анын натыйжаларын, жыйынтыктарын текшерүүгө үйрөтүү керек.

3. Окуучулардын ишмердүүлүгүнө мугалим дайыма көзөмөл кылып туруусу, аларга керектүү учурда жардам берүүсү зарыл.

Окуу ишмердүүлүгүндө ийгиликтүү жыйынтыкка ээ болуу үчүн, окуучулардын активдүүлүгүн жана өз алдынчалуулуктарын өркүндөтүү, чыгармачылык иш алып барууларын жогорулатуу зарыл. Белгиленген жыйынтыкка чыгармачылык менен жетүү жогорку эстетикалык, нравалык жана интеллектуалдык баалуулукка ээ кылат.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн маалыматтык технологиянын жардамы менен калыптандыруу маселесинде мугалим өзү компьютер менен иш алып бара тургандай деңгээлде болуусу шарт. Ал үчүн мугалим тиешелүү Интернет даректерди, коммуникация уюштуруучу булактарды таап, аларды окуучуларга сунуштоого, өз жардамын берүүгө даяр болуусу зарыл.

2.3. «Информатика» предметин окутууда окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун методикалык системасы

Окутуу процессинде социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктү кантип натыйжалуу түрдө калыптандырууга болот жана бул үчүн кандай иш-чараларды көрүү керек деген маселе дагы изилдөөнүн маанилүү маселелеринен болуп эсептелет. Окутуу процессин уюштуруунун эффективдүүлүгүн арттыруу үчүн көптөгөн факторлор эске алынышы зарыл

экендиги белгилүү. Мындай факторлордун ичинен негиздүүлөрү деп окумуштуулар мектептин материалдык-техникалык базасын, окуу планын, окуу программаларын жана окуу китептерин, окутуу процессин башкарууну, мугалимдин квалификациялык деңгээлин жана анын инсандык сапаттарын эсептешет.

Советтик окумуштуу-педагог Ю.К. Бабанский окутуу процессинин эффективдүүлүгүн арттырууда факторлордун ролу жогору экендигин белгилеп, сырткы жана ички факторлорду аныктаган. Ички факторлор катары психикалык процесстерди жана ой жүгүртүүнүн өз алдынчалуулугун өнүктүрүү; окуу эмгегинин көндүмдөрүн, окууга болгон мамилени, окуу талаптарын аткарууга ынтызарлык, жумушка жөндөмдүүлүктү эсептеп, ал эми сырткы факторлор катары педагогикалык таасир этүүнү жана үй-бүлөөнүн тарбиялык таасир этүүсүн эсептеген [10, 104-б]. Дагы бир орус окумуштуусу И.П. Подласый мындай факторлор катары окуу материалын, уюштуруучулук-педагогикалык таасир этүүнү, окуучулардын окуй алуучулугун жана убакытты белгилейт [136, 251-б].

Аталган факторлордун кээ бирлери өз маанисине жараша биздин изилдөөдө педагогикалык шарт катары каралды. Бирок, аталган компетенттүүлүктү эффективдүү калыптандыруу үчүн окутуу процессин кандай уюштуруу керек деген суроого жооп издөө бул бөлүмдүн негизги мазмуну болмокчу. Билим берүүнүн сапаты окутуунун методикасынан көз каранды деп эсептелет. Ага ылайык окутуунун методикасы – окутуунун алдын ала белгиленген максатына жетүү үчүн методдорду, каражаттарды, формаларды, шарттарды тандоонун, колдонуунун жана текшерүүнүн жолу деп эсептелет.

Мындан мугалимдин кесиптик чеберчилиги чон роль ойной тургандыгын баса белгилей кетүүбүз керек. Мугалимдин кесиптик чеберчилигин анын билими, кесиптик ишмердүүлүгү, инновациялык методдорду колдонуу жөндөмү жана башкалар түзөт. Мугалимдин мындай

сапаты окуучунун компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы анын жоопкерчиликти үчүн мамилесин билгизет.

Азыркы талапка ылайык, окуу предметин окутуу үчүн мугалим анын мазмунун, темалык планын иштеп чыгуу менен бирге, окуучунун бул предметти өздөштүрүүсү үчүн керек болуучу таяныч билимдерин, өз алдынча аткара турган иштерин алдын ала пландаштырат. Мындан сырткары, мугалим окуучунун билгичтиктерин калыптандырууга карата методикалык көрсөтмөлөрдү иштеп чыгып, аны окутуу процессинде ийгиликтүү пайдалануусу зарыл. Окутуунун максатынын, формасынын жана методдорунун, тиешелүү окутуу каражаттарынын аныкталышы, пландуу түрдө уюштурулушу окутуу процессинин ырааттуулугун жана натыйжалуулугун камсыз кылат. Мындай ырааттуулук методикалык системанын түзүлгөндүгүн жана ошол методикалык системанын ишке ашырылып жаткандыгын көрсөтүп турат. Биздин оюбузча, методикалык система өз курамына педагогикалык шарттарды, окутуу процессин ийгиликтүү уюштурууга багытталган факторлорду өз ичине камтыйт.

Орус окумуштуусу А. Новиковдун ырастоосу боюнча, окутуу процессинин багытталгандыгы методикалык система деп аталат. Мисалы, эгерде окутуунун максаты болуп фактыларды өздөштүрүү жана окуяларды баяндоо эсептелсе, анда башкы психологиялык механизм болуп ассоциация эсептелет да, ишмердүүлүктүн негизги түрү болуп – кабыл алуу, ой-жүгүртүү, эске сактоо жана калыбына келтирүү эсептелет. Эгерде окутуунун максаты болуп окуучунун чыгармачыл өнүгүүсү, өз алдынчалуугу саналса, анда негизгилерден болуп чыгармачыл ишмердүүлүктүн механизмдери (алдын ала көрө билүү, прогноздоо, гипотезаны коюу жана текшерүү, альтернативаларга талдоо жүргүзүү, ой жүгүртүү аркылуу моделдештирүү, интуитивдүү негиздөө ж.б.) саналат. Мында окутуунун каражаты болуп проблемаларды аныктоо жана анализдөө, стандарттуу эмес эсептер менен иштөө, чыгармачыл дискуссия жүргүзүү ж.б эсептелет. Бул учурда

мурдагыга караганда башкача методикалык система – проблемалык окутуунун, изденүүчүлүк окутуунун системасы пайда болот [116].

Методикалык система бири-бири менен байланышкан компоненттен түзүлүп, окутууну эффективдүү уюштурууга багытталат. Анын курамында төмөнкүлөр камтылат [167]:

1. Факторлор (максаты жана жыйынтыгы).
2. Иштетүүчү шарттар.
3. Функционалдык компоненттер (педагогикалык анализ, уюштуруу, контролдоо, коррекция).

Демек, методикалык системанын курамында факторлор жана тиешелүү шарттар орун алышы логикалуу десек болот. Эгерде система түшүнүгү кандайдыр бир максатка баш ийген, ага кирген элементтердин бири менен бир бүтүндүктү камсыз кылган байланышы десек, анда методикалык система – бул бир бүтүндүктү камсыз кылган тиешелүү шарттарды түзүү, окутуу процессин пландаштыруу жана процессти уюштуруу, жыйынтыгын алуу жана бул иш-аракеттердин бири-бири менен байланышы, б.а. системанын элементтери болгон окутуунун максаты менен мазмунун, процесстин эффективдүүлүгү менен ага карата түзүлгөн тиешелүү шарттардын, формасы менен методдорунун, текшерүү менен анын жыйынтыгы боюнча анализ жүргүзүүнүн ортосундагы байланыштын түзүлүүсү методикалык системанын түзүлүүсү деп эсептелет. Качан гана окутуунун максаты, милдеттери жана мазмуну аныкталып, окутуу алдын ала пландалып, окутууну ийгиликтүү ишке ашыруучу шарттар түзүлүп, окутуу процессинде тиешелүү методдор колдонулуп, текшерүү, талдоо жана коррекция жүргүзүү иш-аракеттерин камтып турган болсо, анда окутуунун методикалык системасы түзүлдү деп айтууга болот.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган окутуу процессин дагы бирдиктүү методикалык системага келтирүүгө болот. Окутуунун максатынан баштап, окутуу

процессинин жыйынтыгына чейинки иш-аракеттер аныкталып чыгуусу жана алардын ортосундагы байланыштын түзүлүүсү зарыл. Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун методикалык системасы төмөнкүдөй структурадан турушу керек деген ойдобуз (2.2-сүрөт).

2.2-сүрөт. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун методикалык системасы

Биз белгилеген методикалык системаны чечилиши төмөнкүдөй:

1. Окутуу процессин ийгиликтүү ишке ашырууга карата түзүлгөн *педагогикалык шарттар* тууралуу жогоруда кеңири сөз кылганбыз. Бул бөлүмдө, методикалык системанын компоненттерин чечмелөөдө ушул шарттардын тийгизген таасирлери тууралуу учкай айта кетмекчибиз.

– *Окутуунун максаты жана милдеттери.* Педагогикалык адабияттарда окутуунун максаты – бул окутуунун көздөгөн нерсеси, келечек, ага карата окутуунун күч-аракети багытталат; алдын ала ойлонулган, пландалган натыйжа; алдын ала берилген жана жазылган шарттар жана келечектеги ишмердүүлүктүн ыкмалары [69; 70; 71].

Биздин оюбузча, окутуунун максаты тууралуу толук жана мазмундуу аныктаманы орус окумуштуусу Г.М. Коджаспированын эмгегинен таба алабыз. Анын ою боюнча окутуунун максаты: “педагог менен окуучунун биргелешип аракеттенүүсүнүн натыйжасын жалпылашкан ой түзүлүш формасында алдын ала көрүү, ага ылайык педагогикалык процесстин калган компоненттери тандалып алынат жана алар бири-бири менен өз ара мамиледе болушат”, – деп белгилейт [87, 381-б.].

Алдыңкы мугалимдердин иш-тажрыйбаларын талдоонун натыйжасы көрсөткөндөй, конкреттүү теманы же бөлүмдү ийгиликтүү окутуу үчүн төрт түрдөгү дидактикалык максатты коюу натыйжалуу болот:

- окуу материалы менен тааныштыруу жана алгачкы ирет бекемдөө;
- окуу материалын актуалдаштыруу жана калыбына келтирүү, материалды окуу практикасында репродуктивдүү жана продуктивдүү деңгээлде колдонуу аркылуу окуучунун билгичтигин жана көндүмүн калыптандыруу;
- турмуштук практикада колдонуунун негизинде билимдерди жана билгичтиктерди системалаштыруу;
- билимдерди жана билгичтиктерди текшерүү жана баалоо.

Мектеп окуучуларынын социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу ишмердүүлүгү дагы ушул түрдөгү максаттарды коюуга, алардын аткарылышына көзөмөл кылууга муктаж.

Ар бир коюлган максат өз ичинен милдеттерге бөлүнөт. Окутуунун милдеттери – максатка жетүүдөгү мугалим менен окуучунун бир бүтүндүү биргелешкен аракеттеринин натыйжасы. Окумуштуулар А.Н. Леонтьев жана И.Б. Бекбоев окутуунун милдеттерин коюлган максатка жетүүнүн каражаттары деп аташат. Биздин оюбузча, жогоруда биз карап өткөн, негизги педагогикалык шарттардан болуп эсептелген окуучунун оң мотивациясын камсыз кылуу окутуунун негизги милдеттерине кирип, аны ишке ашыруу боюнча аракеттер окутуунун ушул этабында, б.а. окутуунун милдеттерин уюштурууда ишке ашырылат.

– *Окутуунун мазмуну.* Окуучулардын социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда окутуунун мазмунун түзүп чыгуу маанилүү маселелерден. Информатика боюнча ар бир класста окуп өтүлүүчү окуу материалдары, түшүнүктөр бул предмет боюнча түзүлгөн программага ылайык окуу куралдарында келтирилген. Ар бир окуу материалын өздөштүрүү үчүн мугалим тиешелүү пландарын, план-конспектилерин даярдап, алардын негизинде окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн уюштурат. Биздин изилдөөнүн милдетине ылайык, ар бир өтүлүүчү тема, бөлүмдөрдүн мазмунуна социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн элементтерин, окуучулардын окуу жетишкендиктерин киргизүү зарыл. Бул учурда мугалим окуу материалын жөн гана өздөштүрүү менен алек болбостон, окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга тиешелүү чара көрөт.

“Информатика” предметин окутуунун мазмунуна көз жүгүртсөк, 7-класста «Информация жана информациялык процесстер. Информацияны берүү», «Алгоритмдештирүүнүн негиздери», «Жеке компьютердин негизги түзүлүштөрү», «Компьютердин архитектурасы», «Жеке компьютерди

программалык камсыздоонун негиздери. Аракеттер системаларынын функциялары. Антивирустук программалар», «Курчап турган чөйрөнүн модели жана алардын түрлөрү» аттуу бөлүмдөр окутулат. Мисалы, «Информация жана информациялык процесстер. Информацияны берүү» бөлүмүн окуп-үйрөнүүдө «Информация», «Информациянын касиеттери», «Информациянын булактары жана аларды колдонуунун ыкмалары», «Информацияны өлчөөнүн бирдиктери (байт, килобайт, мегабайт, гигабайт, терабайт)» аттуу түшүнүктөргө ээ болушат.

Ал эми бул түшүнүктөрдү окуп-үйрөнүүдө окуучунун социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн кандай иш-чаралар көрүлүшү керек? деген суроо жаралат. Бул компетенттүүлүктү калыптандыруу максатында окуучулар төмөнкүдөй иш-аракеттерди аткаруусу зарыл:

- күндөлүк турмушта кездешүүчү, же өздөрү катышып жүргөн чөйрөлөрдөгү информациялар тууралуу талкууларга активдүү катышуусу;

- информацияларды берүү үчүн ар түрдүү объектилерди тандай билүүсү;

- жандуу жаратылыштагы, техникадагы жана социалдык (мектеп, үй-бүлө ж.б.) системадагы информациялык процесстерге болгон мамилелерди анализдөөгө катышуусу;

- бизди курчап турган объектилердеги (мисалы, класстагы, үйдөгү, электр приборлордогу жана алардын түзүлүштөрүндөгү ж.б.) информациялар боюнча аналитикалык талкууларды уюштура алуусу;

- шарттуу белгилер менен берилген информацияларды (мисалы, сүрөттөр, белгилер, көрсөткүчтөр, светофор ж.б.) талкуулоосу;

- информацияны алып жүрүүчүлөр жөнүндө түшүнүктөрдү берүүсү;

- информацияларды өлчөй билүүсү ж.б.

Бул аракеттер аталган бөлүмдү окуп-үйрөнүүнүн мазмунуна билгичтиктер жана көндүмдөр катары камтылышы зарыл.

– *Окутуунун каражаттары.* Окутуунун каражаттары – бул материалдык, техникалык, маалыматтык жана уюштуруучулук ресурстардын жыйындысы, алар окутуунун ар түрдүү методдорун камсыз кылуу үчүн пайдаланылат. Каражаттар ар кандай болушат жана деңгээлдери боюнча ар кандай түрлөргө бөлүнүшөт. Окуу жайынын деңгээлдери боюнча окутуунун каражаттары деп жабдылган аудиториялар, окуу кабинеттери, китепкана, компьютердик класстар, лингафондук кабинеттер ж.б. эсептелет. Окуу системасынын деңгээлинде (күндүзгү, кечки, дистанттык ж.б.) окутуу методдорунун жыйындысы, окуу мөөнөттөрү, утурумдук жана жыйынтык иш-чаралар кирет. Окутуу каражаттарынын ичинен эң маанилүүсү болуп окуу предметтеринин деңгээлиндеги каражаттар эсептелет. Буга кеп каражаттары (китептер, тексттердин жыйнактары, тапшырмалар жыйнагы ж.б.), визуалдык каражаттар (микроскоп, проектор ж.б.), аудио жана видео каражаттар (телевизор, видеомагнитофон, маалыматтык технологиялар ж.б.), сайттарда жайгашкан окуу-методикалык иштер кирет.

“Информатика” предметин окутууда окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн, биздин оюбузча, төмөндөгүдөй окутуу каражаттарынын болушу зарыл:

- компьютердик окутуучу программалар (электрондук китептер, тренажерлор, лабораториялык практикумдар, тесттер);
- мультимедиялык технологиянын негизинде түзүлгөн окутуучу программалар;
- интеллектуалдык окутуучу системалар;
- телекоммуникациялык каражаттар (электрондук дарек, телеконференциялар);
- электрондук китепканалар [151].

Окутуунун маанилүү каражаттарынан болуп методикалык камсыздоолор эсептелет. Мектептин окутуу процессин уюштурууда

методикалык камсыздоолорго өзгөчө көңүл бурулушу зарыл. Методикалык камсыздоолордун курамын төмөнкүлөр түзөт:

- электрондук окуу методикалык-комплекстер;
- методикалык колдонмолор;
- методикалык продукциялар (окуу колдонмолору, окутуу программалары) [191].

Албетте, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандырууда электрондук окуу методикалык камсыздоолордун ролу чоң. Компьютердик класстагы программалык каражаттардын (Paint, PowerPoit, AdobePhotoShop, AdobeFlashCS3, 3Dmax ж.б.) иштөө принциптери, мүмкүнчүлүктөрү окуучулардын бири-бири менен баарлашып иш алып баруусуна жардам бере алат. Компьютердик технологиянын негизинде объекттерди жандандырууда жана алардын реалдуу образдарын жаратууда AdobeFlashCS3 программасынын мүмкүнчүлүктөрү жогору. Бул программанын жардамында окуучулар тиешелүү коммуникативдүү тапшырмаларды аткара алышат. Бүгүнкү күнү бул программалардын улам жаңы версиялары пайда болуп, анын негизинде үн, графика, анимация процесстерин эркин башкарууга мүмкүнчүлүктөр жаралды. Мындай программалар окутуу процессинде гипертекст технологиясын пайдаланууда (электрондук китептер, окутуучу программалар, сайттар ж.б.), жандуу образдарды жаратууда, функция түзүү менен автоматташтыруу процесстерин ишке ашырууда өз жардамын тийгизе алат [14].

Компьютердик программалардын түшүндүрмөлөрү, графика, дизайн, фон, форматтардын кеңири мүмкүнчүлүктөрү окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышы үчүн ыңгайлуу жагдай түзөт.

- *Окутуунун методдору.* Педагогикалык адабияттарга ылайык, метод – бул коюлган максатка жетүүдө жана алдыга коюлган милдеттерди чечүүдө мугалим менен окуучунун биргелешкен ыкмасы [87; 132; 137].

Окутуунун методдорун системалаштырууда советтик окумуштуу-педагог Ю.К. Бабанскийдин эмгеги зор [10]. Билим берүүнүн жаңы парадигмасы пайда болгон сайын окутуунун методдору жаңы түрлөрү менен толукталып келет.

Акыркы жылдары билим берүү системасында интерактивдүү методдор кеңири пайдаланылып келүүдө. Интерактивдүү методдор окуучулар менен мугалимдин ортосунда тынымсыз өз ара аракеттешүүнү талап кылат. Интерактивдүү методдор окуучунун активдүүлүгүн, алган билимдерин чыгармачыл түрдө колдонуусун шарттайт. Интерактивдүү окутуунун негизги критерийлеринен болуп, формалдуу эмес талкуу жүргүзүү мүмкүндүгү, материалды эркин баяндай билүү, окуучунун өзүн эркин сезүүсү, коллективдүү аракеттерди талап кылган топтук тапшырмалардын колдонулушу, жазуу жүзүндөгү иштерди аткаруу, көрсөтмөлүүлүк, удаалаштык, жеткиликтүүлүк ж.б. эсептелет.

Мына ушундай критерийлерге негизделген биргелешип иштөөчү, ошондой эле техникалык каражаттарды кеңири пайдаланууга ылайыкталган методдор (жупташып иштөө, тизмелерди түзүү, кластер, синквейн, даймонд, дарак, убакыт чынжырчысы ж.б. стратегиялар) учурда республиканын мектептеринде колдонулуп келүүдө. Жаңы маалыматтык технологияларды окутуу процессинде колдонуу жаңы методдорду колдонууну талап кылат. Компьютер окуучунун окуу мотивациясын жогорулатуучу, чыгармачыл мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүүчү каражат болуп эсептелүүдө.

Азыркы күндө окутуу методдорунун төмөнкүдөй түрлөрү кеңири пайдаланылууда:

- окутуунун көрсөтмөлүү методдору;
- жарым-жартылай изденүү методу;
- изилдөө методу;
- изденүү методдору;
- өз алдынча иштөө методу;

- кабыл алынган билимдерди тереңдетүү жана бекемдөө методдору;
- ишмердүүлүктүн методу;
- билимди текшерүү жана баалоо методдору;
- практикалык көнүгүүлөр, практикалык иштер, лабораториялык иштер.

Аталган методдордон биздин изилдөөбүзгө түздөн-түз тиешеси бар болгон кээ бирлерине токтоло кетебиз.

Издөнүүчүлүк методу чыгармачылык менен эмгектенүүгө, үйрөтүүгө мүмкүндүк берет. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн изденүүчү методду ишке ашырууда мугалим төмөнкүдөй ыкмаларга колдонот: проблемалык абалды түзөт (суроо берет, эсептерди сунуштайт, эксперименталдык тапшырмаларды сунуштайт), түзүлгөн кырдаалды чечүү үчүн коллективдүү талкуу уюштурат, проблеманын чечилишин окуучулар менен бирдикте талкуулайт. Окуучуларга мугалим проблемалык тапшырмаларды сунуштайт. Мындай тапшырмаларды окуучулар өз алдынча изденүү жүргүзө ала турган учурда сунуштоо керек дешет адистер. Изденүүгө багытталган проблемалык тапшырмалар окуу материалын өздөштүрүү убагында дагы, окуу материалын бышыктоо учурунда дагы сунушталышы зарыл.

Ишмердүүлүк методу окуучунун өзүнүн аракети аркылуу билимдерге, билгичтиктерге ээ болуусун шарттайт. Кандайдыр бир жагдайды моделдөө, макетин тургузуу, аларды иштетүү процесси окуучулар үчүн зор пайдасын тийгизет. Ишмердүүлүк методун колдонууда мугалим окутуу процессин төмөнкүдөй уюштуруусу сунуш кылынат:

1. Окуучуларды окуу ишмердүүлүккө мотивациялоо. Окуучулардын кызыгуусун арттырып, «мен жасай алам» деген абалга алып келүү зарыл.

2. Актуалдашуу жана окуучунун аракеттенүү учурунда жеке кыйынчылыкка кептелүүсүн белгилеп алуу.

3. Кыйынчылыктын себебин жана ордун аныктоо. Эмне себептен окуучу кыйынчылыкка дуушар болуп атат – деген суроого жооп издөө.

4. Кыйынчылыктан чыгуунун проектисин түзүү. Бул этапта план түзүү, коллективдүү талкуулоо талап кылынат.

5. Проектти ишке ашыруу. Окуучу кыйынчылыктан чыгуунун жолун ишке ашырат.

6. Рефлексиялоо. Мында окуучу аткарган ишмердүүлүгү тууралуу өзүнчө ой-толгоосун билдирет.

Демек, бул методдорду пайдалануу менен окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусуна ыңгайлуу жагдайлар түзүлөт. Маалыматтык технологияны колдонуп окутууда кластер, вендин диаграммасы, «Балык» диаграммасы, идеялар дөңгөлөгү, «Дарак» методу, фильм менен иштөө, инсерт ж.б. стратегиялар пайдаланылат.

Изилдөөчүлүк методу окуучунун билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу, билимдерди системалаштыруу этабында колдонулушу зарыл. Бул учурда окуучуларга сунушталуучу чыгармачыл мүнөздөгү тапшырмалар өзгөчө орунду ээлеши керек. Мындай тапшырмалардын катарына – түшүнүктөргө аныктама берүү, аларды бөлүштүрүү, түшүнүктөргө көнүгүүлөрдү түзүү, практикалык маселелерди чыгаруу, түшүнүктөрдү колдонуу билгичтиктерин өркүндөтүү үчүн көнүгүүлөрдүн системасын иштеп чыгуу ж.б. кирет. Мындай тапшырмалар жалпы жонунан методикалык маңыздагы коммуникативдүү тапшырмалардын системасына биригиши керек.

Окутуу процессинде окуучунун коммуникациялык жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу үчүн төмөнкүдөй ыкмаларды сунуштоого болот:

1. Оозеки коммуникацияга багытталган ыкмалар:

- окуганын айтып берүүнүн бардык түрлөрү;
- окуу диалогуна катышуу;
- доклад жана кабар жасоо;

- ролдук жана иштик оюндар;
- талкуулоо, дискуссия жана диспут уюштуруу;
- ар кандай мероприятияларда алып баруучу болуу.

2. Жазуу коммуникациясына багытталган ыкмалар:

- сочинение, эссе жана жат жазуу;
- массалык маалымат каражаттарына макалаларды же кыскача кабарларды даярдоо;

– телекоммуникациялык тексттерди жана кабарларды даярдоо жана жөнөтүү;

- сочинениелердин конкурсунда катышуу ж.б..

– *Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптаныш деңгээлин баалоо.* Окуучунун билимин контролдоо жана баалоо окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикалык системасынын маанилүү бөлүгү болуп эсептелет. Мында социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптаныш деңгээли кандай болушу мүмкүн деген суроо туулат. 2014-жылы кабыл алынган жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартында социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктүн компоненттери белгиленип, алардын үч деңгээли көрсөтүлгөн. Бул, бир жагынан, мугалимдер үчүн, окуу процессинде бул компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн алуучу багыт болуп эсептелет. Экинчи жагынан, бул деңгээлдер окуучунун жетишкендигин баалоодо дагы таяна турган критерийлер болуп бере алат. Ушул белгилер аркылуу мугалим окуучунун окуу ишмердүүлүгүнө көзөмөл кылат жана анын деңгээли тууралуу маалыматтарды ала алат.

Мисал катары, стандартта көрсөтүлгөн 4 аспектинин ичинен “коммуникациялык кырдаалды талдоо” аспектигине көңүл бөлсөк, *биринчи деңгээлдеги* окуучулар төмөнкүдөй мүнөздөмөлөр менен айырмаланышат: стандарттуу коммуникациялык кырдаалда өз ролун жана өнөктөрдүн позицияларын аныктайт (мен киммин, кандай максаттар бар, катышуучулар

ким, алар жөнүндө эмне билем). *Экинчи деңгээлдеги* окуучуларда төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр байкалат: өз позициясын жана катышуучулардын позицияларын, алардын социалдык ролун жана ниеттерин сырттан берилген коммуникациялык максаттар менен салыштырат, алардын мүмкүн болуучу позицияларын, ролдорун, сүйлөө амплуасын жана ниеттерин аныктайт. Ал *эми үчүнчү деңгээлдеги* окуучулар – коммуникациянын жагдайын жана анын өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн өз алдынча баалайт жана божомолдойт деп белгиленген [97].

Окуучунун окуу жетишкендиктеринин деңгээлин аныктоо маселеси – бул педагогикалык баалоонун предмети. Баалоо – бул деңгээлди, даражаны же сапатты аныктоо. Окуучунун окуу жетишкендиктерин баалоо төмөнкүдөй максатта колдонулат:

- окуучунун окуу жетишкендигинин деңгээлин аныктоо;
- окуучунун билиминдеги, билгичтигиндеги жана көндүмүндөгү күчтүү жана начар жактарын аныктоо;
- бул же тигил окуучулардын тобунда кандай проблемалар орун алып жаткандыгын билүү;
- окуу жетишкендиктери менен байланышкан факторлорду аныктоо;
- окуу жетишкендиктеринин динамикасына көзөмөлдүк кылуу.

Окуучунун социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүгүн баалоо жана анын жетишкендиктерине көзөмөлдүк кылуу педагогикалык баалоонун жаңы ыкмаларын жана формаларын талап кылат. Окуучунун социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүгүн баалоодо төмөнкүлөргө негизги көңүл бурулушу зарыл:

- окуучунун өздүк жетишкендиги баалоонун аутенттүү формаларынын негизинде аныкталышы керек;
- окутуу процессинде мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучунун өнөктөштүк карым катнашы жана баарлашуунун диалогдук формасы баалоодо негизги орунду ээлөөсү зарыл;

– баалоодо окуучунун натыйжага жетүүгө карата вербалдык жана вербалдык эмес аракеттери эске алынышы керек;

– баалоодо окуучулардын өзүн өзү контролдоосуна жана өзүн өзү баалоосуна өзгөчө көңүл бурулушу зарыл.

Мына ушуларды эске алуунун негизинде окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн баалоо традициялык баалоонун алкагынан чыгып, инновациялык ыкмаларды жана формаларды колдонууга муктаж деп айтууга болот. Жогоруда аталган мамлекеттик стандартта окуучунун жетишкендиктерин баалоонун диагностикалык, форматтык жана жыйынтык түрлөрү келтирилген [97]. Баалоонун бул түрлөрүн колдонуу аркылуу окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн калыптангандыгын деңгээли аныкталат. Диагностикалык баа берүүнү колдонууда окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн алгачкы абалы аныкталып, бул деңгээлди жогорулатууга мугалим тиешелүү иш-чараларды көрөт. Бул деңгээлди аныктоонун негизинде окутуу процессине түзөтүүлөрдү киргизүүгө мугалимдин мүмкүндүгү артат.

Форматтык, же калыптандыруучу баа берүүдө окутуу процессинде окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгү канчалык деңгээлде өсүп жаткандыгы көзөмөлгө алынып турат. Бул аркылуу окуучунун прогрессин аныктоо, ошондой эле ийгиликтерге жетишүү үчүн сунуштарды иштеп чыгуу иш-аракеттери аткарылат. Мугалим форматтык баа берүү аркылуу окутуу процессин өз убагында коррекциялай алат, сабактын планына өзгөртүүлөрдү киргизет, окуучулар бул баалоонун негизинде өзүлөрүнүн иш планына өзгөртүү киргизүүгө, окуу ишмердүүлүгүнүн сапатын арттырууга мүмкүнчүлүк алат. Жыйынтык баа берүү окуучунун жетишкендигинин даражасын аныктоо үчүн, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптанышына тиешелүү баа коюу үчүн колдонулат.

Экинчи глава боюнча корутунду

Маалыматтык технологияларды колдонуунун шартында окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздерин түзүүгө арналган бул главада төмөнкүдөй кыскача корутундуларды жасоого болот:

Коммуникативдүүлүк адамдын инсандык багытталгандыгын талап кылат, ал инсандын социалдык жана нравалык салмагын, анын керек-жарагын, кызыгуусун, ишенимин жана идеалдарын аныктайт. Коммуникативдүүлүк адамдардын бири-бири менен ой жана сезим алмашуусун, тынчсызданууларынын сыртка чыгарылышын шарттайт. Инсандын коммуникативдүүлүгү тууралуу кеп кылганда анын кызыгуусунун, аткарыла турган баарлашуусунун бир максатка багытталгандыгы тууралуу билүүгө болот. Демек, коммуникативдүүлүк – бул активдүүлүк, эмоция, ишенимдүүлүк менен дагы мүнөздөлөт. Бул касиеттери белгилүү болгон адамды коммуникативдүү адам деп аташат.

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн маалыматтык технологиянын жардамы менен калыптандыруу маселесинин актуалдуулугу индустриалдык коомдон маалыматтык коомго өтүүнүн зарылдыгы, коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруу проблемаларын чечүү зарылдыгы, субъект-субъекттин баарлашуусу менен катар субъект-компьютер жана субъект-компьютер-субъект баарлашуусунун пайда болушу менен мүнөздөлөт. Азыркы учурда маалыматтык технологиялар коммуникация жүргүзүүнүн маанилүү каражаты болуп калды. Демек, окуучунун социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүгүн бул каражаттар аркылуу калыптандыруунун тиешелүү жол-жоболору иштелип чыгуусу зарыл.

Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууда төмөнкүдөй педагогикалык шарттардын болушу максаттуу: *ресурстук*

шарттар (маалыматтык технологиялар, Интернет ресурстары, Web-сайттар, аппараттык жана программдык каражаттар); *методикалык шарттар* (коммуникативдүү тапшырмалар, сабактын презентациялары, проекттик тапшырмалар, текшерүү каражаттары); *уюштуруучулук шарттар* (окуучунун мотивациясы, окуучунун баарлашууга муктаждыгы, мугалимдин даярдыгы)

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселеси, бир четинен инновациялык, экинчиден татаал маселелердин бири. Аны калыптандырууда окутуунун максатынан баштап, окуучуда бул компетенттүүлүктүн калыптанышынын деңгээлин текшерүүгө чейинки этаптары тыкандык менен иштелип чыгышы зарыл жана бул процессти мугалим көзөмөлгө алып туруусу тийиш. Ошондуктан биздин изилдөөнүн милдетине ылайык, бул компетенттүүлүктү калыптандыруунун методикалык системасы иштелип чыгуусу тийиш. Биздин изилдөөдө маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикалык системасы иштелип чыкты.

ГЛАВА 3. ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДҮҮ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПРИКЛАД-ДЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

3.1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн калыптануу деңгээлдери жана аларды баалоонун критерийлери

Жогоруда биз карап өткөндөй, бул түшүнүккө бир нече илимдин алкагынан алынып аныктамалар берилген, а түгүл бир илимдин алкагынан эле бир нече, кээде бири-биринен кескин түрдө айырмаланган аныктамалар берилген. Филология илиминин алкагында, тилди окутуу предметтеринин алкагында (кыргыз тилин окутуу, чет тилдерин окутуу ж.б.) дагы бул түшүнүккө ар кандай позицияда аныктама берилет. Мындан тышкары, тилди окутууда жаш өзгөчөлүктөрдү эске алуу жагдайы дагы бул түшүнүктүн аныктамасын түзүүгө өз таасирин тийгизет. Ошол себептен, изилдөөнүн натыйжасында биз, «социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк» түшүнүгү “түйүндүү компетенттүүлүк” түшүнүгүнүн алкагына кирген түшүнүктөрдүн ичинен татаал түшүнүк экенине күбө болдук.

Изилдөөнүн бул бөлүгүндө, биз, жогорудагы иштелип чыккан методикалык системаны ишке ашыруунун натыйжасында окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн калыптанган деңгээли кандай болмокчу жана аларды кандай критерийлерге таянуу менен баалоого болот деген суроого жооп берүүнүн аракетинде болмокчубуз. Бул, албетте, негизги мектептин окутуу процесси менен тыгыз байланышкан маселелер болуп эсептелет жана мектеп мугалимдеринин бул багытта баалоо иштерин туура жүргүзүүгө тиешелүү жардам көрсөтө алат.

Окуу процессине компетенттүүлүк мамиле кылуу – окутуунун максатын коюудан баштап, анын жыйынтыгын алууга чейинки этаптарда окуучунун компетенттүүлүгү негизги көңүл борборунда болуусун талап кылат. Мында окуучунун өздөштүргөн билимдерин турмуштук кырдаалдарда

ишке ашыруу, анын интегративдүү сапаттарын калыптандыруу окутуунун эң негиздүү милдетинен деп эсептелет. Мына ушундай билимдер менен билгичтиктердин негизинде окуучунун жөндөмү калыптанат, бул жөндөм окуучунун ар кандай абалда өзүн реализациялай алуусун түптөндүрөт. Ал эми ушул абалга жеткен окуучу компетенттүүлүккө ээ болгон окуучу деп эсептелет. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу процесси дагы ушул этапты басып өтүүгө тийиш.

Бул маселени иликтөөдө, эң алгач, окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгү анын кандай аракеттеринен байкалат деген суроого жооп издөө зарыл. Бул учурда биз социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн касиеттери, мүнөздөмөлөрү, анын белгилери, камтып турган элементтери тууралуу сөз кылабыз. Андан кийин, окуучу бул элементтерди кандайча ишке ашырат жана ал кандай аракеттерди аткара алат – мына ушул суроого жооп берүү зарыл. Окуучу кээ бир аракеттерди туура жана так аткарат, кээ бирлерин эске албай калат, же жетишерлик түрдө аткара албайт. Бул учурда биз социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптаныш деңгээлдери тууралуу сөз кылган болобуз.

Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн деңгээлдери кандай болушу мүмкүн жана ал деңгээлдер окуучунун натыйжалуу ишмердүүлүгүн кантип туура жана так мүнөздөй алат – мына ушул маселенин туура чечилиши маанилүү болуп эсептелет. Бул маселени педагогика илиминдеги жетишкендиктерге таянып туура чечүү изилдөөнүн негиздүү милдеттеринен деп айтууга болот. Бул маселени илимий негизде чечүү үчүн биз педагогикалык адабияттарда изилденген «өздөштүрүүнүн деңгээли» түшүнүгүнүн маңызын иликтөөгө өтөбүз.

Педагогикада «өздөштүрүүнүн деңгээли» түшүнүгү XX кылымдын 50-жылдарынан баштап изилдөөгө алына баштаган. Эң биринчи бул маселени изилдөөгө атайын көңүл буруп, «окутуунун максаты» түшүнүгүнүн

алкагында иликтөө жүргүзгөн америкалык окумуштуу Б. Блум болуп эсептелет [197]. Азыркы учурда ата мекендик жана чет элдик изилдөөчүлөр педагогика илиминде максат коюу, окуучунун билим деңгээлин баалоо маселесин чечмелөөдө Б. Блумдун эмгегине кайрылышат [6; 41; 79; 104; 184 ж.б.]. XX кылымдын 70-жылдары өздөштүрүү деңгээли тууралуу изилдөөлөрдү советтик окумуштуулар В.П. Беспалько, В.Н. Максимова, В.Г. Королева, В.В. Краевский, В.В. Гузеев, В.П. Симонов ж.б. уланткан.

В.П. Беспалько «өздөштүрүү деңгээли» түшүнүгүнө төмөнкүдөй аныктама берген: «бул – коюлган милдеттердин классын чечүү үчүн окуучулардын окуп-үйрөнүү объектисин колдонуу менен байланышкан максаттуу аракеттерди аткаруу жөндөмдүүлүгү» [19, 45-б.]. Советтик педагогикада ал алгачкы жолу окутуунун максатын окуучунун өздөштүрүү деңгээли аркылуу туюнтуу керектиги тууралуу өз оюн айткан. Өздөштүрүү деңгээлинин маанисин ал эки мааниде түшүнүүнү сунуштаган: биринчиси, өздөштүрүү деңгээли – бул мазмуну боюнча айырмаланган окуучунун ишмердүүлүгү (процесс); экинчиси, окуу материалын өздөштүрүү боюнча окуучунун ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы (натыйжа). Өзүнүн эмгегинде ал төрт деңгээлди сунуштаган:

1. Таанышуу деңгээли (окуучу билим менен таанышуу көндүмүнө ээ болот);
2. Кайра калыбына келтирүү деңгээли (окуучу билим-копияга ээ болот);
3. Билгичтиктер жана көндүмдөр деңгээли (окуучу билим-билгичтикке ээ болот);
4. Трансформация деңгээли (окуучу билим-трансформацияга ээ болот).

И.Я. Лернер, В.В. Краевский жана М.Н. Скаткин окуу материалын өздөштүрүүдө окуучу төмөнкүдөй үч деңгээлдин бирине жетише алат деп эсептешкен:

1-деңгээл – окуучунун билимдерди аң-сезимдүү кабыл алышы жана эске сактоосу;

2-деңгээл – окуучунун билимдерди окшош абалда, үлгү менен колдонууга даяр болушу;

3-деңгээл – окуучунун билимдерди жаңы, күтүлбөгөн абалда чыгармачылык менен колдонууга даяр болуусу [47].

Окумуштуулардын мындай үч деңгээлди сунуштоосун традициялык «канааттандыруу», «жакшы» жана «эң жакшы» баалоо системасына карата ылайыктоо максатын көздөгөнүн байкоого болот.

Дагы бир орус окумуштуусу В.В. Гузеев үч деңгээлди сунуштаган. Биринчи деңгээлди ал минималдуу деңгээл деп атап, аны билим берүүнүн мамлекеттик стандартына дал келет деп белгилеген [41]. Экинчи деңгээл «жакшы» деген баага дал келип, жалпы деңгээл деп аталган. Үчүнчү деңгээл илгерилеген (продвинутой) деп аталат да, анын мазмуну «эң жакшы» деген баага дал келет.

Өздөштүрүү деңгээли боюнча жогоруда аталган изилдөөлөрдү негиз кылып алышып, окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун натыйжаларын баалоо маселесине арналган изилдөөлөрдө окумуштуулар бир нече вариантты сунушташат.

Л.Н. Булыгина мектеп окуучуларынын коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн беш деңгээлин бөлүп көрсөткөн:

– *рецептивдүү деңгээл* – бул деңгээл окуучунун өзүнүн биологиялык жашоосуна керек болгон объектилерге жана предметтерге болгон муктаждыктарын билгизет, мында окуучунун коммуникативдүүлүгү жана өз алдынчалуулугу төмөн, анын жүрүм туруму мажбурланып адаптацияланууга негизделген;

– *конформдуу деңгээл* – бул деңгээл окуучунун өзгөчөлүгү сырткы факторлордун таасири менен калыптангандыгын көрсөтөт. Коммуникация процессиндеги жүрүм турумдун формасы конформизм (ыңгайлашкандык,

макулдашкандык) жана социалдык мимикрия (тууроо, курчап турган чөйрөгө ыңгайлашуу) менен мүнөздөлөт;

– *репродуктивдүү деңгээл* – курчап турган чөйрөнү эске алуу менен окуучу коммуникация процессинде дифференцирлүү түрдө аракеттене баштайт. Коммуникациядагы өз алдынчалуулугу анын репродуктивдүүлүгү менен гана чектелет (текшерилген социалдык шаблон гана кайра калыбына келтирилет);

– *продуктивдүү деңгээл* – окуучунун коммуникативдүү кырдаалдагы жүрүм туруму өз алдынчалуу болот, ал өз позициясын адресаттын кызыкчылыгын эске алуу менен оозеки, жазуу формаларында билдире алат;

– *креативдүү деңгээл* – окуучунун социалдык коммуникациядагы муктаждыктарынын доминантасы менен мүнөздөлөт. Анын инсандык маңызы сырткы баалоо менен эмес, өздүк баалуулуктары менен аныкталат, алардын ичинде кызматташтык жана жоопкерчилик алдыңкы позицияны ээлейт [27].

С.В. Титованын 2009-жылы жарык көргөн эмгегинде коммуникативдүү компетенттүүлүктүн төрт деңгээли келтирилген [89]:

– *биринчи деңгээл* – аңдалып сезимделбеген (неосознанная) компетенттүүлүк. Бул деңгээлде окуучунун ишмердүүлүгү мугалимдин шыбырап айтып берүүсүнүн (подсказка) негизинде уюштурулат. Бул деңгээл окуучунун жалпы окуу түшүнүктөрүн өздөштүрүү жана окуу ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын өздөштүрүү учурунда кыйналуусунун учурунда келип чыгат;

– *экинчи деңгээл* – репродуктивдүү деңгээл. Бул деңгээл окуучунун лингвистикалык билимин жана аны жетишерлик эмес колдонуусун мүнөздөйт. Репродуктивдүү ишмердүүлүк эстеги сакталган билимдер менен, же алгоритм боюнча гана аткарылат. Мугалим окуучунун жөнөкөй ой жүгүртүү операцияларын аткаруусун талап кылуучу эсептерди

ийгиликтүү аткаруусун, жана ошондой эле окуучулардын ортосунда көз карандысыз ой айтууларды күтөт.

– *үчүнчү деңгээл* – продуктивдүү ишмердүүлүк. Бул деңгээлде окуучулар жетишерлик деңгээлде лингвистикалык билгичтиктерге ээ болушат: талдоо, синтездөө, салыштыруу, жалпылоо методдоруна. Мында лингвистикалык билимдерди жана билгичтиктерди синтездөө таанып билүүнүн куралы катары колдонулат. Бул деңгээлдеги окуучуларга өз алдынча продуктивдүү ишмердүүлүк мүнөздүү, булар өз алдынча түзүлгөн алгоритм боюнча аткарылат. Мугалим окуучулардын өзүлөрү ачылышын, баарлашууда жана окууда болсун, жекече продуктусун түзүүдө болсун социалдык жактан реализацияланышын каалайт;

– *төртүнчү деңгээл* – чыгармачылык компетенттүүлүк деңгээли. Мында окуучу өзү өздөштүргөн билимдердин, билгичтиктердин, баалуулуктардын жана маңыздардын негизинде чыгармачыл өз алдынча ишмердүүлүктү аткарат. Окуучу берилиштерди жалпылоону жана чыгармачыл ой жүгүртүүнү талап кылган милдеттерди коет жана аткарат, жаңы чындыкты издөө үчүн башканы түшүнүүгө далалаттанат, социалдык жоопкерчиликти даңазалайт.

Ушундай эле деңгээлди жана ушундай эле мүнөздөмөлөрдү М. Менькина өз изилдөөсүндө сунуштайт [112].

Изилдөөчү В.А. Тищенко [165] окуучулардын коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун репродуктивдүү, продуктивдүү жана чыгармачыл деңгээлдерин сунуштайт. Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартында дагы үч деңгээл сунушталат:

– *биринчи деңгээл* (репродукциялык) окуучулардын үлгүлөрдү (аракеттерди аткаруунун дайындалган алгоритми) жолдой билиши менен мүнөздөлөт;

– *экинчи деңгээл* (продукциялык) курамы боюнча жөнөкөй иштерди аткаруу, ишмердиктин өздөштүрүлгөн алгоритмин башка кырдаалдарда колдонуу жөндөмү менен мүнөздөлөт;

– *үчүнчү деңгээл* (креативдик) өз алдынча конструкциялоо жана негиздөө элементтери менен татаал курамдагы ишмердикти жүзөгө ашырууну түшүндүрөт [97].

Биздин оюбузча, бул деңгээлдерди бир аз чечмелөө зарыл. Биздин максатыбыз, ушул деңгээлдерди багыт кылып алуу менен, маалыматтык технологияларды колдонуунун шартында окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн деңгээлдерин аныктап чыгуу. Мисалы, биринчи деңгээл алгоритмдик аракеттерди аткаруу менен чектелет деп айтылышында кандай маалыматтык технологияларды колдонуу менен окуучулар кандай аракеттерди алгоритмдик нукта аткара алат жана кандай аракеттер бул деңгээлге мүнөздүү эмес, мына ушуларды ирети менен тактап алуу зарыл. Ар бир деңгээл боюнча мындай иш-аракеттерди алдын ала аныктап алуу «Информатика» предметин окутууда мугалимдин дагы, окуучунун дагы туура багыт алуусуна көмөк көрсөтөт.

Биринчи деңгээл – репродуктивдүү деңгээл, бул окуучунун ишмердүүлүгүн үлгү, берилген алгоритм аркылуу аткарылышын мүнөздөйт. Бул деңгээлде окуучу маалыматтын, коммуникациянын, коммуникативдүү билим жана билгичтиктердин маңызын жана баалуулугун түшүнө албайт. Маалыматтык технологияларды пайдалануу менен коммуникативдүү аракеттерди аткаруусу мугалимдин көрсөтмөсүнүн гана негизинде ишке ашырылат. Бул аткарган иштерин окуучу алгоритмдик көрсөтмөнүн чегинде гана түшүндүрүп бере алат. Андан тышкары, компьютердик технологиянын башка мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууга, компоненттерин колдонууга ынтызарлыгы жок, өзүнүн чыгармачылыгы, демилгелүүлүгү байкалбайт. Окуучу бул аракеттерди башка кырдаалдарда пайдалана албайт.

Экинчи деңгээл – продуктивдүү деңгээл, бул алгоритмдик деңгээлге караганда жогору, мында окуучу аракеттерди жөн гана инструкция боюнча аткарып тим болбостон, бул аракеттерди башка абалда колдонууга ниеттенет жана колдонот. Демек, окуучуда маалыматтарды жаңы абалга колдонуу, анын негизинде кайра жаңы маалыматтарды алуу боюнча мотиви, кызыгуусу жана муктаждыгы бар. Баарлашуунун закон ченемдүүлүгүн жана принциптерин билет жана өз алдынча ишке ашыра алат. Башка адамдар менен баарлашууга, маалыматтык технологиялардын мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууга (электрондук почта, телеконференция ж.б.) жана анын негизинде продуктивдүү ишмердүүлүктү аткарууга жөндөмү бар. Демек, окуучу өз алдынча коммуникативдүү ишмердүүлүктү пландаштыра алат жана аны өз алдынча ишке ашыра алат. Коммуникациянын бир нече түрүн өз алдынча ишке ашырууга жөндөмдүү.

Үчүнчү деңгээл – креативдүү ишмердүүлүктүн деңгээли. Мында окуучу татаал курамдагы ишмердикти жүзөгө ашыруу үчүн кандай аракеттерди аткара алат жана кандай ойлоно алат деген суроого жооп берүү зарыл. Бул деңгээлдеги окуучу – чыгармачыл окуучу, ал дайыма изденүүнүн үстүндө болот. Демек, мурда калыптанган билгичтиктерин жана жөндөмдүүлүктөрүн жаңы, тааныш эмес абалда чыгармачылык менен колдонот жана жаңы жыйынтык алат. Окуучу маалыматтын, коммуникативдүү ишмердүүлүктүн баалуулугун түшүнөт жана өзүнүн коммуникативдүү ишмердүүлүгүн андан ары өнүктүрүү зарылдыгын сезет. Бул деңгээлдин негиздүү мүнөздөмөсүнөн болуп, жогорку автоматизм, айрым операциялардын жогорку деңгээлде аткарылышы, окуучунун коммуникативдүү кырдаалдын келечегин көрө билүүсү эсептелет.

«Информатика» предметин окутуу процессинде окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу ишмердүүлүгүн ишке ашырууда биз ушул үч деңгээлди негиз кылып алмакчыбыз.

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн калыптанышынын деңгээлин баалоо үчүн критерийлер иштелип чыгышы кажет. Мындан, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн кайсыл элементтерин колдонуунун натыйжасында окуучунун баасы келип чыгып аткандыгы байкалат. Критерийлер окуучунун окуу жетишкендиктерин баалоонун объективдүүлүгүн камсыз кылат. Мындай критерийлердин иштелип чыгышы окуучулар үчүн дагы өзүнүн жетишкендиктерин өз алдынча баалоого, окуучу менен мугалимдин баалоо натыйжаларынын иденттүүлүгүн камсыз кылууга өбөлгө түзөт [6; 72; 107; 149].

Сөздүктөрдө «Критерий» термини төмөнкүчө чечмеленет: «критерий – бул белги, анын негизинде баалоо жүргүзүлөт, бир нерсени аныктоо, бөлүштүрүү же ишке ашырылат» [121; 156; 195]. Критерийлер окутуунун максатын аныктоонун натыйжасында иштелип чыккан микро максаттар, же болбосо милдеттер. Критерийлерди окуучунун иш-аракеттери түрүндө жазып чыгуу – бул көрсөткүчтөрдү иштеп чыгуу болуп эсептелет. Критерийлердин көрсөткүчтөрү аркылуу максаттын аткарылыш деңгээли аныкталат [78].

Демек, окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун деңгээлин аныктоо үчүн критерийлерди иштеп чыгуунун жана аларды окутуу процессинде максаттуу түрдө колдонуунун ролу чоң. Критерийлер окуучуларга алдын ала маалымдалышы керек. Окуучулар бул критерийлер аркылуу, биринчиден, өзүнүн билим деңгээлин өз алдынча баалай алат (өздүк баалоо), экинчиден, классташтарынын билимин баалай алат (жуптук баалоо). Мугалим дагы мурдатан даярдалган критерийлер аркылуу баалоо менен баалоонун объективдүүлүгүн камсыз кылат. Мугалимдин баалоосуна нааразы болгон окуучулардын саны кескин төмөндөйт.

Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн деңгээлин баалоого карата окумуштуулар, методисттер, нормативдик документтер кандай критерийлерди сунушташат?

Е.А. Шумилова социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн критерийлери катары анын структуралык компоненттеринин калыптануу даражасын белгилейт [187]:

- коммуникативдүү дисциплиналардын тармагындагы теориялык билимдердин калыптануу даражасы;
- коммуникативдүү жана уюштуруу билгичтиктеринин калыптануу даражасы;
- коммуникативдүү өз алдынча контролдоонун калыптануу даражасы;
- конфликттүү кырдаалдан продуктивдүү түрдө чыгуу билгичтиктеринин калыптануу даражасы;
- кептин коммуникативдүү сапатынын калыптаныш даражасы;
- эмпатиянын калыптануу даражасы.

О.В. Яковлева келечектеги мугалимдердин коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун төмөнкүдөй критерийлерин сунуштайт [189].

1. Жазуу кебинин өнүгүү деңгээлинин критерийлери:

- жазуу тексттеринин ар кандай түрлөрүн түзүү билгичтиги;
- сабаттуулук;
- педагогикалык терминологияны билүүсү.

2. Маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын каражаттарын өздөштүрүүнүн критерийи катары коммуникативдүү милдеттерди аткаруу үчүн бул каражаттарды өз алдынча колдонуунун даражасы.

3. Мотивациясынын калыптануу деңгээлинин критерийлери:

- тапшырмаларды аткаруунун сапаты;
- тапшырмаларды аткарууга кызыгуусунун даражасы.

Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартында социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн аспектилеринин жогоруда келтирилген үч деңгээли боюнча критерийлери

берилген [97]. Бул ар бир предмет боюнча окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууда жана анын калыптанышын баалоодо багытталышы болуп бере алат. Экинчиден, бул критерийлер жалпылыктуу түрдө формулировкаланган жана ал жыйынтыктоочу аттестацияны уюштурууга ылайыктуу.

Бул деңгээлдерди жана критерийлерди эске алуу менен ар бир предмет боюнча мамлекеттик стандарттар иштелип чыккан. Бул стандарттарда дагы предметтин өзгөчөлүгүнө жараша социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн элементтери жазылып чыккан. Ар бир окуу предмети боюнча социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн мазмуну жана структурасы талдоого алынып, предметтин өзгөчөлүгүнө жараша булардын аспектилер иштелип чыккан.

Окумуштуу А.М. Мамытов физкультура сабагында окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн көрсөткүчү катары төмөнкүлөрдү белгилеген:

- окуучунун өзү теңдүүлөрү менен өз ара аракеттенүүсү, жекече, топто жана жупта аракеттенүү билгичтиги;
- буйрукка жана командага ылайык түшүнүү жана аракеттенүү;
- өз оюн туюнтуу, көңүлүндө калган таасирин айтуу билгичтиги;
- башка маданияттын адамдары менен оюн жана окуу карым-катнаштарын түзүү билгичтиги;
- этиканын нормаларын сактоо билгичтиги;
- коопсуз жашоо ишмердүүлүгүнүн көндүмдөрү [106].

Ушул сыяктуу талкуулоолордун негизинде негизги мектептин 5-9-класстары үчүн «Информатика» предмети боюнча предметтик стандарт иштелип чыгып, Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн критерийлери жогоруда көрсөтүлгөн үч деңгээл боюнча иштелип чыккан [74, 14-15-бб].

Репродуктивдүү деңгээлдин критерийлери:

- күнүмдүк турмуш менен байланышкан маалыматтарды талкуулоо иш-аракетине активдүү катышуу;
- жеке турмуштук тажрыйбасынан алынган алгоритмдерге мисал келтирүү;
- компьютерди адамдын коом ичиндеги маалыматтык ишмердүүлүгүнүн куралы катары көрсөтүү.

Продуктивдүү деңгээлдин критерийлери:

- комплекстүү Web-долбоорлор менен топтун ичинде иштөө жөндөмдүүлүктөрүн колдонуу;
- тармактык программаны жана аппараттык камсыздоону колдонуу;
- видеофайлдарды иштеп чыгуучу программаларды жана видео (видеоролик) менен иштөө редакторун колдонуу менен топтук долбоорлорду жаратуу;
- жеке жана топ ичинде графикалык долбоорлорду жаратуу;
- плакаттарды жана презентацияларды жасоо менен командалык-долбоордук иштерге катышуу.

Креативдүү деңгээлдин критерийлери:

- инструменталдык программалык каражаттардын жетишкендиктери менен кемчиликтерин аныктоо боюнча топтук талкууларга катышуу;
- моделдөөчү объектинин моделинин, дегеле моделдөөнүн максатына ылайык келүүсүн баалоо;
- жөнөкөй электрондук схемаларды анализдөө;
- катышуучулардын же өзүнүн кызыкчылыгында коммуникацияны колдонуунун алгылыктуу жана кемчилик жактарын анализдөө;
- өзүнүн (же башканын) ишмердүүлүгүнө карата аргументтүү бүтүм чыгаруу.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамынын 5-беренесине жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-

июлундагы «Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандартын бекитүү жөнүндөгү» №403 Токтомуна ылайык иштелип чыккан “Информатика” предметинин стандартында 5-класстан 9-класка чейин окутула турган предмет төмөнкүдөй мазмундук багыттарга бөлүнгөн:

1. Информация жана информациялык процесстер.
2. Компьютер.
3. Алгоритм жана программалоо.
4. Информациялык-коммуникациялык технологиялар.

Бул мазмундук багыттардын түйүндүү компетенттүүлүктөрү (анын ичинде социалдык-коммуникативдүү), андан кийин алардын күтүлүүчү натыйжалары критерийлер түрүндө иштелип чыгып, булар 5-класстан 9-класка чейин бөлүштүрүлгөн. Бул стандарттагы келтирилген критерийлерди биз азыркы учурда колдоно албайбыз, анткени стандарт 2017-жылдан баштап ишке киргизилет. Келечекте окуучунун түйүндүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда ушул стандартты негиз кылып алууга болот.

Базистик окуу планынын мамлекеттик компонентине ылайык, жалпы орто билим берүүнүн негизги жана жогорку баскычтарында “Информатика” предметине төмөндөгүдөй окуу жүктөмү аныкталган: негизги класста (5-9-класстарда) – жумасына 1 саат, окуу жылына 34 саат каралган. Жогорку класста да (10-11-класс) – жумасына 1 сааттан бөлүнгөн.

Ал эми “Информатика” предметинин азыркы аракеттеги программасы боюнча айта кете турган болсок, жакында, 2015-жылы 7-9-класстын “Информатика” предмети боюнча программанын жаңы варианты иштелип чыккан [75]. Программада 7-класс боюнча 5 бөлүмдү, 8-класста 4 бөлүмдү, 9-класста 5 бөлүмдү окуп-үйрөнүү пландаштырылган. Бардыгы болуп үч жылда окуучулар 14 бөлүмдү окуп-үйрөнүүлөрү тийиш. Ар бир класс боюнча тиешелүү бөлүмдөрдү өздөштүрүүдө окуучулар ээ боло турган түйүндүү компетенттүүлүктөр иштелип чыккан. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк биздин изилдөөнүн предмети

болгондуктан, негизги көңүлдү ушул компетенттүүлүктүн иштелип чыгышына бөлүк.

Мисалы, 7-класстын “Информация жана информациялык процесстер. Информацияны берүү» аттуу бөлүмүндө төмөнкүдөй түшүнүктөр өздөштүрүлөт: «*Информатика предметине киришүү*», «*Информация жөнүндө түшүнүк*», «*Информациянын касиеттери*», «*Коомдогу жана жаратылыштагы информациялык процесстер*», «*Информациянын булактары жана аларды колдонуунун ыкмалары*», «*Илимдеги, жаратылыштагы жана техникадагы информация*», «*Адам жана информация*», «*Техникадагы информациялык процесстер*», «*Тилдин жардамы менен информацияны коддоо*», «*Ар түрдүү белгилердин системаларынын жардамы менен информацияны коддоо*», «*Информацияны өлчөө*», «*Информацияны өлчөөнүн бирдиктери (байт, килобайт, мегабайт, гигабайт, терабайт)*», «*Информациянын санын аныктоодогу алфавиттик мамиле*», «*Билдирүүлөрдөгү информациялардын саны*».

Бул түшүнүктөрдү өздөштүрүүдө окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун төмөнкүдөй критерийлери келтирилген:

- күндөлүк турмушта кездешүүчү же өздөрү катышып жүргөн чөйрөлөрдөгү информациялар тууралуу талкууларга активдүү катышышат;
- информацияларды берүү үчүн ар түрдүү объектилерди тандай алышат;
- жандуу жаратылыштагы, техникадагы жана социалдык (мектеп, үй-бүлө ж.б.) системадагы информациялык процесстерге болгон мамилелерди анализдей алышат [75, 23-24-бб].

Биздин оюбузча, бул критерийлер бир аз тактоолорго муктаж. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн негизги мүнөздөмөлөрүн эске алуу менен, критерийлерди кайрадан карап чыгуу зарыл. Мисалы, бул келтирилген критерийлерге вербалдык жана вербалдык эмес баарлашуунун

мүнөздүү белгилерин, маалыматтарды ар кайсы булактардан (китепканадан, сөздүктөрдөн, гезит-журналдардан, компьютерден, электрондук документтерден, Интернеттеги издөө системаларынан ж.б.) издей алуу билгичтиктери, өз оюн жыйынтыктай билүүсү кошумчалануусу зарыл. Бул учурда 7-класстын «Информатика» жана «Информациялык технологиялар» предметинин “Информация жана информациялык процесстер. Информацияны берүү» аттуу бөлүмүн өздөштүрүүдө социалдык-коомуникативдүү компетенттүүлүктүн көз карашынан алып караганда төмөнкүдөй критерийлер максаттуу болмокчу:

- күндөлүк турмушта кездешүүчү же өздөрү катышып жүргөн чөйрөлөрдөгү информациялар тууралуу талкууларга активдүү катышышат;

- информацияларды берүү үчүн ар түрдүү объектилерди тандай алышат;

- жандуу жаратылыштагы, техникадагы жана социалдык (мектеп, үй-бүлө ж.б.) системадагы информациялык процесстерге болгон мамилелерди анализдей алышат;

- информациялык процесстерди өздөштүрүүдө окуучулар менен вербалдык жана вербалдык эмес баарлашууга катыша алат;

- тиешелүү информацияларды ар кайсы булактардан (китепканадан, сөздүктөрдөн, гезит-журналдардан, компьютерден, электрондук документтерден, Интернеттеги издөө системаларынан ж.б.) издей алат;

- топто иштөөнүн жыйынтыгында өз оюн жыйынтыктай алат.

Биздин изилдөөдө 7-класстын «Информатика» жана «Информациялык технологиялар» предметинин программасында ар бир бөлүм боюнча келтирилген критерийлер талдоого алынып, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн негизги мүнөздөмөлөрүн камтуу менен жана маалыматтык технологияны колдонуунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кайра такталып чыкты (2-Тиркеме). Биздин эксперименталдык изилдөөдө ушул критерийлер колдонулду.

3.2. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата абалды аныктоочу жана изденүүчү эксперименттер

Педагогикалык изилдөөлөрдү жүргүзүүгө арналган атайын адабияттарда педагогикалык эксперимент – изденүүчүнүн иштеп чыккан божомолун, же теориялык натыйжаларын практикада негиздөө жана текшерүү максатында окуу-тарбия процессинде атайын уюштурулган педагогикалык ишмердүүлүк деп белгиленет [61; 80; 117; 118; 140; 176;]. Биздин дагы окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу боюнча изилдөөдө аныкталып чыккан теориялык жоболордун негиздүүлүгүн, педагогикалык шарттарды колдонуунун эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн педагогикалык экспериментти уюштуруу зарылдыгы келип чыкты.

Педагогикалык экспериментти уюштуруунун ырааттуулугун камсыз кылуу максатында алгач экспериментти уюштуруунун максаты жана милдеттери аныкталып, программасы түзүлдү. Эксперименталдык изилдөөнүн максаты болуп эксперимент уюштурулуучу мектептерде тиешелүү педагогикалык шарттарды камсыз кылуу менен бирге экспериментке катышкан окуучулардын “Информатика” предмети боюнча социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга көзөмөл жүргүзүү эсептелет.

Эксперименталдык ишти жүргүзүүнүн максатына ылайык төмөндөгү милдеттер белгиленген:

1. Кыргыз Республикасынын негизги мектептеринде компьютердик технологиялар менен жабдылышын абалын жана окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун учурдагы абалын иликтөө.

2. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууда изденүүчү экспериментти жүргүзүү үчүн мектептерди аныктоо жана алардын педагогикалык шарттарын камсыздоо.

3. Коммуникативдүү тапшырмаларды колдонуу менен окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата изденүүчү экспериментти уюштуруу.

4. Эксперименталдык жана контролдук класстарды аныктоо жана эксперименталдык класстарга социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн негизги түшүнүктөрү боюнча түшүндүрмөлөрдү берүү менен окутуу процессин уюштуруу (окутуучу эксперимент).

5. Эксперименталдык изилдөөнү жыйынтыктоо.

Эксперименталдык изилдөөнү жүргүзүүдө төмөндөгү илимий методдор пайдаланылды:

- изилдөө темага тиешелүү изилдөөлөрдүн эксперименттик иликтөөлөрүнө талдоо жүргүзүү;
- окуучулардын окуу жетишкендиктерин текшерүү;
- алынган маалыматтарды анализдөө, системалаштыруу;
- окуучулардын социалдык-маалыматтык компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышына байкоо жүргүзүү;
- иштелип чыккан методикалык системанын эффективдүүлүгүн текшерүү үчүн математикалык-статистикалык методдорду колдонуу.

Эксперименталдык иликтөөнү натыйжалуу уюштуруу максатында, изилдөө темага байланышкан эмгектердин эксперименталдык иликтөөлөрүнө, алынган натыйжаларына талдоо жүргүзүлдү [12; 28; 44; 83; 103; 165; 185]. Мындай талдоолор бизге эксперименталдык иликтөөнү илимий негизде жүргүзүүгө, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптанышын илимий методдордун негизинде ишке ашырууга мүмкүндүк түздү.

Изилдөөдө коюлган милдетке ылайык, иштелип чыккан методикалык системанын эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн педагогикалык эксперимент уюштурулду.

Экспериментти уюштуруунун алдында Кыргыз Республикасынын мектептеринин маалыматтык технологиялар менен камсыз болушунун абалы, биз талдоо жүргүзгөн мектептерде социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун абалы кандай экендиги иликтенди. Абалды аныктоо максатында биз төмөнкүдөй эки багытта иш жүргүздүк. Биринчиси, Кыргыз республикасынын жалпы билим берүүчү мектептеринин маалыматтык технологиялар менен камсыз болушунун абалы, аларды окутуу процессинде пайдалануунун деңгээлдери иликтенди. Экинчи багытта иш алып барууда, биз талдоо жүргүзгөн мектептерде социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү негизги мектептин окуучуларына калыптандыруунун абалы кандай экендиги, ага жараша мектеп мугалимдеринин социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк жөнүндө түшүнүктөрүнүн абалы, аны калыптандырууда алып барып жаткан иш-аракеттерин билүү максатталды. Республиканын мектептеринин маалыматтык технологиялар менен камсыз болушунун абалына талдоо жүргүзүүнүн жыйынтыктары биринчи главда келтирилген. Эксперименталдык изилдөөнүн алкагынан алып кошумча катары айта кетүүчү нерсе, Бишкек шаарынын орто мектептеринин маалыматтык технология менен камсыз болушу айылдык мектептерге караганда алда канча жакшыраак. Бишкек шаарындагы окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин ичинен А. Молдокулов атындагы №5 Улуттук компьютердик гимназияда, А. Осмонов атындагы №68 мектеп-гимназиясы, Т. Сатылганов атындагы №69 орто мектеби, №70 орто мектеби, Ж. Садыков атындагы №84 орто мектеби, №85 орто мектеби, №77 орто мектебинде салыштырмалуу түрдө маалыматтык технологиялар жакшы жабдылган.

Бул мектептерде компьютердик класстар жаңы компьютерлер менен толукталып, Интернет түйүнүнө туташтырылган. Кээ бир мектептер интерактивдүү доскалар менен камсыз болгон жана алардын жардамы менен информатика жана башка окуу предметтери өтүлөт.

Ал эми айылдык мектептердин маалыматтык технологиялар менен камсыз болушу канааттандырырлык эмес. Компьютердик класстар менен камсыз болгон мектептерде компьютерлердин өзүлөрү эскирип, алар жаңы маалыматтык технологиянын программаларын пайдаланууда алсыздык кылат (программалардын жүктөлүшүнүн көп убакытты талап кылышы, программалар көп орунду ээлеп калганына байланыштуу компьютердин иштешинин жайлашы ж.б.). Ошол себептен, айылдык мектептерде Информатика сабагы, программада көрсөтүлгөн информациялык, мультимедиялык технологиялардын жөнөкөйлөтүлгөн (кээ бир учурда эскирген) түрлөрүн колдонуу менен окутулат. Бирок, ошого карабастан, кээ бир райондордо маалыматтык технологиялардын жаңы типтери менен камсыз болгон айылдык мектептер дагы жок эмес. Алардын катарында Аламедин районунун №1 Лебединовка орто мектебин, Токмок шаарындагы Пушкин атындагы орто мектебин, Кочкор районундагы Н. Жүндүбаева атындагы орто мектебин, Нарын районундагы Т. Байбураев атындагы Эмгекчил орто мектебин, Талас областынын Манас лицейин, Манас районундагы Ө. Израилов атындагы орто мектебин, Токтогул районунун Өзгөрүш айылынын Чодошов атындагы орто мектебинин атоого болот. Бул мектептерде дагы интерактивдүү доскалар коюулуп, окуу процессинде активдүү колдонулууда.

Кыргыз Республикасынын мектептерин жаңы маалыматтык технологиялар менен камсыздоо маселесин чечүүгө карата Кыргыз Республикасынын Өкмөтү, аны менен катар Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги бир кыйла иш алып барууда. Инновациялык мектептер долбоорун ишке ашырууда дагы мектептерди

жаңы маалыматтык технологиялар менен камсыз кылуу маселеси дагы каралган.

Бул иликтөө менен катар мектептердеги социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун абалы кандай экендигине дагы иликтөө жүргүздүк. Бул максатта биз мектеп окуучуларына жана мектеп мугалимдерине коммуникативдүү билгичтиктерди аныктоочу тест жана анкеталоо жүргүзүлдү.

Мектеп мугалимдери менен жүргүзүлгөн анкеталык сурамжылоодон улам, алардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк жөнүндө түшүнүктөрү дагы начар абалда экендиги белгилүү болду. Мугалимдер билим берүү стандартында үч түйүндүү компетенттүүлүктү калыптандыруу зарыл экендигин билишет (85%), бирок бул түшүнүктүн мазмунун жана маңызын толук чечмелеп бере алышпайт: сурамжылоо жүргүзгөн мугалимдердин көпчүлүгү (62%) коммуникациялык байланыш түзүү, б.а. окуучулар менен байланыш түзүү деп белгилешет, ал эми алардын 12% гана бул түшүнүктүн маанисин толук чечмелеп бере алышат. Мындан, мектеп мугалимдерине бул компетенттүүлүктүн маанисин жана маңызын чечмелеп, окуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандырууга карата атайын курс уюштуруу зарыл экендигине күбө болдук.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрү кандай деңгээлде калыптанган деген суроону коюу, эксперимент жүргүзгөнгө чейин жетишсиздик кылат. Окуучуларды бул компетенттүүлүккө үйрөтүү жана аны өнүктүрүү маселеси жаңыдан коюлуп жаткандыктан, биз изилдөөбүздө компетенттүүлүк эмес, окуучулардын коммуникативдүү билгичтиктери кандай калыптанган жана өнүккөн деген суроого жооп издедик. Ал үчүн, биз иликтөө жүргүзгөн мектептердин 7-классынын окуучуларынан коммуникативдүү билгичтиктер тууралуу сурамжылоо жүргүздүк. Коммуникативдүү билгичтиктер “Информатика” предметине ылайыкталып түзүлдү (3-Тиркеме). “Информатика” сабагында

калыптана турган социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөр окуучулардын акыл-ой жана практикалык аракеттерди аткарышын шарттайт, бул аракеттер окуу жана окуудан сырткары процесстерде, кеңири маанисинен алганда, коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруунун шартында алардын башка адамдар менен максаттуу өз ара карым катнашта болуу жөндөмдүүлүгүн калыптандырууга багытталган. Ал эми бул тиркемедеги билгичтиктер социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн негиздүү компоненттери, ушул билгичтиктер аталган компетенттүүлүктүн негизин түзөт, ошондуктан, бул билгичтиктердин калыптаныш абалын билүү, кандайдыр бир деңгээлде социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптаныш абалына талдоо жүргүзүүнү билдирет. Бул билгичтиктер жалпысынан окуучунун маалыматты сактоо, кайра иштетип чыгуу жана берүү аракеттериндеги окуучунун коммуникациялык аракеттерин көрсөтүп турат. Окуучулар жооп бергенден кийин мугалимдер окуучунун анкетага туура же туура эмес жооп бергенин текшерип, анкетаны бир сыйра тактап чыкты. Бул аракеттер анкетадан колдон келишинче объективдүү маалыматтарды алуунун максатын көздөдү.

Анкетанын суроолоруна жооп берүүнүн натыйжасында төмөнкүдөй маалыматтарга ээ болдук.

Окуучулардын 68% коммуникативдүү компетенттүүлүктүн мазмунун толук түшүнө алышпайт. Окуучулардын 12% маалыматты китепканадан издешет, 26% жана 43% – сөздүктөрдөн жана китептен издешет, ошол эле учурда 64% маалыматты Интернет аркылуу издешет. Окуучулардын дээрлик баардыгы (96%) электрондук катты жазуу жана жөнөтүү билгичтигине ээ. Баарлашуунун каражаттары боюнча окуучулардын билгичтиктери төмөн. Вербалдык баарлашуудан – угуу жана оозеки сүйлөө билгичтиктери жакшы калыптанган (78%), вербалдык эмес баарлашууда окуучулардын мимика,

поза, пантомимика, жест аркылуу маалыматты берүү жана кабыл алуу билгичтиктери жетишерлик эмес (орто эсеп менен 21% тегерегинде).

Окуучулардын коммуникативдүү билгичтиктери боюнча салыштырма талдоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, окуучулардын социалдык-коммуникативдүү билгичтиктөрүнүн, компетенцияларынын өнүгүүсү жетишсиз деңгээлде. Бирок, ошол эле учурда, маалыматтык технологияларды колдонууга, аларды өзүнүн муктаждыктарын канааттандыруу үчүн пайдаланууга (Интернеттен маалымат издөө, электрондук почта аркылуу баарлашуу) кызыгуулары бар. Абалды аныктоочу илимий ыкмалар окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн окуу процессинде максаттуу түрдө калыптандыруу үчүн тиешелүү иш-чараларды көрүү экендигин белгилеп турат.

Бул иликтөөнүн жыйынтыгын эске алуу менен 2013-2014-окуу жылынын төртүнчү чейрегинде *изденүүчү эксперимент* уюштурулду. Экспериментке Бишкек шаарынын №85 орто мектебинин 7-класстын окуучулары катышты. “Информатика” предметин окутууда окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата методикалык система апробацияланды.

Бул методикалык системаны ишке ашыруу үчүн изденүүчү эксперименттин өзү үч этапты камтуу менен ишке ашырылды.

Биринчи этап даярдоочу этап деп аталып, мында окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруудагы Информатика мугалимдеринин билгичтиктөрүн калыптандыруу үчүн иш-аракеттер жүргүзүлдү. Мында мугалимдер үчүн атайын кыска курстар уюштурулуп, төмөнкүдөй маселелер каралды: социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн маңызы, коммуникативдүү билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр, окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда тиешелүү окуу методдорун жана формаларын тандап алуу, “Информатика” предметинин бөлүмдөрүнө жана

параграфтарына жараша коммуникативдүү маселелерди жана тапшырмаларды иштеп чыгуу, аларды колдонуунун технологиясын үйрөнүү. Бул өз учурунда мугалимдердин тиешелүү деңгээлдерин өстүрүүгө, алардын даярдыгын камсыз кылууга өбөлгө түздү.

Издөнүүчү эксперименттин *экинчи этабында* 7-класстын “Информатика” предмети боюнча коммуникативдүү тапшырмаларды түзүү, изилдөөдө иштелип чыккан методикалык системанын негизги жоболоруна таянуу менен предметтин темаларын окутууга карата сабактарды пландаштыруу иштери аткарылды.

Изилдөөнүн экинчи главасында белгиленгендей, коммуникативдүү тапшырмалар окутуу процессинде, окуудан тышкаркы иштерде аткарыла турган тапшырмалар болуп бөлүнөт.

Окутуу процессинде колдонула турган тапшырмалар “Информатика” предметин окутууда социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруунун логикасына жараша эки багыттагы иш-аракетти камтыды. Биринчи багыт социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн курамы менен тааныштыруу, андагы коюлган талаптарды аткаруу менен коммуникациянын элементтерин калыптандыруу максатын көздөйт. Мындай тапшырмалар окуучунун баарлашуусун калыптандырууга, маалыматтык процесстердин ортосундагы байланышты аныктоого, ар кандай маалыматтык процесстердин окшоштуктарын жана айырмачылыктарын таап чыгууга, окуучунун өзүнүн социалдык-коммуникативдүү билгичтиктерин жана жөндөмдөрүн жакшылап түшүнүп алууга арналган. Мындай тапшырмалардын классикалык варианты болуп, адамдардын бет сүрөттөлүшүнөн алардын абалын (кыз-бала, оптимист-пессимист, көңүлү көтөрүңкү – көңүлү чөккөн ж.б.) аныктап айтып берүү эсептелет. Мугалим жана жалпы класстын окуучулары окуучунун туура же туура эмес аныктаганына байкоо жүргүзүшөт.

Мындай тапшырмаларды аткаргандан кийин окуучулар кийинки багыттагы тапшырмаларды аткарууга өтүшөт. Экинчи багыттагы тапшырмалар маалыматтык технологияларды колдонуу менен окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган. Мында “мугалим-окуучу-компьютер”, “окуучу-компьютер” диалогдору ишке ашырылышы керек. Мындай тапшырмаларды аткарууда компьютердин мүмкүнчүлүктөрүн колдонуу эле максат кылынбастан, эң негизгиси, диалогду уюштуруу максатталышы кажет. Бул тапшырмалар окуучунун социалдык-коммуникативдүү билимдерин, билгичтиктерин калыптандырууга багытталат, бул тапшырмалардын аткаруучу буйруктарында компьютердин мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланып иш жасоо эмес, негизинде адамдын компьютер менен диалогун камсыз кыла турган интерактивдүү объектилерди түзүү иш-аракеттери пландалат.

Мындай тапшырмаларды аткаруудан кийин окуучулар кайра өз жасаган иштерин рефлексиялоосу зарыл. Мында окуучу өз эмгеги тууралуу ой жүгүртөт. Окуучунун эмгегине классташтары анын эмгегине баа беришет жана өз ойлорун айтышат. Мына ушулардын негизинде окуучу өз жумушунун жакшы жактарын жана кээ бир кемчиликтерин аныктап, аны оңдоонун аракетинде болушат.

Окуудан тышкаркы иштерге арналган коммуникативдүү тапшырмалар көпчүлүк учурда окуучунун бир нерсени жасоо үчүн изилдөө ишин жүргүзүүсүн көздөйт. Бул тапшырмалар проект түзүүгө арналган, изилдөөчү тапшырмалар. Мындай тапшырмалар узак убакытка аткарууга берилет (жума, ай, чейрек, жыл). Демек, мындай тапшырмалар окуучудан чыгармачылыкты, коммуникациянын тиешелүү каражаттарын тандап алууну, компьютердин программалык жана аппараттык каражаттарын колдонууну талап кылат. Аткарылган жумуштун эркин жана аң сезимдүү түрдө рефлексиялоосу окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрү жогорку деңгээлде калыптанганын көрсөтөт. Бул

иштерди аткарууда ылайыктуу форма болуп проектилөө методу эсептелет [99; 159]. Изилдөөчүлөр проектилөө методунун ичинен телекоммуникациялык проекттин эффективдүүлүгүн белгилешет [29; 164]. Анткени бул проектте окуучулар коллективдүү аткара турган иштер пландаштырылган.

Мисалы, окуучулар 7-класста “Убакытты өлчөө” деген проектти ишке ашырышат. Бул ишти аткарууда окуучулар адамзаттын өнүгүшүндө убакытты өлчөөнү кандайча жүргүзгөндүгү тууралуу маалыматтарды чогултушат. Проекттин жыйынтыгы менен окуучулар презентация жасашып, практикада алар “Күн сааттарын” даярдашып, аны демонстрациялашат, бул тема боюнча кызыктуу материалдарды чогултушат. Проектти аткарууда окуучулар компьютер менен, сканер менен иштөөнү, MS Power Point программасы менен иштөөнү үйрөнүшөт. Мында окуучулардын дизайнерлик жөндөмдүүлүктөрү, графикалык жана анимациялык объекттер менен иштей алуусу калыптанууга тийиш.

Издөнүүчү эксперименттин *үчүнчү этабында* окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн иштелип чыккан методикалык система окутуу процессинде колдонулду. 7-класстын “Информатика” предметинин тиешелүү главасын, темасын өтүүдө окуучуларга коммуникациянын элементтери, баарлашуунун ыкмалары тууралуу маалыматтар берилип, теманы өздөштүрүүдө ушул ыкмаларды колдонуу керектиги тууралуу айтылды. Теманы өздөштүрүү учурунда окуучулардын бири-бири менен контакт түзүүсү, диалог уюштурушу, алардын бири-бири менен вербалдык жана вербалдык эмес каражаттар аркылуу баарлашуусу, өз ойлорун так, даана түшүндүрүп берүүсү, өз көз карашын далилдей алуусу мугалим тарабынан көзөмөлгө алынып турду. Ар бир окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрү кандайча калыптанып жаткандыгы алдын ала иштелип чыккан критерийлер аркылуу бааланып турду.

Бул максатта биз тараптан иштелип чыккан коммуникативдүү тапшырмалар ар бир сабакта колдонулду. Бул тапшырмалар, бир жагынан, окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун каражаты катары эсептелсе, ушул эле тапшырмалар окуучунун бул компетенттүүлүгүнүн калыптанышын текшерүүчү каражат катары дагы эсептелди.

Издөнүүчү экспериментке Бишкек шаарынын №85 орто мектебинде 7-а классынын 36 окуучусу катышты. Окуучуларга ар бир сабакта жогоруда келтирилген коммуникативдүү тапшырмалардын эки түрү тең удаалаш колдонулуп, ал эми үчүнчү окуучулардын өз алдынча аткаруучу проекттик жумуштары катары, чейректин аягына чейинки мөөнөткө берилди.

Чейректин аягында жогоруда келтирилген критерийлердин негизинде окуучунун билимин баалоо жүргүзүлдү. Ага ылайык окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн деңгээли (репродуктивдүү, продуктивдүү жана креативдүү) аныкталды. Бул деңгээлдерди мектептик баалоо системасынын иреттүүлүк (2; 3; 4; 5) шкаласы менен шайкеш келүүсү макулдашылды: репродуктивдүү деңгээл – үч деген баага шайкеш, продуктивдүү деңгээл – төрт деген баага ылайык жана креативдүү деңгээл – беш деген баага шайкеш. Ал эми репродуктивдүү деңгээлден төмөн көрсөткүчкө ээ болгон окуучуга эки деген баа коюлат.

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн баалоодо төмөнкүдөй формалар колдонулду: окуучунун коммуникативдүү аракеттерин байкоо, практикалык иштерди баалоо, проекттик иштерди презентациясы аркылуу баалоо, анкета жүргүзүү, окумуштуулар сунуштаган тесттерди колдонуу. Мына ушундай комплекстүү баалонун негизинде биз төмөнкүдөй көрсөткүчкө ээ болдук (3.1-таблица):

Таблица 3.1. – №85-мектептин окуучуларынын көрсөткүчтөрү

Мектеп, класс	Жалпы	Төмөнкү деңгээл “2”		Репродуктив- дүү деңгээл “3”		Продуктив- дүү деңгээл “4”		Креативдүү деңгээл “5”	
		2	5,6%	6	16,7%	17	47,2%	11	30,5%
№85, 7-а кл	36	2	5,6%	6	16,7%	17	47,2%	11	30,5%

Таблицадан көрүнүп тургандай, окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган изденүүчү эксперимент жакшы натыйжа бере алды. Бул ырастоо төмөнкүлөр менен тастыкталды:

1. Мугалимдин дагы, окуучулардын дагы “Информатика” предметин окуп-үйрөнүүдө “мугалим-окуучу”, “окуучу-компьютер” коммуникациялык байланыштары түзүлүп, активдештирилди.

2. Окуучулардын жана мугалимдин ортосунда вербалдык жана вербалдык эмес баарлашуунун активдүүлүгү жогорулады.

3. Окуучулар өз ишмердүүлүгүн, аткарган жумуштарын рефлексиялоого үйрөнүштү.

4. Сабак учурунда окуучулардын сүйлөө убактыларынын жогорулаганы байкалды.

Жалпысынан изденүүчү эксперимент окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикалык системасы максатка ылайык экендигин көрсөттү жана алынган натыйжаларды эске алуу менен бизге окутуучу экспериментти уюштурууга мүмкүндүк берди.

3.3. Окутуучу эксперимент жана анын жыйынтыктары

Окутуучу эксперимент 2014-2015 окуу жылында шаардык жана айылдык мектептерди камтуу менен өткөрүлдү. Биздин изилдөөдөгү белгиленген уюштуруучулук шарттарды канааттандырган мектептердин ичинен Бишкек шаарындагы А. Молдокулов атындагы №5 Улуттук компьютердик гимназиясы жана №84 орто мектеби, Талас областынын

Манас районундагы Нылды айылынын Ө. Израйлов атындагы орто мектеби, Токтогул районунун Өзгөрүш айылынын Чодошов атындагы орто мектеби тандалып алынды. Бул мектептерде маалыматтык технологиялардын окуу процессинде пайдаланылышы жакшы жолго коюлган. А. Молдокулов атындагы Улуттук компьютердик гимназиясында, №84 орто мектебинде компьютердик класстар жаңы маалыматтык технологиялар менен жабдылган жана аларды пайдалануу аркылуу окуучулардын “Информатика” предметин окутуу маселеси боюнча алгылыктуу иштер жүргүзүлүүдө.

Окутуучу эксперимент бизге изилдөөнүн негизги жоболорунун натыйжалуулугун жана иштелип чыккан методикалык системанын эффективдүүлүгүн текшерүүгө мүмкүндүк берди.

Эксперименталдык изилдөөдө коюлган төртүнчү милдетке ылайык аталган мектептердин 7-класстарынын “Информатика” предмети боюнча окуу пландары, окутуу программалары иликтенди. Эксперименталдык иштер 7-класстын “Информатика” предметинин төрт чейрекке пландалган бөлүмдөрүн окутуу процессинде жүргүзүлдү. Экспериментти уюштуруу үчүн информатика сабагында окуучулардын деңгээлдери болжол менен бирдей болгон контролдук жана эксперименталдык класстар тандалып алынды.

Экспериментке аталган мектептердин информатика мугалимдери Исанова Гуланда, Шабыралиева Бегайым, Уметалиева Жумагүл, Калыбек кызы Айгерим жана башка мугалимдер катышышты. Эксперименталдык класста 119 окуучу, ал эми контролдук класста 120 окуучу катышты.

Таблица 3.2. – Экспериментке катышкан мектептердин жана окуучулардын саны

Окуу жылы	Ж. Садыков атындагы №84 орто мектеби		№5 улуттук компьютердик гимназия		Ө. Израйлов атындагы орто мектеби		К. Чодошов атындагы орто мектеби	
	Эксп	Контр	Эксп	Контр	Эксп	Контр	Эксп	Контр
2015/2016	32	38	35	34	36	32	16	16

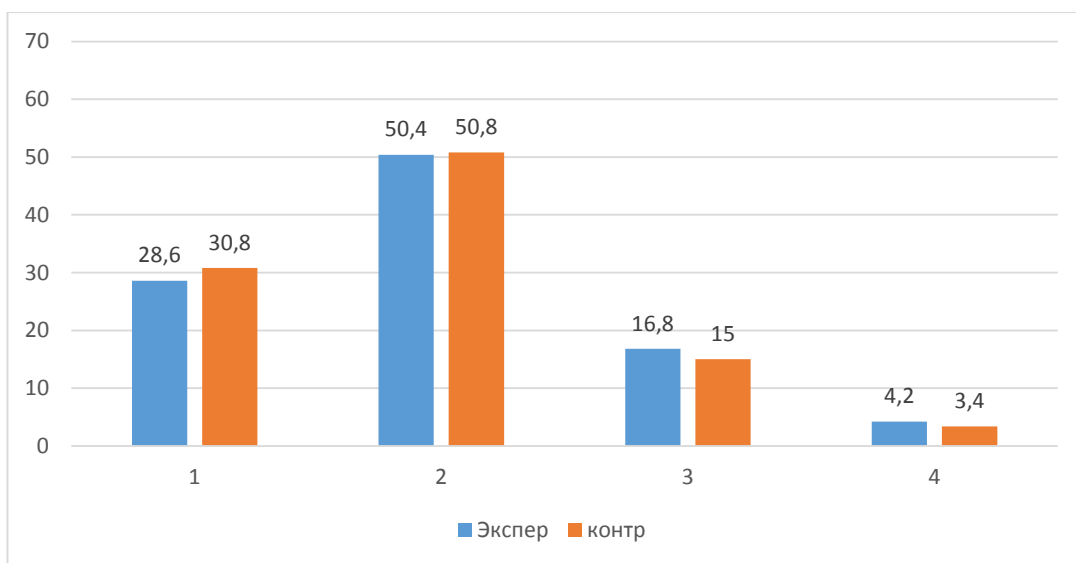
Окуу жылынын башталышында аталган мектептерде эксперименталдык жана контролдук класстар такталгандан кийин, экспериментке катышкан мугалимдер менен көрсөтмө берүүчү кеңешме өткөрүлдү. Алар менен аңгемелешүү уюштурулуп, социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк, анын маңызы жана аны окуучуларга калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү түшүндүрүлдү. Экспериментти жүргүзүүдө 7-класстын “Информатика” предмети боюнча окутула турган бөлүмдөр менен темалардын календарлык планы анализденди. Эксперимент башталар алдында окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн баштапкы деңгээлин аныктоо максатында алдын-ала текшерүү жүргүзүлдү. Мында контролдук класстын жана эксперименталдык класстын окуучуларына коммуникативдүү компетенттүүлүктү баалоочу тест колдонулду (4-тиркеме). Бул тест орус окумуштуусу Б.А. Федоришин аркылуу түзүлгөн, ал 40 суроодон турат жана окуучулардын коммуникативдүү жана башкаруу жөндөмдүүлүктөрүн текшерет. Биз бул тестке талдоо жүргүзүү менен биздин изилдөөбүзгө ылайыктуу болгон коммуникативдүү жөндөмдүүлүктөрүнө тийиштүү 26 суроосун тандап алдык.

Эксперименталдык жана контролдук класстардагы алдын-ала текшерүүнүн жыйынтыктары төмөнкүдөй болду (таблица - 3.3):

Таблица 3.3. – 2014/2015 окуу жылындагы алдын-ала текшерүүнүн натыйжалары

Класстар	Окуучулардын саны	Окуучулардын деңгээли							
		Төмөн		Репродуктив-дүү		Продуктив-дүү		Креатив-дүү	
		сан	%	сан	%	сан	%	сан	%
Экспер.	119	34	28,6	60	50,4	20	16,8	5	4,2
Контр.	120	37	30,8	61	50,8	18	15,0	4	3,4

Таблицанын негизинде гистограмма түзүлдү:

3.1-сүрөт. 2014/2015 окуу жылындагы алдын-ала текшерүүнүн жыйынтыктары.

Таблица менен гистограммдан көрүнүп тургандай, алдын-ала текшерүүдө окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн деңгээлдери бирдей экендиги белгилүү болду. Бул ырастоо В.П. Симонов сунуш кылган формула боюнча дагы тастыкталып турат:

$$K_{АЭ} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 34 + 0,36 \cdot 60 + 0,64 \cdot 20 + 5}{119} = 0,38$$

$$K_{АК} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 37 + 0,36 \cdot 61 + 0,64 \cdot 18 + 4}{120} = 0,36$$

Окуучулардын баштапкы деңгээли аныкталып алынгандан кийин, мугалимдер окуу программасы боюнча Информатика сабагын өтүүгө киришишти. Эксперименталдык класстын окуучуларына социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн негизги түшүнүктөрү боюнча түшүндүрмөлөрдү берүү менен окутуу процесси уюштурулду. Эксперименталдык класстын окуучуларынын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу процесси изденүүчү экспериментте колдонулган ыкмалар боюнча уюштурулду, б.а. окутуу процессинде окуу

темасынын негизги түшүнүктөрүн өздөштүрүү менен катар окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу аракетинде ар бир тема боюнча даярдалган, үч багыттагы коммуникативдүү тапшырмалар берилип турду. Эксперименталык класстын мугалимдери Информатика сабагында окуучулардын диалогго катышуусуна, коммуникациялык актыларды түзүүсүнө, окутуу процессинде вербалдык жана вербалдык эмес баарлашуунун орун алышына байкоо жүргүзүп, бул процесстерде максаттуу иш алып барышты.

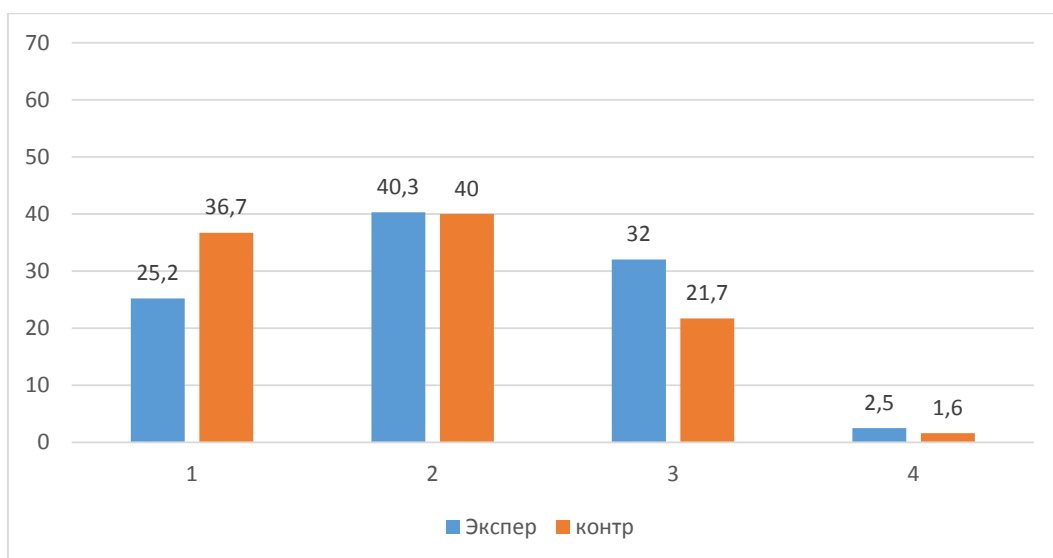
Контролдук класста окутуу традициялык тартипте уюштурулуп, атайын коммуникативдүү тапшырмалар берилбестен, мугалимдер окутуу процесинде социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн аспектилерин түшүндүрүү менен, окуучуларга баарлашуу, коммуникация түзүү жөнүндө түшүндүрмө иштерин жүргүзүшүп, окуу процесинде ушул иш-аракеттерди окуучулар кандай аткарылып жатканына байкоо жүргүзүп турушту.

Биринчи чейректин аягында социалдык-коммуникативдүү билгичтиктерин аныктоочу анкета жүргүзүлүп (3-тиркеме), анын жыйынтыгы аркылуу салыштырма таблица түзүлдү.

Таблица 3.4. – Биринчи чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары

Класс-тар	Окуучулар	Окуучулардын деңгээли							
		Төмөн		Репродуктивдүү		Продуктивдүү		Креативдүү	
		сан	%	сан	%	сан	%	сан	%
Экспер.	119	30	25,2	48	40,3	38	32,0	3	2,5
Контр.	120	44	36,7	48	40,0	26	21,7	2	1,6

Түзүлгөн таблицанын жыйынтыгы менен төмөнкү гистограмма түзүлдү:

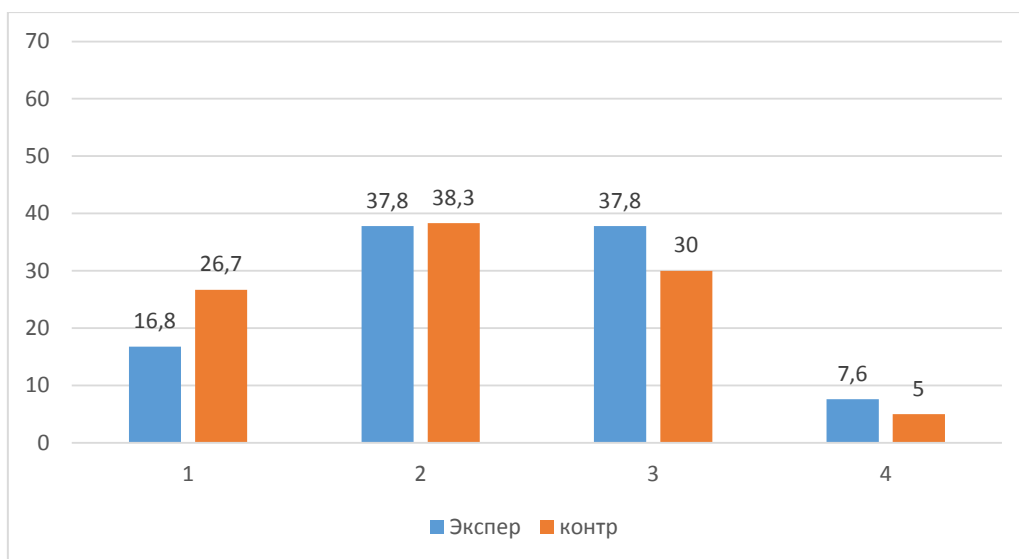
3.2-сүрөт. Биринчи чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары.

Экинчи чейректе “Алгоритмдештирүүнүн негиздери”, “Жеке компьютердин негизги түзүлүштөрү”, “Компьютердин архитектурасы” бөлүмдөрү окутулуп, ушул эле мектептерде жана класстарда педагогикалык эксперимент дагы улантылды. Окутуу процессинде окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган коммуникативдүү тапшырмалар берилип турду. Мугалимдери окуучуларды диалогго катыштырып, аларды баарлашууга багытташты. Чейректин жыйынтыгында төмөнкүдөй жыйынтыкка ээ болдук.

Таблица 3.5. – Экинчи чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары

Класс-тар	Окуучулар	Окуучулардын деңгээли							
		Төмөн		Репродуктив-дүү		Продуктив-дүү		Креативдүү-	
		сан	%	сан	%	сан	%	сан	%
Экспер.	119	20	16,8	45	37,8	45	37,8	9	7,6
Контр.	120	32	26,7	46	38,3	36	30,0	6	5,0

Түзүлгөн таблицанын жыйынтыгы менен төмөнкү гистограмма түзүлдү:

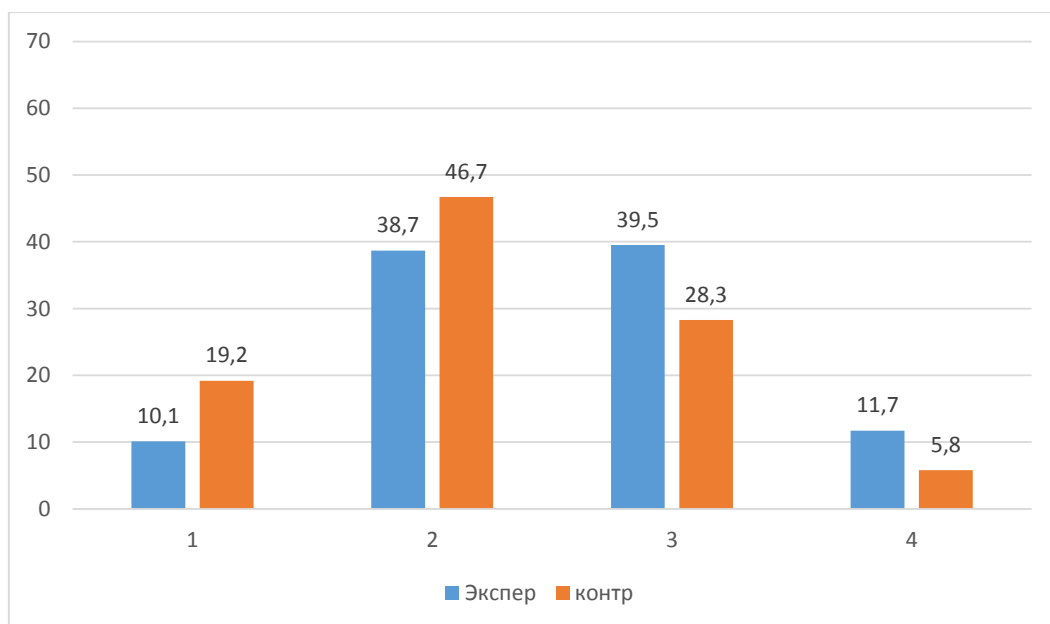
3.3-сүрөт. Экинчи чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары.

Үчүнчү жана төртүнчү чейректе “Курчап турган чөйрөнүн модели жана алардын түрлөрү”, “Жеке компьютерди программалык камсыздоонун негиздери. Аракеттер системасынын функциялары”, “Антивирустук программалар” бөлүмдөрү окутулуп, жогорудагыдай иш-аракеттер колдонулду. Үчүнчү жана төртүнчү чейректин аягында жүргүзүлгөн анкета төмөнкүдөй натыйжа берди.

Таблица 3.6. – Үчүнчү чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары

Класс-тар	Окуучу-лар	Окуучулардын деңгээли							
		Төмөн		Репродук-тивдүү		Продук-тивдүү		Креативдүү	
		сан	%	сан	%	сан	%	сан	%
Экспер.	119	12	10,1	46	38,7	47	39,5	14	11,7
Контр.	120	23	19,2	56	46,7	34	28,3	7	5,8

Түзүлгөн таблицанын жыйынтыгы менен төмөнкү гистограмма түзүлдү:

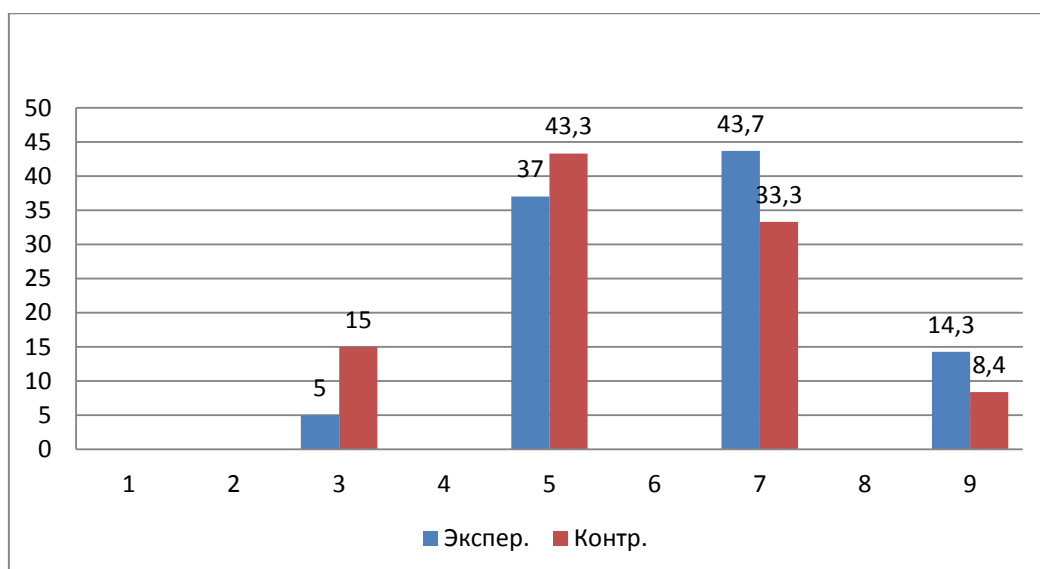

3.4-сүрөт. Үчүнчү чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары.

Таблица 3.7. – Төртүнчү чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары

Класстар	Окуучулар	Окуучулардын деңгээли							
		Төмөн		Репродуктив-дүү		Продуктив-дүү		Креативдүү	
		сан	%	сан	%	сан	%	сан	%
Экспер.	119	6	5,0	44	37,0	52	43,7	17	14,3
Контр.	120	18	15,0	52	43,3	40	33,3	10	8,4

Түзүлгөн таблицанын жыйынтыгы менен төмөнкү гистограмма түзүлдү:

3.5-сүрөт. Төртүнчү чейректин жыйынтыгы аркылуу анкеталоонун натыйжалары.

2015/2016 окуу жылындагы төрт чейректин жыйынтыктарын салыштырганда ар бир чейрек сайын класстын көрсөткүчү улам жогорулап турганын көрүүгө болот. Мындан биз, окуучулардын коммуникативдүү билгичтиктери чейрек сайын жогорулап тургандыгын байкайбыз:

$$K_{\text{Э1чейр}} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 30 + 0,36 \cdot 48 + 0,64 \cdot 38 + 3}{119} = 0,42$$

$$K_{\text{Э2чейр}} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 20 + 0,36 \cdot 45 + 0,64 \cdot 45 + 9}{119} = 0,48$$

$$K_{\text{Э3чейр}} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 12 + 0,36 \cdot 46 + 0,64 \cdot 47 + 14}{119} = 0,53$$

$$K_{\text{Э4чейр}} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 6 + 0,36 \cdot 44 + 0,64 \cdot 52 + 17}{119} = 0,56$$

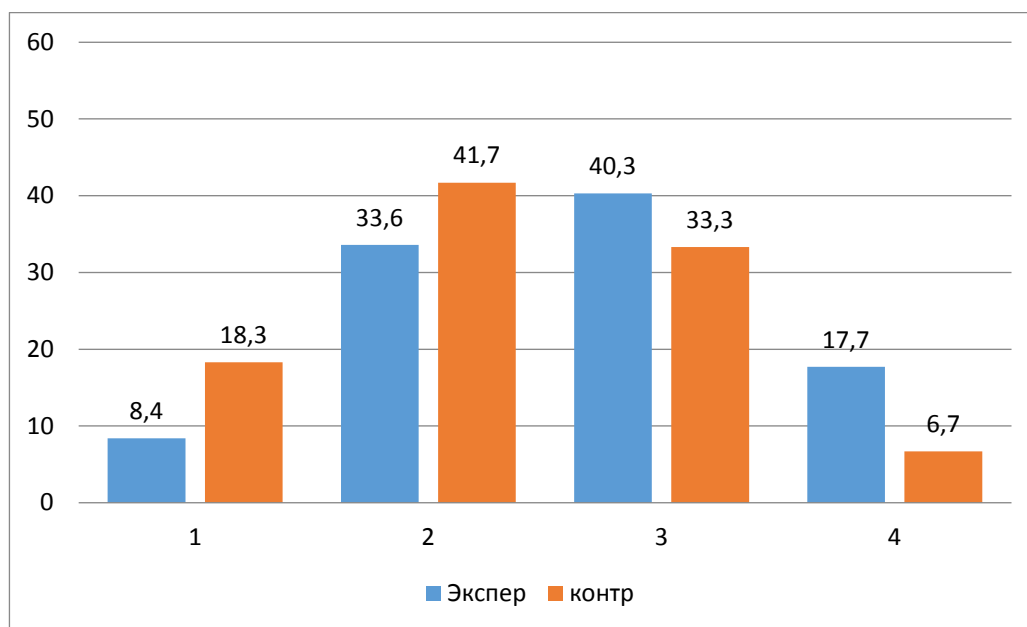
Коммуникативдүү билгичтиктер социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктүн курамында жана негизги компоненти, мындан сырткары, окутуу процессинде мугалимдер окуучулардын социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата коммуникативдүү тапшырмаларды берип, аларды баарлашууга, диалогго катыштырып тургандыктан, окуучулардын бул компетенттүүлүктөрү дагы калыптанды деген ойго келебиз. Окуу жылынын аягында окуучунун

социалдык компетенттүүлүгү канчалык деңгээлде өсүшкө ээ болгондугун билүү максатында жыл башында берилген тест колдонулду. Жыйынтыгында төмөнкүдөй жыйынтыкка ээ болдук.

Таблица 3.8 – Окуу жылынын аягында окуучулардын социалдык коммуникативдүүлүк компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышын текшерүүнүн натыйжасы

Класстар	Окуучулар	Окуучулардын деңгээли							
		Төмөн		Репродуктив-дүү		Продуктив-дүү		Креативдүү	
		сан	%	сан	%	сан	%	сан	%
Экспер.	119	10	8,4	40	33,6	48	40,3	21	17,7
Контр.	120	22	18,3	50	41,7	40	33,3	8	6,7

Түзүлгөн таблицанын жыйынтыгы менен төмөнкү гистограмма түзүлдү:

3.6-сүрөт. Окуу жылынын аягындагы текшерүүнүн натыйжасы

Окуу жылынын башында жана окуу жылынын аягында текшерүүлөрдөн биз төмөнкүдөй өсүштү байкайбыз:

$$K_{AЭ} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 34 + 0,36 \cdot 60 + 0,64 \cdot 20 + 5}{119} = 0,38$$

$$K_{ЖЭ} = \frac{0,16K_2 + 0,36K_3 + 0,64K_4 + K_5}{N} = \frac{0,16 \cdot 10 + 0,36 \cdot 40 + 0,64 \cdot 48 + 21}{119} = 0,57$$

Эксперименталдык изилдөөнүн эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн биз төмөнкүдөй ыкмаларга токтолдук.

1. В.П. Симонов сунуштаган методика боюнча эсептөөлөрдү биз жогоруда жүргүздүк. 2014/2015- окуу жылдарында жалпы эксперименталдык класстын көрсөткүчтөрү биринчи чейректен тартып төртүнчү чейрекке чейин жогорулап тургандыгы белгиленди. Эгерде биринчи чейректе жалпы эксперименталдык класстын көрсөткүчү $K_{Э\ 1\text{-чей}} = 0,42$ болсо, экинчи чейректе $K_{Э\ 2\text{-чей}} = 0,48$, $K_{Э\ 3\text{-чей}} = 0,53$ жана $K_{Э\ 4\text{-чей}} = 0,56$ болду. Ушундай өсүштү биз тестти сунуштаганда дагы дагы байкадык. Эгерде жыл башында окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүнүн көрсөткүчү $K_{AЭ} = 0,38$ болсо, жыл аягында бул көрсөткүч $0,57$ га барабар болуп, окуучулардын бул жөндөмү жогорулаганын көрүүгө болот. Мындан, эгерде мугалим окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга карата үзгүлтүксүз иш алып барса, анда окуучунун бул компетенттүүлүгү калыптанып, окуучу коммуникативдүү аракеттерин өз алдынча аткара алууга жетишет деп айтууга болот. Демек, биздин изилдөөбүз эффективдүү натыйжа берди деп айтууга болот.

2. Эффективдүүлүк коэффициенти аркылуу текшерүү. 2014/2015- окуу жылынын башталышындагы эксперименталдык класстын көрсөткүчү: $K_{AЭ} = 0,38$, ал эми жыл аягында $K_{ЖЭ} = 0,57$. Эффективдүүлүк коэффициенти боюнча $K_{эф.} = \frac{K_{Э}}{K_{К}}$, мында $K_{Э}$ – эксперименталдык класстын көрсөткүчтөрү, $K_{К}$ – контролдук класстын көрсөткүчтөрү. Бул формулага ылайык, 2014/2015- окуу жылындагы эксперименталдык класс менен контролдук класстын көрсөткүчтөрүнүн катышы бирден чоң экендигин ($K_{эф.} > 1$) көрсөтөт, демек бул көрсөткүчтөр биздин эксперименталдык изилдөөбүз эффективдүү

экендигин аныктайт.

Өткөрүлгөн эксперименттин жыйынтыгы менен төмөнкүлөрдү белгилейбиз:

1. Биз тараптан педагогикалык экспериментти уюштурууга карата коюлган максат аткарылды. Эксперименталдык түрдө информатика предметин окутуу процессинде коммуникативдүү тапшырмаларды колдонуу аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун эффективдүүлүгү далилденди.

2. Мектептин окутуу процессинде социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн мугалим байкоолорду жүргүзүп, окуучуларды ар кандай формадагы баарлашууга, диалог жүргүзүүгө багыттап, маалыматтарды алуунун, кайра иштетип чыгуунун берүүнүн жана сактоонун жолдорун үйрөтүп, окуучулардын рефлексиялоо билгичтиктерин калыптандыруусу зарыл экендиги анык болду.

Үчүнчү глава боюнча корутунду

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга карата биздин изилдөөдө иштелип чыккан теориялык жоболордун негиздүүлүгүн текшерүү үчүн, педагогикалык шарттарды колдонуунун эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн уюштурулган педагогикалык эксперимент төмөнкүдөй жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк берди.

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн калыптанышын төмөндөгүдөй деңгээлдери максатка ылайыктуу болмокчу: репродуктивдүү деңгээл; продуктивдүү деңгээл; креативдүү ишмердүүлүктүн деңгели. Бул компетенттүүлүктүн калыптанышынын деңгээлин баалоо үчүн критерийлер иштелип чыгышы кажет. Биздин изилдөөдө 7-класстын “Информатика” предметинин ар бир бөлүмдөрүнүн өздөштүрүлүшү боюнча тиешелүү критерийлер иштелип чыкты.

Издөнүүчү эксперименттин жыйынтыгында “Информатика” предметин окутууда окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга мүмкүн экендиги далилденди.

Окутуучу экспериментте шаардык жана айылдык мектептер камтылып, иликтөө иштери жүргүзүлдү. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууну мугалимдер үзгүлтүксүз көзөмөлгө алып турган учурда бул иш-аракеттер эффективдүү натыйжа берери аныкталды.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Кыргыз Республикасында кабыл алынган «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы, 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясы, 2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы, мамлекеттик билим берүү стандарты негизги мектептин билим берүү системасында калыптанып калган механизмдерди өзгөртүүнү талап кылууда. Бүгүнкү күндө окутуу процессинде компетенттүүлүк мамилени ишке ашыруу милдети коюлуп, билим берүү окутуунун натыйжасына багытталышы шартталды. 2014-жылы кабыл алынган жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандарты окуучулардын окуу жүктөмдөрүн ылайыкташтыруу менен катар окуучунун маалыматтык, социалдык-коммуникативдүү, өзүн-өзү уюштуруу жана проблеманы чечүү түйүндүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу багыттарын белгиледи.

Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун илимий негиздерин аныктоого арналган биздин изилдөөдө төмөнкүдөй натыйжалар алынды.

1. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу маселесинин коюлушуна, буга карата тиешелүү нормативдик документтердин кабыл алынышына, анын мектеп практикасында ишке ашышына түздөн-түз жол ачып берген өбөлгөлөр бар. Биздин изилдөөдө ушундай өбөлгөлөрдөн болуп төмөнкүлөр эсептелди:

– жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартындагы мектеп окуучуларынын даярдыктарына коюлган талаптар – негизги компетенттүүлүктөрдү калыптандыруудагы окуучулардын кызыгууларын, муктаждыктарын эске алуу менен маек кура билүүнү, маңыздуу компромисстерди издеп жана табуунун зарылдыгы, мектептик билим берүүнүн мазмунун кайра карап чыгууга, жаңы окуу китептери менен камсыз

кылууга, ошондой эле маалыматтык технологияларды, окутуунун жаңы технологияларын максатуу колдонууга түрткү берет;

– дүйнөлүк глобалдашуунун билим берүү системасына тийгизүүчү таасирлери – компетенттүүлүк мамиле; активдүү методдорду колдонуу; окуучулардын өз ара кызматташуусун камсыз кылуу; окуучуну өзү билим алганга үйрөтүү; билим берүү чөйрөсүн заманбап каражаттар менен камсыздоо;

– республиканын билим берүү системасында калыптанган көйгөйлөрдү жоюу зарылдыгы – окуу программаларынын ашыкча жүктөлүшү; окуучулардын жетишүүсүнүн төмөндүгү; окуу китептеринин жетишсиздиги, мугалимдердин квалификацияларындагы айырмачылыктар, компьютер жана Интернеттин тартыштыгы; окуучунун билимин баалоодогу кемчиликтер; квалификациялуу кадрлардын жетишсиздиги;

– коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруунун шартында мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн эмгеке жана жашоого болгон даярдыктары – маалыматтык каражаттарды колдонуу аркылуу өз ишмердүүлүгүн сапаттуу аткаруусу; телекоммуникациялык каражаттардын жардамы менен ар кандай кесиптик милдеттерди чече билүүсү.

2. Изилдөөдө “социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүк” деген түшүнүктүн мааниси иликтөөгө алынды. Бул түшүнүк “баарлашуу”, “коммуникация”, “коммуникативдүүлүк”, “компетенттүүлүк” жана “компетенция” түшүнүктөрү менен тыгыз байланышкан жана ушул түшүнүктөрдүн айкалышынан келип чыккан.

Социалдык коммуникативдүү компетенттүүлүк – бул өз умтулууларын башка адамдардын жана социалдык топтордун таламдары менен айкалыштырууга даярдык, өз көз карашын позициялардын ар түрдүүлүгүн таануунун жана башка адамдардын (диний, этностук, кесиптик, инсандык) баалуулуктарына урмат менен мамиле кылуунун негизинде цивилизациялуу коргоп калуу. Маектешүүдө зарыл маалымат алууга даярдык жана аны жеке,

социалдык жана кесиптик маселелерди чечүү үчүн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүү. Бул компетенттүүлүк коюлган милдеттерди чечүү үчүн башка адамдардын ресурстарын жана социалдык институттарды пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Мектеп мугалимдери атайын болбосо дагы окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу багытында иш алып барышат: окуучуларды баарлашууга катыштырат, өз ойлорун айтууга көндүрүшөт. Ал эми окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун маселелери теориялык жактан дагы, практикалык жактан дагы иликтөөгө алынган эмес. ХХ кылымдын аягынан тартып бул проблемага көңүл бурула баштады.

Азыркы талапка ылайык мектеп бүтүрүүчүсү маалыматтар менен сабаттуу түрдө иштей билүүсү, коммуникабелдүү болуусу, ар кандай социалдык топто контакт түзө билүүсү, байланышта болуусу зарыл. Ар кандай проблемалык кырдаалдарда окуучудан коммуникативдүү билимдерди жана билгичтиктерди көрсөтүү талап кылынат. Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесинин актуалдуулугу индустриалдык коомдон маалыматтык коомго өтүүнүн зарылдыгы, коомду жана билим берүүнү маалыматташтыруу проблемаларын чечүү зарылдыгы, субъект-субъект баарлашуусу менен катар субъект-компьютер жана субъект-компьютер-субъект баарлашуусунун пайда болушу менен мүнөздөлөт. Ошол себептен бул компетенттүүлүктүн билим берүү системасындагы ролу жогору.

3. Социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу процесси окуучунун коммуникативдүү билгичтигинин жана көндүмдөрүнүн, таанып билүү жөндөмдөрүнүн, окуу материалына болгон кызыгуусунун, топто иштей алуу жөндөмүнүн калыптанышы аркылуу ишке ашат. Ошондуктан бул ишти уюштуруу максатында төмөнкүдөй педагогикалык шарттарды аныктадык:

- ресурстук шарттар (маалыматтык технологиялар, Интернет ресурстары, Web-сайттар, аппараттык жана программдык каражаттар);
- методикалык шарттар (коммуникативдүү тапшырмалар, сабактын презентациялары, проекттик тапшырмалар, текшерүү каражаттары);
- уюштуруучулук шарттар (окуучунун мотивациясы, окуучунун баарлашууга муктаждыгы, мугалимдин даярдыгы).

Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселеси, бир четинен инновациялык, экинчиден татаал маселелердин бири. Аны калыптандырууда окутуунун максатынан баштап, окуучуда бул компетенттүүлүктүн калыптанышынын деңгээлин текшерүүгө чейинки этаптары тыкандык менен иштелип чыгышы зарыл жана бул процессти мугалим көзөмөлгө алып туруусу тийиш. Биздин изилдөөдө “Информатика” предметин окутууда окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандыруунун методикалык системасы иштелип чыкты. Ал төмөнкүдөй иш-аракеттерди камтыйт:

- окутуунун максаты окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктү калыптандыруудагы аткара турган аракеттери аркылуу коюлат, милдеттери максатка жетүүдөгү мугалим менен окуучунун биргелешкен аракеттери аркылуу иштелип чыгат;

- ар бир окуу предмети, тиешелүү бөлүмдөрү боюнча окутуунун мазмуну социалдык-коммуникаивдүү компенттүүлүктүн билимдерин, билгичтиктерин, жөндөмдүүлүктөрүн эске алуу менен иштелип чыгат;

- окутуунун каражаттары – бул аталган компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн кызмат кыла турган тиешелүү материалдык, техникалык, маалыматтык жана уюштуруучулук ресурстардын жыйындысы. Биздин изилдөөдө мындай ресурстардан болуп компьютердик окутуучу программалар (электрондук китептер, тренажерлор, лабораториялык практикумдар, тесттер); мультимедиялык технологиянын негизинде түзүлгөн окутуучу каражаттар (слайддар, презентациялар ж.б.); интеллектуалдык

окутуучу системалар; телекоммуникациялык каражаттар (электрондук дарек, телеконференциялар); электрондук китепканалар эсептелди;

– окутуунун методдору бул компетенттүүлүктү натыйжалуу калыптандыруу максатында тандалып алынат. Биздин изилдөөдө изденүүчүлүк жана изилдөөчүлүк методдоруна артыкчылык берилди. Мындан тышкары маалыматтык технологияларды колдонуу менен оозеки коммуникацияга жана жазуу коммуникациясына багытталган ыкмалар дагы талдоого алынды;

– компетенттүүлүктүн калыптаныш деңгээлин баалоодо баалоонун аутенттүү формалары колдонулушу керек; мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучунун өнөктөштүк карым катнашы жана баарлашуунун диалогдук формасы негизги орунду ээлөөсү зарыл; натыйжага жетүүгө карата окуучунун вербалдык жана вербалдык эмес аракеттери эске алынышы керек; окуучулардын өзүн өзү контролдоосуна жана өзүн өзү баалоосуна өзгөчө көңүл бурулушу зарыл.

4. Иштелип чыккан методикалык системанын жана педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгүн текшерүү үчүн педагогикалык эксперимент уюштурулду. Экспериментти уюштуруу үчүн 7-класстын “Информатика” предмети тандалып алынды. Эксперименталдык изилдөөгө жалпысынан 239 окуучу катышты. Изденүүчү экспериментти уюштурууда педагогикалык шарттарды түзүү жана окуучуларга коммуникативдүү тапшырмаларды сунуштоо менен социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга мүмкүн экендиги далилденди. Окутуучу эксперимент тандалып алынган мектептерде 7-класстын “Информатика” предметин төрт чейрек убактысында окутуу процессин камтыды. Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүнүн репродуктивдүү, продуктивдүү жана креативдүү деңгээлдерин баалоо тиешелүү критерийлерди колдонуу аркылуу ишке ашырылды. Окуучулардын социалдык-коммуникативдүү

компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда алынган натыйжалардын эффективдүүлүгү Симоновдун методикасы аркылуу далилденди.

Практикалык сунуштар:

1. Окуучунун социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгүн калыптандырууда адегенде окуучуларга жана мугалимдерге бул компетенттүүлүк жөнүндө, анын азыркы билим берүү системасындагы ролу тууралуу кеңири маалымат берүү.

2. Окутуу процессинде бул компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн системалуу иш аракеттерди (мазмунун иштеп чыгуу, тиешелүү каражаттарды жана методдорду колдонуу) аткаруу керек.

3. Окуучуда бул компетенттүүлүктүн калыптанышына мугалим дайыма көзөмөл кылып турушу керек.

ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. Абдрашев, А.Б. Кыргыз Республикасынын билим берүү системасын реформалоонун айрым багыттары жөнүндө [Текст] / А.Б. Абдрашев, Т.К. Аманкулова // Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Жарчысы. – Жалал-Абад, 2010. – №1-2. – 3-9-бб.
2. Абдырахманов, Т.А. Компетентностный подход в современном образовании [Текст]: учебное пособие / Т.А. Абдырахманов, М.А. Ногаев. – Бишкек, 2011. – 114 с.
3. Ажыбаев, Д.М. Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Д.М. Ажыбаев. – Бишкек, 2008. – 23 с.
4. Айткеева, М.Ж. Глобализация доорундагы этнос аралык мамилелер [Текст] / М.Ж. Айткеева // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы: Атайын чыгарылыш. – Бишкек, 2014. – 54-56-бб.
5. Алифанова, Е.М. Формирование коммуникативной компетенции детей дошкольного и младшего школьного возраста средствами театрализованных игр [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е.М. Алифанова. – Волгоград, 2001. – 164 с.
6. Алымова, А. Окуучуларды баалоо. Жаңыча мамилелер жана усулдар [Текст]: мугалимдер үчүн окуу методикалык куралы / [А. Алымова, А. Буркитова, М. Мыкыева ж.б.]. – Бишкек, 2010. – 156 б.
7. Андреева, Г.М. Социальная психология [Текст] / Г.М. Андреева / В книге Социология в России. – М, 1996. – С. 457-481.
8. Арефьева, О.М. Особенности формирования коммуникативных универсальных учебных умений младших школьников [Электронный ресурс] / О.М. Арефьева. – Режим доступа: <http://school2100.com/upload/iblock/bba/bbaaa54d23b768186ec8b6453fdfa81e.pdf>

9. Арыпбекова, Д.Ж. Методика обучения дискусионному общению на русском языке студентов национальных групп [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Д.Ж. Арыпбекова. – Бишкек, 2015. – 26 с.
10. Бабанский, Ю.К. Избранные педагогические труды [Текст] / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
11. Барабанов, О.Н. Глобализация и образование в современном мире [Текст] / О.Н. Барабанов, М.М. Лебедева // Глобализация: человеческое измерение. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 54-77.
12. Батырева, С.Г. Дидактические основы формирования коммуникативной компетенции младших школьников [Текст]: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С.Г. Батырева. – М., 2014. – 24 с.
13. Баячорова, Б.Ж. Основы информатики [Текст] / Б.Ж. Баячорова. – Бишкек, 2001. – 260 с.
14. Бейшеналиева, У.У. Мультимедиа технологияларынын негизинде студенттердин маалыматтык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары [Текст]: пед. илим. канд. ... дисс.: 13.00.01 / У.У. Бейшеналиева. – Бишкек, 2014. – 180 б.
15. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Бишкек, 2004. – 342 б.
16. Бекболотов, Т.Б. О концепции использования новых информационных технологий в системе повышения квалификации учителей Кыргызской Республики [Текст] / Т.Б. Бекболотов, Л.П. Мирошниченко // Информационные и коммуникационные технологии для развития: Материалы первого Национального Саммита. – Бишкек: ПРООН, 2001. – С. 201-206.
17. Белкин, А.С. Компетентность. Профессионализм. Мастерство [Текст] / А.С. Белкин. – Челябинск, 2004. – 171 с.

18. Белухин, Д.А. Мифы и легенды педагогики. Рефлексия основ педагогической деятельности [Текст] / Д.А. Белухин. – М., 2008. – 236 с.
19. Беспалько, В.П. Программированное обучение: Дидактические основы [Текст] / В.П. Беспалько. – М., 1970. – 300 с.
20. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / В.П. Беспалько. – М., 1987. – 189 с.
21. Бодалев, А.А. Личность и общение [Текст] / А.А. Бодалев. – М., 1995. – 192 с.
22. Бодалев, А.А. Психологическое общение [Текст] / А.А. Бодалев. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: Модек, 1996. – 256 с.
23. Бодалев, А.А. Психология о личности [Текст] / А.А. Бодалев. – М., 1988. – 188 с.
24. Бондаренко, Ю.С. 3dsmax 7. Лучшие плагины [Текст] / Ю.С. Бондаренко, М. Бондаренко. – Питер, 2005. – С. 501-507.
25. Борк, А. Компьютеры в обучении: чему учит история [Текст] / А. Борк // Информатика и образование. – Бишкек, 1990. – №5. – С. 110-118.
26. Бримкулов, У.Н. Компьютер жана Интернет [Текст] / У.Н. Бримкулов, А.Өмүралиев, В.Ф.Бабак. – Бишкек, 2004. – 263 б.
27. Булыгина, А.Н. О формировании коммуникативной компетентности подростков в школьном обучении: из опыта работы [Текст] / А.Н. Булыгина // Образование и наука. – М., 2013. – №3 (102). – С. 26-36.
28. Булыгина, Л.Н. Формирование коммуникативной компетентности подростков в школьном обучении [Текст]: автореф. ... канд. пед. наук / Л.Н. Булыгина. – Тюмень, 2013. – 23 с.

29. Бухаркина, М.Ю. *Телекоммуникационные проекты в учебном процессе* [Текст] / М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева. – М.: АО КУДИЦ, 1993. – 58 с.
30. Бушуева, Г.М. Коммуникативные задачи как средство формирования коммуникативных умений у младших школьников [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Г.М. Бушуева. – Калининград, 2003. – 182 с.
31. Васильева, Н.Н. Педагогические условия формирования коммуникативной компетенции в родном языке у учащихся-билингвов [Текст] / Н.Н. Васильева, А.Д. Саввинова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2013. – №8 (26): в 2-хч. Ч. 1. – С. 41-46.
32. Вербицкая, О.В. Формирование информационной и коммуникативной компетенций на уроках информатики [Электронный ресурс] / О.В. Вербицкая, Е.П. Гайдамака. Режим доступа: <http://pandia.ru/text/77/29/80501.php>
33. Галиакбирова, Р.Р. Формирование коммуникативной компетенции младших школьников [Электронный ресурс] / Р.Р. Галиакбирова URL: <http://nsportal.ru>.
34. Гершунский, Б.С. Компьютеризация в сфере образования: Проблемы и перспективы [Текст] / Б.С. Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 264 с.
35. Гордон, Ф. Вопросы глобализации образования: основные проблемы и пути их решения www.blackboard.com/research
36. Горелов, И.Н. Умеете ли вы общаться? [Текст] / И.Н. Горелов, В.Ф. Житников, Л.А. Шкатова. – М.: Просвещение, 1991. – 144 с.
37. Государственный образовательный стандарт среднего общего образования Кыргызской Республики. 2014 год. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96691>
38. Грановский, Ю.В. Аппаратная поддержка мультимедиа [Текст] / Ю.В. Грановский. – М.: Компьютер пресс, 1999. – Вып. 2. – 412 с.

39. Григорьев, С.Г. Информатизация образования. Фундаментальные основы [Текст]: учебник для студентов педагогических вузов и слушателей системы повышения квалификации педагогов / С.Г. Григорьев, В.В. Гриншкун. – М., 2005. – 231 с.
40. Губарева, Т.О. Формирование коммуникативной компетентности учащихся гимназии [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Т.О. Губарева. – Оренбург, 2007. – 225 с.
41. Гузеев, В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология [Текст] / В.В. Гузеев. – М.: Народное образование, 2000. – 240 с.
42. [Демьяненко, М.Я.](#) Основы общей методики обучения иностранным языкам: Теоретический курс [Текст]: учебное пособие для студентов вузов / [М.Я. Демьяненко](#), [К.А. Лазаренко](#), [С.В. Мельник](#). – 2-е изд., доп. и перераб. – Киев: Вища школа, 1984. – 255 с.
43. Джолдошбекова, С. Мектеп жашына чейинки балдардын карым-катнаш маданиятын кыргыз үй-бүлөсүндө калыптандыруу (5-7жаш) [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф. / С. Джолдошбекова. – Бишкек, 2008. – 25 б.
44. Джороев, Т.А. Кыргыз тили сабактарында дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын тилдик, коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн өстүрүү (башталгыч класстардын мисалында) [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф. / Т.А. Джороев. – Бишкек, 2014. – 26 б.
45. Джунусова, А.И. Формирование речевой компетентности по английскому языку студентов юридического направления [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.И. Джунусова. – Бишкек, 2015. – 26 с.
46. Диагностика учебной успешности в начальной школе. / Под ред. П.Г. Нежнова, И.Д. Фрумина, Б.И. Хасана, Б.Д. Элькониной. – М.: ОИРО, 2009. – 168 с.

47. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики. Учебное пособие для слушателей ФПК директоров общеобразоват. школ и в качестве учебного пособия по спецкурсу для студентов пед. Институтов. / Под ред. М.Н. Скаткина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.

48. Дмитриенко, Т.А. Новые образовательные технологии в высшей педагогической школе [Текст] / Т.А. Дмитриенко // Высшее образование сегодня. – М., 2003. – №8. – С. 26-30.

49. Дөөлөталиева, А.С. Окутуу процессин маалыматташтыруу мезгилдин талабы [Текст] / А.С. Дөөлөталиева, А. Калыбеков // Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Жарчысы. – Бишкек, 2010. – 120-122-бб.

50. Дроздова, А.К. Формирование коммуникативных компетенций на уроках музыки в начальной школе [Электронный ресурс] / А.К. Дроздова. – URL: <http://www.zavuch.info>.

51. Егорова, Ю.Н. Мультимедиа как средство повышения эффективности обучения в общеобразовательной школе [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Ю.Н. Егорова – Чебоксары, 2000. – 196 с.

52. Елагина, В.Н. Формирование коммуникативной компетенции подростков в образовательном процесс школы [Электронный ресурс] / В.Н. Елагина, О.В. Винокурова <http://sibac.info/13085>

53. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение [Текст] / Ю.Н. Емельянов. – Л., 1985. – 166 с.

54. Емельянов, Ю.Н. Обучение паритетному диалогу [Текст] / Ю.Н. Емельянов. – Л., 1991. – 107 с.

55. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение [Текст] / Ю.Н. Емельянов. – Л., 1985. – 168 с.

56. Ершов, А.П. Информатизация: от компьютерной грамотности учащихся к информационной культуре общества [Текст] / А.П. Ершов // Коммунист. – 1988. – №2. – С. 82-92.
57. Ершов, А.П. Школьная информатика в СССР: от грамотности – к культуре [Текст] / А.П. Ершов / В книге «Информатика и компьютерная грамотность». – М.: Наука, 1988. – С. 6-23.
58. Жиркова, В.С. Методы и приемы формирования коммуникативных универсальных учебных действий на уроках информатики [Текст] / В.С. Жиркова // Молодой ученый. – М., 2006. – №6 (65). – С. 88-91.
59. Жуков, Ю.М. Коммуникативный тренинг [Текст] / Ю.М. Жуков. – М., 2003. – 223 с.
60. Жунусакунова, А.Д. Негизги мектепте математиканы компьютердик адаптивдүү тестти колдонуп окутуунун дидактикалык негиздери [Текст]: пед. илим. канд. ... дис.: 13.00.01 / А.Д. Жунусакунова. – Бишкек, 2015. – 196 б.
61. Загвязинский, В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования [Текст]: учебное пособие для студентов вузов / В.И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М., 2001.
62. Закон Кыргызской Республики об образовании <http://edu.gov.kg/zakony/>
63. Занковский, А.Н. Психология деловых отношений [Текст] / А.Н. Занковский. – М., 2008. – 384 с.
64. Захарова, И.Г. Информационные технологии в образовании [Текст]: учебное пособие для студентов вузов / И.Г. Захарова. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
65. Зимняя, И.А. Психология обучения неродному языку [Текст] / И.А. Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – 219 с.
66. Зотова, И.Н. Коммуникативная компетентность как аспект социализации личности студента в условиях информатизации общества

[Текст] / И.Н. Зотова // «Актуальные социально-психологические проблемы развития личности в образовательном пространстве XXI века». – Кисловодск, 2006.

67. Ибрагимова, Г.Дж. Стратегия в реформировании содержания и системы образования в Кыргызской Республике [Текст] / Г.Дж. Ибрагимова // Материалы международной конференции «Новая школа – новый учитель». – Каракол, 2003. – 13-14 июня.

68. Ибраев, А.Д. Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери (Информатика предметинин мисалында) [Текст]: пед. Илим. канд. ... дис. / А.Д. Ибраев. – Бишкек, 2012. – 170 б.

69. Ибраев, А.Д. Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүк системасында Кыргызстандын жогорку окуу жайларындагы жаңы маалыматтык жана Web технологияны колдонуу абалы [Текст] / А.Д. Ибраев, М.К. Семетов // Вестник КАУ им К.И. Скрябина. – Бишкек, 2007. – №1 (7). – С. 394-397.

70. Ибраева, А.Т. К вопросу о соотношении понятий "коммуникативная компетенция" и "коммуникативная компетентность" специалиста [Текст] / А.Т. Ибраева // Вестник КазНПУ им. Абая. Сер. "Молодой ученый. Поиск. Проблемы. Исследования". – 2004. – №2. – С. 30-37.

71. Идрисов, А. Мектептерде айлык акы аз болгондуктан жаштар ал жакка барышпайт [Электронный ресурс] <http://www.kabar.kg/kyr/science-and-culture/full/5529>

72. Ильина, Е.А. Критериальное оценивание [Электронный ресурс] / Е.А. Ильина <http://festival.1september.ru/articles/588262/>

73. Информатизация образования [Электронный ресурс] <https://sites.google.com/site/probinobrz/>

74. Информатика боюнча предметтик стандарт. 5-9-класстар. / Түз. Айжан Ибирайым кызы, У.Э. Мамбетакунов, М.У. Касымалиев. – Бишкек, 2015, – 44 б.
75. Информатика жана Информациялык-коммуникациялык технологиялар предмети боюнча программа. 7-9-класстар үчүн. / Түз. Т.Р. Орускулов, М.У. Касымалиев, У.Э. Мамбетакунов, Айжан Ибирайым кызы, Н.Н. Осипова. – Бишкек, 2012. – 46 б.
76. Информационные технологии в образовании [http:// physics.herzen.spb.ru/teaching/materials/gosexam/b25.htm](http://physics.herzen.spb.ru/teaching/materials/gosexam/b25.htm)
77. Калдыбаев, С.К. Педагогикалык баалоонун негиздери [Текст]: педагогикалык багыттар үчүн окуу куралы / С.К. Калдыбаев, А.М. Мамытов, С.И. Иптаров. – Б.: KIRLand, 2012. – 180 б.
78. Калдыбаев, С.К. Педагогические измерения: становление и развитие [Текст] / С.К. Калдыбаев. – Бишкек, 2008. – 208 с.
79. Калдыбаев, С.К. Компьютерная диагностика результатов обучения в общеобразовательной школе [Текст] / С.К. Калдыбаев, Д.М. Ажыбаев, М.М. Бекежанов. – Бишкек-Нарын, 2007. – 136 с.
80. Калдыбаев, С.К. Основы научных исследований. Краткий курс лекций [Текст]: учебное пособие для студентов педагогических специальностей / С.К. Калдыбаев, Б.М. Биймурсаева, Г.Ж. Мунайтпасова. – Бишкек, 2011. – 80 с.
81. Калинина, Н.В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников [Текст]: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Н.В. Калинина. – Самара, 2006. – 42 с.
82. Кан-Калик, В.А. Учителю о педагогическом общении [Электронный ресурс] / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – URL: [http:// pedsovet.org/content/view](http://pedsovet.org/content/view)

83. Касентаева, К.У. Развитие коммуникативных компетенций старшеклассников на основе использования дебатных технологий [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / К.У. Касентаева. – Алматы, 2009. – 28 с.
84. Кирмайер, М. Мультимедиа [Текст] / М. Кирмайер. – СПб, 1999. – 248 с.
85. Кларин, М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта [Текст] / М.В. Кларин. – М.: Знание, 1989. – 196 с.
86. Коблянская, Е.В. Психологические аспекты социальной компетентности [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Е.В. Коблянская. – СПб, 1995. – 16 с.
87. Коджаспирова, Г.М. Словарь по педагогике [Текст] / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: МарТ, 2005. – 448 с.
88. Колычева, З.И. Ноосферная педагогика как новая образовательная парадигма [Текст] / З.И. Колычева. – СПб, 2004. – 207 с.
89. Коммуникативная культура. От коммуникативной компетентности к социальной ответственности. / Под ред. С.В. Титовой. – СПб: Питер. 2009. – 176 с.
90. Коммуникативность [http: // www.syntone.ru/ library/ psychology_dict / kommunikativnost.php](http://www.syntone.ru/library/psychology_dict/kommunikativnost.php)
91. Концепция развития образования в Кыргызской Республике до 2020 года. Стратегия развития образования в Кыргызской Республике на 2012-2020 годы. – Бишкек, 2012. – 114 с.
92. Кочеткова, В.Г. Развитие коммуникативной компетенции студентов в условиях информатизации образования [Электронный ресурс] / В.Г. Кочеткова // [http: // ito.edu.ru/ 2006/ Samara/ II/ II-0-13.html](http://ito.edu.ru/2006/Samara/II/II-0-13.html)
93. Красильникова, В.А. Теория и технология компьютерного обучения и тестирования [Текст] / В.А. Красильникова. – М., 2009. – 339 с.

94. Крутецкий, В.А. Психология обучения и воспитания школьников [Текст]: книга для учителей и классных руководителей / В.А. Крутецкий. – М., 1976. – 431 с.
95. Кукушин, В.С. Общие основы педагогики [Электронный ресурс] / В.С. Кукушин // http://www.eusi.ru/lib/kukushin_obsie/7.php
96. Курилова, С.Ю. Формирование коммуникативной компетентности старшеклассников в учебной проектной деятельности [Текст] / С.Ю. Курилова. – Владикавказ, 2011. – 224 с.
97. Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты [Электрондук ресурс] // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/96691>
98. Кыргыз советтик энциклопедиясы. III том. – Фрунзе, 1978. – 450 б.
99. Ларина, Э.С. Информатика. 9-11 классы: проектная деятельность учащихся [Текст] / Э.С. Ларина. – Волгоград: Учитель, 2009. – 155 с
100. Латынцев, С.В. Формирование обобщенной коммуникативной компетентности учащихся в процессе обучения физике [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / С.В. Латынцев. – Красноярск, 2006. – 196 с.
101. Лебедев, О.Е. Компетентностный подход в образовании [Текст] / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – №5. – С. 3-12.
102. Ломакина, О.Е. Проективность в методике формирования коммуникативной компетенции студентов языкового вуза [Текст]: монография / О.Е. Ломакина. – Волгоград: Перемена, 2003. – 299 с.
103. Маковка, Т.А. Формирование коммуникативной компетенции у учащихся педагогических колледжей [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т.А. Маковка. – Бишкек, 2014. – 26 с.
104. Мамбетакунов, Э.М. Психодиагностиканын очерктери [Текст] / Э.М. Мамбетакунов. – Бишкек: Текник ББ, 2014. – 170 б.

105. Мамытов, А.М. Высшее профессиональное образование в Кыргызстане: современное состояние и перспективы развития [Текст] / А.М. Мамытов // Высшее образование Кыргызской Республики. – Бишкек, 2008. – №1/10. – С. 18-21.
106. Мамытов, А.М. Инструментарий оценивания образовательных достижений и физической подготовленности учащихся начальных классов на уроках физической культуры [Текст] / А.М. Мамытов, Т.Т. Иманалиев // Известия КАО. – Бишкек, 2011. – №1(17). – С. 3-17.
107. Маргарит, К. Что является наиболее важным в системах оценки достижений учащихся: основные ориентиры [Текст] / К. Маргарит. – Вашингтон: Всемирный банк, 2012. – 48 с.
108. Матвеева, Я.Л. Формирование коммуникативной компетенции на уроках русского языка [Текст] / Я.Л. Матвеева. – Южно-Сахалинск, 2012. – 27 с.
109. Машбиц, Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения [Текст] / Е.И. Машбиц // Педагогическая наука – реформе школы. – М.: Педагогика, 1988. – 342 с.
110. Машбиц, Е.И. Компьютеризация образования: проблемы и перспективы [Текст] / Е.И. Машбиц. – М.: Знание, 1986. – 80 с.
111. Мелюхин, И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития [Текст] / И.С. Мелюхин. – М., 1999. – 208 с.
112. Менькина, С.М. Коммуникативная компетентность: от теории к практике формирования [Текст] / С.М. Менькина // Среднее профессиональное образование. – М., 2011. – №12. – С. 3-5.
113. Морева, Н.А. Тренинг педагогического общения [Текст] / Н.А. Морева. – М.: Просвещение, 2008. – 304 с.
114. Мураховский, В.И. Компьютер своими руками [Текст] / В.И. Мураховский. – М., 2004. – С. 183-185.

115. Мухров И.С. Условия формирования профессиональной компетентности молодых квалифицированных рабочих в системе начального профессионального образования // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 3. URL: <http://www.science-education.ru/article/view?id=6195>
116. Новиков, А.М. О развитии методических систем [Электронный ресурс] / А.М. Новиков // http://www.anovikov.ru/article/met_sys.htm
117. Новиков, Д.А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи) [Текст] / Д.А. Новиков. – М.: МЗ-Пресс, 2004. – 67 с.
118. Новикова, Т.Г. Эксперимент в образовании [Текст] / Т.Г. Новикова, А.С. Сиденко. – М., 2002. – 93 с.
119. Нурмеева, Н.Р. Формирование информационной культуры учащихся на интегрированном уроке [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Н.Р. Нурмеева. – Казань, 2004. – 192 с.
120. Обзор состояния сектора ИКТ в Кыргызстане 2005. Общественный информационный центр при управлении делами Президента КР. / Под общ. ред. Р.Н. Джаркеева. – Бишкек, 2006. – 99 с.
121. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов. – М.: Мир и Образование, Оникс, 2011. – 736 с.
122. Околелов, О.В. Электронный учебный курс [Текст] / О.В. Околелов // Высшее образование в России. – М., 1999. – № 4. – С. 126-129.
123. Орускулов, Т.Р. Информатика [Текст]: жалпы билим берүүчү орто мектептер үчүн базалык курстун окуу программалары VII-IX кластар / Т.Р. Орускулов, М. Касымалиев, А. Кулушева. – Бишкек, 2003. – 30 б.
124. Өмүралиев, М.Ү. Келечектеги башталгыч мектептин мугалимдеринин маалыматтык-компьютердик технологияларды колдонуу

көндүмдөрүн калыптоонун дидактикалык негиздери [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф. / М.Ү. Өмүралиев. – Бишкек, 2012. – 18 б.

125. Өмүралиев, М.Ү. «Маалыматтык жана компьютердик технологиялар башталгыч класстын мугалиминин кесиптик ишмердигинде» атайын курсунун түзүлүшү жана мазмуну [Текст] / М.Ү. Өмүралиев, Т.М. Сияев, Д.М. Ажыбаев // Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Жарчысы. – Бишкек, 2010. – №6. – 239-241-бб.

126. Павлова, А.И. Формирование коммуникативной компетентности учащихся 5-9 классов в работе с учебно-научными текстами [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / А.И. Павлова. – Орел, 2007. – 228 с.

127. Панков, П.С. Обучающая и контролирующая программа по словоизменению в кыргызском языке на ПЭВМ [Текст] / И.С.Панков. – Бишкек, 1992.

128. Панков, П.С. Система разработки и управления сайтом и электронный учебник по компьютерной математике [Текст] / П.С.Панков, К.Т. Касымбеков, О.В. Пазунов // Известия КАО. – Бишкек, 2005. – №3. – С. 144-145.

129. Панкова, Г.Д. Теоретические и практические проблемы совершенствования самостоятельной работы студентов на основе информационных технологий [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / Г.Д. Панкова. – Бишкек, 2005. – 284 с.

130. Панфилова, А.П. Теория и практика общения [Текст]: учебное пособие для студентов сред. учебных заведений / А.П. Панфилова. – М.: Академия, 2007. – 288 с.

131. Панюкова, С.В. Как организовать дистанционное обучение [Текст] / С.В.Панюкова // Материалы научно-практической конференции «Информационные и коммуникационные технологии в общем, профессиональном и дополнительном образовании». – М.: ИИО РАО, 2005. – Вып. 16. – С. 19-28.

132. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей. / Под ред. П.М. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
133. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2008. – 528 с.
134. Петровская, Л.А. Общение – компетентность – тренинг: избр. психол. труды [Текст] / Л.А. Петровская. – М.: Смысл, 2007. – 686 с.
135. Пиз, А. Язык телодвижений [Текст] / А. Пиз. – Нижний новгород, 1992. – 146 с.
136. Подласый, И.П. Педагогика [Текст] / И.П. Подласый. – М.: Просвещение, 1996. – 576 с.
137. Подласый, И.П. Педагогика. Новый курс [Текст] / И.П. Подласый. – М., 1999. – 578 с.
138. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования [Текст]: учебное пособие для студентов пед. вузов / [Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров]. – М.: Академия, 2000. – 272 с.
139. Полуэктова, Н.М. Психодиагностика и формирование коммуникативных качеств личности [Текст] / Н.М. Полуэктова, Н.В. Яковлева. – Ленинград, 1989. – 216 с.
140. Поташник, М.М. Эксперимент в школе: организация и управление [Текст] / М.М. Поташник. – М., 1991. – 215 с.
141. Пралиев, С.Ж. Взаимосвязь и взаимообусловленность социокультурных условий развития общества и системы образования [Текст] / С.Ж. Пралиев, С.Т. Иманбаева, А.Е. Берикханова // Педагогическое образование и наука. – М., 2014. – №2. – С. 109-113.
142. Психология. Словарь. / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2- изд. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

143. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация [Текст] / Дж. Равен. – М., 2002. – 396 с.
144. Разумовская, Т.В. Глобальное образование в российской школе [Текст] / Т.В. Разумовская // Завуч. – 1999. – №8. – С. 132-138.
145. Ракилов, А.И. Философия компьютерной революции [Текст] / А.И. Ракилов. – М.: Политиздат, 1991. – 286 с.
146. Рамочный национальный куррикулум среднего образования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2009. – 32 с.
147. Раскопкина, Н.А. Формирование коммуникативных компетентностей на уроках обществознания [Текст] / Н.А. Раскопкина. – Киров, 2009. – 20 с.
148. Российская социологическая энциклопедия. / Под ред. Г.В.Осипова. – М., 1998. – 672 с.
149. Рыбина, Т.И. Оценивание учебной деятельности студентов с помощью современных информационных технологий [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Т.И. Рыбина. – Бишкек, 2007. – 135 с.
150. Семенова, И.И. Формирование коммуникативной компетенции учащихся на уроках иностранного языка [Электронный ресурс] / И.И. Семенова // URL: <http://rudocs.exdat.com>.
151. Семушина, Л.Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях [Текст]: учебное пособие для преп. учреждений сред. проф. образования / Л.Г. Семушина, Н.Г. Ярошенко. – М.: Мастерство, 2001. – 272 с.
152. Сияев, Т.М. Коммуникация процессиндеги вербалдык эмес каражаттар / Азыркы мезгилдин педагогу: теория жана практика [Текст] / Т.М. Сияев, Ж.Ж. Таштанкулова. – Бишкек, 2010. – 2-бөлүк.
153. Сияев, Т.М. Электрондук окуу-методикалык комплекстин дидактикалык негиздери [Текст] / Т.М. Сияев, Г.К. Чекирова // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2009. – №3. – С. 132-135.

154. Смирнов, В.И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях [Текст] / В.И. Смирнов. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 416 с.
155. Советов, Б.Я. Информационная технология [Текст] / Б.Я. Советов. – М.: Высшая школа, 1994. – 165 с.
156. Советский энциклопедический словарь. / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред). – М.: Советская Энциклопедия, 1981. – 1600 с.
157. Современное состояние и перспективы развития информационно-коммуникационных технологий в Кыргызской Республике (Обзор информация) [Текст] / Ш. М. Мусакожоев., Н.А. Мусабаев., К.К. Талыпов; ГОС. агентство по науке и интеллект. собственности при Правительстве КР (Кыргызпатент). – Бишкек, 2003. – 41 с.
158. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Под ред. Н.В. Бордовской. – М., 2011. – 432 с.
159. Ступницкая, М.А. Что такое учебный проект? [Текст]: учебное пособие / М.А. Ступницкая. – М.: Первое сентября, 2010. – 44 с.
160. Талызина, Н.Ф. Педагогическая психология [Текст]: учебное пособие / Н.Ф. Талызина. – М., 1998. – 288 с.
161. Тверезовская, Н.Т. Электронный учебник: от теории к практике [Текст] / Н.Т. Тверезовская // Инновационные образовательные технологии. – Минск: Минский институт управления, 2005. – №4. – С. 137-144.
162. Тевелева, С.В. Электронный учебник как средство дистанционного обучения [Текст] / С.В. Тевелева // Информатика и образование. – М., 2000. – №8. – С. 48-50.
163. Тильняк, Н.В. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов технического

профиля // Концепт. – М., 2014. – №08 (август) URL: [http:// e-koncept.ru/2014/ 14217.htm](http://e-koncept.ru/2014/14217.htm).

164. Титова, С.В. Телекоммуникационные проекты как новый вид учебных заданий: виды, цели, значение в процессе преподавания [Электронный ресурс]. Режим доступа: // [http:// www.learnweb.ru/](http://www.learnweb.ru/)

165. Тищенко, В.А. Теория и практика формирования коммуникативных умений старшеклассников средствами информатики [Электронный ресурс] Режим доступа: [http:// cyberleninka.ru/ article/ n/ teoriya-i-praktika-formirovaniya-kommunikativnyh-umeniy-starsheklassnikov-sredstvami-informatiki#ixzz42WgKBLrT](http://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-i-praktika-formirovaniya-kommunikativnyh-umeniy-starsheklassnikov-sredstvami-informatiki#ixzz42WgKBLrT)

166. Трайнев, В.А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) [Текст]: учебное пособие / В.А. Трайнев, И.В. Трайнев. – 2-е изд. – М.: Дашков и К, 2005. – 280 с.

167. Трегубова, Е.Д. Эффективная методическая работа – условие и результат повышения качества профессиональной деятельности преподавателя [Электронный ресурс] [ktk.zaural.ru/ smk/ flz/ 1200033341_1234.doc](http://ktk.zaural.ru/smk/flz/1200033341_1234.doc)

168. Трофимова, Г.С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13. 00. 01 / Г.С. Трофимова. – СПб, 2000. – 362 с.

169. Уметалиев, Э.С. «Кто платит, тот танцует... Танцую ли я?» [Текст] / Э.С. Уметалиев // Мектеп-Школа. – Бишкек, 2004. – №3. – С. 3-10.

170. Условие. Википедия [https:// ru.wikipedia.org/ wiki/ %D0%A3% D1%81%D0%BB% D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B5](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B5)

171. Утенин, М.В. Формирование информационной компетентности студентов на основе технологий мультимедиа [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / М.В. Утенин. – М., 2006. – 147 с.

172. Фигурнов, В.Э. IBM PC для пользователя [Текст] / В.Э. Фигурнов. – М., 1994.
173. Филатов, О.К. Информатизация технологий обучения в высшей школе [Текст] / О.К. Филатов. – М., 2001. – 283 с.
174. Филатов, О.К. Информатизация современных технологий обучения в ВШ [Текст] / О.К. Филатов. – Ростов-на-Дону: Мираж, 1997. – 213 с.
175. Филинов, Е.Н. Использование средств вычислительной техники в образовании [Текст] / Е.Н. Филинов, С.А. Христочевский // В книге “Информатика и компьютерная грамотность”. – М., 1988. – С. 23-28.
176. Францифиров, Ю.В. От реферата к курсовой, от диплома к диссертации [Текст] / Ю.В. Францифиров, Е.П. Павлова. – М., 2004. – 128 с.
177. Хуторской, А.В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов" [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>
178. Хуторской, А.В. Интернет в школе [Текст] / А.В. Хуторской // Практикум по дистанционному обучению. – М., 2000. – 304 с.
179. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы [Текст] / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.
180. Чекирова, Г.К. Физика боюнча негизги мектептер үчүн электрондук окуу-методикалык комплексинин дидактикалык негиздери [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф.: 13.00.01 / Г.К. Чекирова. – Бишкек, 2009. – 21 б.
181. Чокушева, А.И. Развитие компетенций учащихся средствами учебных дисциплин [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.И. Чокушева. – Бишкек, 2012. – 26 с.

182. Шаркаева, И.М. Приемы формирования коммуникативной компетенции младших школьников [Электронный ресурс] / И.М. Шаркаева // URL: <http://www.rae.ru/forum>.
183. Шатило, Э.Н., Горелова И. В. Формирование коммуникативной компетентности в процессе обучения математике учащихся 5–9 классов посредством устных упражнений. [Текст] / Э.Н. Шатило, И.В. Горелова // Материалы III международной научной конференции «Педагогика: традиции и инновации». – Челябинск: Два комсомольца, 2013. – С. 104-106.
184. Шишов, С.Е. Мониторинг качества образования в школе [Текст] / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 320 с.
185. Шумилова, Е.А. Концепция формирования социально-коммуникативной компетентности будущих педагогов профессионального обучения в системе высшего образования [Текст]: монография / Е.А. Шумилова. – Челябинск: Дитрих, 2011. – 258 с.
186. Шумилова, Е.А. Модель формирования социально-коммуникативной компетентности будущего педагога профессионального обучения [Текст] / Е.А. Шумилова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика. – М., 2010. – №2. – С. 44-48.
187. Шумилова, Е.А. Социально-коммуникативная компетентность как предмет исследования [Текст] / Е.А. Шумилова // Вестник ЮрГУ. Серия «Образование, здравоохранение, физическая культура». – Челябинск, 2006. – №16. – С. 150-154.
188. Яковлев, И.П. Основы теории коммуникации [Текст]: учебное пособи/ И.П. Яковлев. – СПб: Институт управления и экономики, 2001. – 230 с.
189. Яковлева, О.В. Особенности методики формирования коммуникативной компетентности будущих учителей с использованием

информационных и коммуникационных технологий [Текст] / О.В. Яковлева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – СПб, 2006. – №22. – С. 216-219.

190. Янушкевич, Ф. Технологии обучения в системе высшего образования [Текст] / Ф. Янушкевич. – М.: Высшая школа, 1985. – 133 с.

191. Ярмоленко, Г.Г. Методическая работа образовательного учреждения как условие повышения профессионализма педагогов [Электронный ресурс] / Г.Г.Ярмоленко // Режим доступа: <http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/metodicheskaya-rabota-obrazovatel'nogo-uchrezhdeniya-kak-uslovie-povys>

192. Crook C. Computers and the collaborative experience of learning [Text] / C. Crook. – London, 1994. – 386 p.

193. Definition and selection of competencies (DeSeCo): Theoretical and conceptual foundations. Strategy paper. www.deseco.admin.ch

194. http://epistemology_of_science.academic.ru/620/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%8B%D0%BB%D0%BA%D0%B8

195. <http://www.slovarigramota.ru>

196. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%8B%D0%BB%D0%BA%D0%B0>

197. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I. Cognitive Domain. (Ed. By B.S. Bloom). N.Y., 1956.

КОММУНИКАТИВДУУ ТАПШЫРМАЛАР

Маалымат жөнүндө түшүнүк. Бул темадагы маселелер маалымат алмашуу, бир формадан башка формага өткөрүү менен байланышат. Мында маселени чыгаруунун этабындагы ИКТны пайдалануу негизги максатты түзбөстөн, пикир алмашуу, баарлашуу, пландаштыруу, бандоо, издөө, жазуу түрүндөгү байланыш ыкмасын компьютердик технологиянын жардамы менен аткаруу болуп эсептелет.

1. Маалыматтарды алуунун, пайдалануунун жана аларды берүүнүн объектилерин аныктоо максатында төмөндөгүдөй маселени карайлы:

Компетентүүлүктөр:

1. Маалыматтык.
2. Коммуникативдик.
3. Коммуникативдик.

Аспект:

1. Пландаштыруу, издөө.
2. Жазуу түрүндөгү байланыш.
3. Эл алдында чыгып сүйлөөсү.

1-Тапшырма. Кызыктыруучу түрткү:

Билл Гейтс бала чагында өзүн компьютердик гений болсом деп элестетчү. Мунун баары жеке Lakeside мектебинин окутуусундагы сейрек жана кымбат турган нерсе компьютерди окутулушу менен башталган. Билл жана анын жакын достору, күнү-түнү компьютердин жанында отурушчу. Ошондон тартып, жаш олуттуу кызыкдар Билл компьютер технологиясын өздөштүрө баштады.

Маселени иштеп чыгуу:

а). Көлөмдүү шкаф сыяктанган эсептөө аппараттынын, улам барып ыңгайлуу, компакттуу, ар бир үйдө жайгашкан компьютерге айлануусуна Билл Гейтстин кайра жасап чыгуусун түрдүү маалымат булактарын колдонуу менен далилде.

б). Эрежелерге ылайык жазуу жүзүндө же электрондук түрдө алынган маалымат булактарын көрсөт (**маалымат булактарынан кара**).

Маалымат булагы:

Автор(лор). Теманын аталышы. Сайттын аталышы. Сайттын дареги.

Мисалы, Идрисов А. Мектептерде айлык акы аз болгондуктан жаштар ал жакка барышпайт. <http://www.kabar.kg/kyr/science-and-culture/full/5529>

в). Аткаруу планын иштеп чык. Класс окуучуларынын алдында Билл Гейтс жөнүндө баяндама бер (“маалымат булагы” бөлүмүнөн кара).

2. Компетентүүлүктөр:

1. Маалыматтык.
2. Коммуникативдик.
3. Коммуникативдик.

Аспект:

1. Издөө.
2. Жазуу түрүндөгү байланыш.
3. Эл алдында чыгып сүйлөөсү.

2-Тапшырма. Кызыктыруучу түрткү:

Айчүрөк ооган каны Акундун кызы, Манас менен Акун балдары төрөлө электе эле бел куда болушкан. Семетей менен Айчүрөк эс тарканда бир-бирин көрүп сүйүп калышат. Кудалашып, колуктусу Айчүрөккө үйлөнөт. “Шекерди көр, сөзүн көр, чолпонду көр, көзүн көр, жибекти көр, чачын көр, бели тутам, бети айдай” деп айтылган Айчүрөк, жамандыкты алдын-ала билип, Семетей атасынын күмбөзүнө жөнөгөндө, кой, барба - деп айтат. Бирок Семетей өкүмдүгүнө, курчтугуна салып, жөнөп кетет да, ич ара чыккынчылыктын курманы болот.

Маселени иштеп чыгуу:

а). Түрдүү маалымат булактарын колдонуу менен “бел куда” деген сөздүн кенен түшүндүрмөсүн аныктап чык.

б). Эрежелерге ылайык, жазуу жүзүндө же электрондук түрдө, алынган маалымат булактарын көрсөт (маалымат булактарынан кара).

в). Аткаруу планын иштеп чык. Класс окуучуларынын алдында Аккан, Семетей менен Айчүрөктүн образдары жөнүндө баяндама бер (доклад түрүндө).

3-Тапшырма

Акылы бар кийимди, акылы жок билимди тандайт.

Акыл-тозбогон кен, билим-түгөнбөгөн кен.

Эмгек – кайрат, билим – кеме.

Билимди жерден изде, алтынды ойдон изде.

Билимдүүнүн көзү өткүр, мергенчинин сөзү өткүр.

а). Вирустар макалдарды бузуп салышкан. Аларды калыбына келтиргиле.

б). Класс окуучуларынын алдында бир нече макалдарды жатка айтып бергиле?

4-Тапшырма. Өзүңөрдүн класстык бөлмөңөрдү сүрөттөп, баяндап айтып бергиле. Кайсы тилдерди колдондуңар?

5-Тапшырма. Информатикага байланышкан сөздөрдү чынжырча түрүнө жазгыла? Монитор-Редактор-Редакция-Яндекс...

Суроолор жана тапшырмалар:

1. Силер үчүн маалымат деген эмне?
2. Күкүктүн сайрашы маалымат болуп эсептелеби?
3. Өтүлгөн теманы кайталап уккан учурда маалымат аласыңбы?
4. Бүгүн кайсы булактардан маалымат алдыңар?

ТИРКЕМЕ 2.

7-класстын «Информатика жана ИКТ» предмети боюнча бөлүмдөрдү окуп-үйрөнүүдө социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктүн калыптануу критерийлери

Информация жана информациялык процесстер. Информацияны берүү бөлүмүн өздөштүрүүдө СКК калыптануу критерийлери:

- күндөлүк турмушта кездешүүчү же өздөрү катышып жүргөн чөйрөлөрдөгү информациялар тууралуу талкууларга активдүү катышышат;
- информацияларды берүү үчүн ар түрдүү объектилерди тандай алышат;
- жандуу жаратылыштагы, техникадагы жана социалдык (мектеп, үй-бүлө ж.б.) системадагы информациялык процесстерге болгон мамилелерди анализдей алышат;
- информациялык процесстерди өздөштүрүүдө окуучулар менен вербалдык жана вербалдык эмес баарлашууга катыша алат;
- тиешелүү информацияларды ар кайсы булактардан (китепканадан, сөздүктөрдөн, гезит-журналдардан, компьютерден, электрондук документтерден, Интернеттеги издөө системаларынан ж.б.) издей алат;
- топто иштөөнүн жыйынтыгында өз оюн жыйынтыктай алат.

Алгоритмдештирүүнүн негиздери бөлүмүн өздөштүрүүдө СКК калыптануу критерийлери:

- конкреттүү берилиштер үчүн даяр алгоритмдерди колдоно алышат;
- жекече турмуштук талаптарга жараша алгоритмдерди түзүп, аларга мисалдарды келтире алышат;
- алгоритмдин касиеттерин, ыкмаларын, аткаруучулардын мүмкүнчүлүктөрүн түшүндүрүүдө вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарды, жазуу жана чиймелерди, схемаларды колдоно алат;
- формалдуу жана формалдуу эмес аткаруучуларга маалыматтык технологияларды колдонуп мисал келтирет;
- алгоритм түшүнүгү, касиеттери боюнча топко бөлүнүшүп доклад же презентация жасашат.

Жеке компьютердин негизги түзүлүштөрү. Компьютердин архитектурасы бөлүмүн өздөштүрүүдө СКК калыптануу критерийлери:

- компьютердин конфигурацияларын талкуулай алышат;

– адамдын коомдук турмуштагы компьютерди колдонуу менен маалыматтык ишмердүүлүктөрдү жарата алууларын түшүндүрүп, элестүү баяндап бере алышат;

– компьютердин негизги түзүлүштөрү, функциялары, түрлөрү, архитектурасын баяндап берүү боюнча кичи топтордо диалогго же талкууга катышып, өз оюн коргой алат;

– компьютер менен иштөөнүн гигиеналык талаптары, техникалык коопсуздук боюнча мисалдарды келтирип, баарлашуу уюштурат;

– клавиатуранын жана мыштын функциялары боюнча баарлашуучунун көз карашын баалап, жыйынтыгын жалпылай алат.

Жеке компьютерди программалык камсыздоонун негиздери. Аракеттер системаларынын функциялары. Антивирустук программалар бөлүмүн өздөштүрүүдө СКК калыптануу критерийлери:

– жекече жана топто графикалык долбоорлорду түзүшөт;

– иштин жарымын аткарууну өзүнө алат жана демилге көтөрүп чыгат;

– негизги меню менен иштөөдө ролдук оюндарга активдүү катышышат;

– компьютердин курамдык, программалык бөлүктөрү тууралуу топтогу талкууларга катышышат;

– аткарылган иштер туурасындагы топтук талкууларга активдүү катышышат;

– жеке өзүнүн маалыматтык чөйрөсүн пландаштыра алат;

– өз алдынча аткарган иштери боюнча рефлексия кыла алат;

– вирустар жана антивирустар тууралуу доклад жана презентация биргелешип жасашып, ар бири өзүнүн кызматын айтып беришет.

– Курчап турган чөйрөнүн модели жана алардын түрлөрү бөлүмүн өздөштүрүүдө СКК калыптануу критерийлери:

– модель жана объект боюнча өзүнүн оюн ачык, жеткиликтүү, аргументтүү айтып бере алат;

– моделдөөнүн максатын жана моделдөөнү баалай алат;

– моделди биргелешип түзүүдө ар бири өзүнүн ролун презентациялай жана рефлексиялай алат;

– моделдердин түрлөрү боюнча ар кандай булактардан маалымат издеп, аларды системалаштыра алат.

ТИРКЕМЕ 3.

Коммуникативдүү билгичтиктердин калыптануусун текшерүүгө карата анкеталык суроолор

Коммуникативдүү билгичтиктер	Аткара алам	Аткара алышым мүмкүн	Аткара албашым мүмкүн	Аткара албайм	Жооп бере албайм
Сөздү бөлбөй, көңүл бөлүп угуу					
Текстти так, ылдам жана кунт коюп окуу					
Графикти, схеманы, чиймени окуй билүү					
Жест, позанын маңызын түшүнүү					
Мимиканы туура түшүнүү					
Интонацияны кабыл алуу					
Түшүнүктүү, кыска, ишке ылайык сүйлөө					
Өз оюн жазуу түрүндө баяндоо					
Маалыматты график, схема, чийме түрүндө берүү					
Маалыматты жест, поза аркылуу берүү					
Маалыматты пантомимика (ымдоо, жаңдо) аркылуу берүү					
Маалыматты интонация (көтөрүңкү же басаң үн) аркылуу берүү					
Анализдөөнү, салыштырууну, бөлүштүрүүнү аткаруу					
Маалыматты китепканадан издөө					
Маалыматты					

	китептен издөө					
	Маалыматты сөздүктөн, справочниктен издөө					
	Маалыматты компьютердик базалардын берилишинен издөө					
	Маалыматты электрондук документтен издөө					
	Маалыматты Интернеттен издөө системасын пайдалануу менен таба алуу					
	Электрондук катты жазуу жана жөнөтүү					
	Маалыматты издөөнүн эффективдүүлүгүн баалоо					
	Конспект жазуу					
	Реферат жазуу					
	Аракеттердин планын түзүү					
	Угуучулардын кызыгуусун пайда кылуу					
	Сунуш кылынган маалыматтын көлөмүн аныктоо					
	Текстти кагазда рационалдуу жайгаштыруу					
	Электрондук документтин текстин туура форматтоо					
	Көзү менен контактты колдоо					
	Баарлашуунун керектүү позициясын тандап алуу					

	Баарлашуунун кызыктуу темасын тандап алуу					
	Баарлашуунун туура тоналдуулугун (катуу, жумшак) түзүү					
	Аңгемелешүүчүнүн өздүк сапатын эске алуу					

Коммуникативдүү шыктарды баалоонун методикасы

Бул методика окуучунун коммуникациялык ишмердүүлүккө канчалык шыктуу экендигин аныктоого арналган.

Бул боюнча сурамжылоонун натыйжасы окуучунун кесиптик жарактуулугун эмес, анын коммуникацияга болгон потенциалы жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет. Методика окуучулардын коммуникативдүү жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүшүн диагноздоо үчүн түзүлгөн жана окуучунун ар кандай кырдаалдагы өз жүрүм турумун аныктоого жана баалоого негизделген. Окуучунун жообу ар кандай кырдаалда өзүнүн талдоосунун негизинде тургузулат.

Коммуникативдүү компетенттүүлүктү талдоо анын структурасын карап билүүгө, анын ичинен тиешелүү жөндөмдүүлүктүн индикаторун түзө турган компоненттерин бөлүп кароого мүмкүндүк берет.

Инструкция: «Сизге сунушталуучу тест 26 суроодон турат. Аларды окуп чыккыла жана бланк аркылуу бардык суроону белгилегиле. Бланкта суроолордун номерлери келтирилген. Эгер Сиздин жообуңуз оң болсо, же Сиз суроого макул болсоңуз, анда суроону тегеректеп койгула. Эгер суроого Сиз макул болбосоңуз, анда суроону чийип койгула. Суроонун номери менен бланктагы номер дал келишин текшерип тургула. Суроолор жалпы мүнөздө болуп, жагдайдын бардык керектүү майда-чүйдөсүн камтый албайт, ошондуктан Сиз майда деталдары тууралуу ойлонбостон, типтүү кырдаалды эле элестетиниз. Жооп берүү үчүн көпкө ойлонбоңуз, тез жооп бериңиз. Кээ бир суроолорго жооп берүү Сизге оор болушу мүмкүн. Бул учурда Сиз үчүн артыкчылыктуу жоопту бериңиз. Жооп берүүдө чынчылдык эң маанилүү».

1. Сиз дайыма баарлашкан досторуңуз көппү?
2. Сиздин досторуңуздун кээ бирлери Сизди ызалантса, ызалануу сезими Сизди көпкө чейин тынчсыздандыра береби?
3. Ар кандай адамдар менен жаңы тааныш болууга Сиздин умтулууңуз барбы?
4. Сизге адамдар менен убакыт өткөрүүгө караганда китеп, же башка иштер менен убакыт өткөрүү жагат, туурабы?
5. Сизден жашы бир топ улуу адамдар менен контактты Сиз бат эле түзө аласызбы?
6. Сиз үчүн жаңы компанияга кошулуу оорбу?
7. Бүгүн аткаруучу жумушту Сиз көпчүлүк учурда эле кийинкиге калтыра бересизби?
8. Тааныш эмес адамдар менен Сиз оңой эле контакт түзө аласызбы?

9. Жаңы коллективге көнүп кетүү Сизге оор болобу?
10. Досторуңуз өз убадаларын, милдеттерин аткарбай коюшса, Сизде алар менен конфликт болбойт, туурабы?
11. Ыңгайлуу учурларда жаңы адам менен таанышып жана баарлашууга Сиз аракеттенизби?
12. Маанилүү иштерди аткарууда көпчүлүк үчүрларда эле Сиз жоопкерчиликти өзүңүзгө ала бересизби?
13. Тегерегиңиздеги адамдар көбүнчө эле Сизди кыжырланта береби жана бул учурда өзүнчө болууну каалайсызбы?
14. Белгисиз кырдаалда Сиз начар багыт аласыз, туурабы?
15. Адамдардын арасында дайыма жүрүү Сизге жагабы?
16. Эгер жумушуңузду бүтүрө албай калсаңыз, кыжырланасызбы?
17. Жаңы адам менен таанышуу үчүн демилге көтөрүүгө туура келсе, Сизде оорчулук, ыңгайсыздык же тартынчаактык сезим пайда болобу?
18. Коллективдүү оюндарга катышууну Сиз жактырасызбы?
19. Тааныш эмес адамдардын арасында Сиз өзүңүздү ишенимдүү эмес сезесиз, чынбы?
20. Аз тааныш болгон компанияда жанданууну киргизүү Сизге оорчулукту туудурбайт, Сиз ошентип эсептейсизби?
21. Сиз тааныштарыңыздын чөйрөсүн анча көп эмес сандагы адамдар менен чектеп коюуга аракет кыласызбы?
22. Тааныш эмес компанияга кабыл болсоңуз, Сиз өзүңүздү ыңгайсыз сезесизби?
23. Көп адамдардын арасында сүйлөөгө туура келсе, Сиз өзүңүздү ишенимдүү жана токтоо сезе албайсыз, чынбы?
24. Сиздин досторуңуз көп экендиги чынбы?
25. Дайыма эле досторуңузду көңүл борборунда боло аласызбы?
26. Аз тааныш адамдар менен баарлашууда дайыма эле кысылып, өзүңүздү ыңгайсыз сезе бересизби?

1	3	5	8	11	12	15	16	18	20	22	24	25
2	4	6	7	9	10	13	14	17	19	21	23	26

Тесттин ачыкчы: Коммуникативдүү шыктар: 1, 3, 5, 8, 11, 12, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 25 суроолоруна «ооба» деп жооп берсе; 2, 4, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 17, 19, 21, 23, 26 суроолоруна «жок» деп жооп берсе.

Дешифратор:

Шыктар	Жооптор	
	Ооба	жок
Коммуникативдүүлүк	1-саптын суроолорунун номерлери	2-саптын суроолорунун номерлери

Коммуникативдүү шыктын деңгээлин аныктоо үчүн коэффициентти эсептөө керек: $K_k = K_x / 20$; мында K_k – коммуникативдүү шыктын коэффициенти. K_x – окуучунун дешифратор менен дал келген жооптору.

Жыйынтыгын талдоо. Окуучунун ар бир шыгына талдоо жүргүзүлөт. Деңгээлди аныктоо үчүн төмөнкү шкала колдонулат.

Коммуникативдүү жана уюштуруучу шыктарды баалоонун шкаласы

K_k	Баалоо шкаласы
0,10 – 0,45	1
0,46 – 0,55	2
0,56 – 0,65	3
0,66 – 0,75	4
0,75 – 1,00	5

Жыйынтыгын интерпретациялоо:

1 балга ээ болгон окуучу коммуникативдүү шыктын төмөнкү деңгээлинде болот.

2 балга ээ болгон окуучу баарлашууга аракет кылбайт, жаңы топто өзүн ыңгайсыз сезет, өзүнчө убакыт өткөрүүгө артыкчылык берет, өз тааныштары чектелүү, адамдар менен контакт түзүү, аудиторияда сүйлөө ал үчүн оорчулукту жаратат, тааныш эмес абалда начар багытталат, өз оюн коргой албайт, ызаланууда аябай тынчсызданат. Көп иштерде демилгелүү чечимдерди кабыл алуудан качат.

3 баллга татыктуу болгон окуучу адамдар менен контакт түзүүгө ынтызар, өз тааныштарын чөйрөсүн чектебейт, өз оюн коргой алат, ишин пландай алат. Бирок, бул шыктары жогорку деңгээлде туруктуу эмес.

4 деген баага ээ болгон окуучу кырдаалда өзүн жоготпойт, бат эле достошуп алат, тааныштарынын чөйрөсүн кеңейтүүгө аракеттенет, жакындарына, досторуна жардам берет, баарлашууда демилге көтөрө алат, кысталыш абалда өз алдынча чечим кабыл ала алат.

5ке татыктуу окуучу коммуникативдүү ишмердүүлүккө аракет кылат, буга муктаждыгы бар. Оор абалда бат багыт ала алат, жаңы коллективде өзүн эркин сезе алат. Маанилүү иште же кысталыш абалда өз алдынча чечим кабыл ала алат, өз көз карашын коргой алат жана достору аны кабыл алышына жетише алат. Тааныш эмес абалды жандыра алат, ар кандай оюндарды уюштура алат. Коммуникативдүү ишмердүүлүктү талап кылган иштерди өзү издейт.

Бул методика окуучудагы калыптанып калган деңгээлди гана аныктай алат. Эгерде мотивацияны жана максаттуулукту күчөтсө, тиешелүү шарттарды түзсө, бул шыктар өнүгүүсү мүмкүн.

Бул методика биздин изилдөөнүн деңгээлдери менен шайкеш келет. 1 жана 2 деген баллдарга ээ болгон окуучу «төмөнкү» деңгээл менен дал келет. 3 деген баллга татыктуу окуучу «алгоритмдик» деңгээлге, 4 деген баллга татыктуу окуучу «продуктивдүү» деңгээлге, ал эми 5 деген баллга татыктуу окуучу «креативдүү» деңгээлге шайкеш келет.